

Ny
forskning

GRAMMATIK

Ny forskning i grammatik

Anna Sofie Hartling

Michael Nguyen

Peter Juul Nielsen

Jørgen Schack

Udgivet af:
Dansk Sprognævn.

Med økonomisk støtte fra:
Støtteforeningen for Grammatiknetværket.

Redaktion: Anna Sofie Hartling, Michael Nguyen, Peter Juul Nielsen, Jørgen Schack

Serieredaktør: Eva Skafte Jensen, esj@dsn.dk.

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2021

Sats: SIDE-1, Anne Charlotte Mouret
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISSN: 2446-1709 (onlineversion)

**Dansk
Sprognævn**
Adelgade 119b
DK-5400 Bogense

Indholdsfortegnelse

<i>Kasper Boye & Peter Harder: Holofraser og sondringen mellem leksikalske og grammatiske tegn: En tegntypologi og en fylogenetisk hypotese</i>	4
<i>Tanya Karoli Christensen: Trusler, tilskyndelse – eller “bare” hadtale? Placering af agenten i udsagn om fremtidig skade</i>	23
<i>Katalin Fenyvesi: Prøv at se her! – grammatikalisering af verbet prøve i dansk</i>	47
<i>Viggo Bank Jensen: Finsk kasus i dansk sprogforskning. Fra Rask til Hjelmlev og Ohrt.....</i>	66
<i>Henrik Høeg Müller & Antonio Morata: Telicitet i dansk og spansk – fra systematiske alternationer til tvetydige strukturer.....</i>	84
<i>Peter Juul Nielsen: Det indirekte objekt i Jammers Minde: Et nedslag i en diakron proces</i>	101
<i>Michael Nguyen: Hvornår er præpositionsstranding i dansk umuligt?.....</i>	121
<i>Johan Pedersen: Skematiserende verbalpræfikser i dansk og lignende konstruktioner i spansk</i>	141
<i>Sten Vikner: Den strukturelle asymmetri mellem et objekt og et efterfølgende PP-komplement i dansk.....</i>	157
<i>Lennart Westergaard: Grammatikalisering af nu. Fra tidslig kontrast til polyfoni</i>	175

Holofraser og sondringen mellem leksikalske og grammatiske tegn: En tegntypologi og en fylogenetisk hypotese

Kasper Boye & Peter Harder

Abstract

In this paper we place holophrases in relation to the contrast between lexical and grammatical signs. Based on Boye & Harder (2012), we first argue that holophrases are neither lexical nor grammatical, but constitute a distinct third type of linguistic signs which is fundamentally different. Subsequently, we address the complication constituted by so-called formulaic expressions, and argue that these are not always holophrastic, but may be lexical and perhaps even grammatical. Finally, based on the proposed sign typology – and on the idea that complexity calls for a functionally motivated, structured division of labour – we present a hypothetical scenario for the phylogenesis of linguistic signs.

Nøgleord

holofrase, leksikalsk, grammatisk, formular, fylogenes

1. Indledning

Der er en lang sprogvidenskabelig tradition for at skelne mellem **leksikalske** og **grammatiske tegn**. I kinesisk sprogvidenskab kan en tilsvarende sondring mellem **shici** og **xuci** føres tilbage til en mere vag skelnen mellem **shi** og **xu**, der stammer fra Songdynastiet (960-1279 e.Kr.) (Harbsmeier 1979: 159-162; He 1998). I europæisk sammenhæng kan sondringen spores helt tilbage til i hvert fald Aristoteles og hans oversætter Boethius, der skelnede mellem **significativa** og **consignificativa**, og til Priscians sondring mellem **categoremata** og **syncategoremata**, der spillede en betydelig

rolle i middelalderens logik og sprogfilosofi (Lyons 1968: 273; Klima 2005; Kirchhoff 2008: Ch. 2; Spruyt 2011). Inden for denne tradition er der bred enighed om, at fx verber og substantiver tilhører den første gruppe tegn, mens artikler, hjælpeverber og bøjningsaffikser tilhører den anden. Andre tegnklasser er sværere at placere, fx adpositioner og pronomener.¹

Såkaldte **holofraser** udgør en særlig udfordring for sondringen. De voksensprogsholofraser, der kendes under navnet **interjektioner**, antages som oftest at være grammatiske (fx Gkalitsiou et al. 2017: 792). Men når det gælder børnesprogsholofraser, harmonerer denne antagelse dårligt med det forhold, at det såkaldt holofrastiske stadie i sprogtilegnelsen ligger forud for det telegrafiske stadie, der er kendetegnet ved, at grammatiske ord endnu er få eller fraværende. Så hvad er holofraser? Er de grammatiske tegn, leksikalske tegn eller en helt tredje type tegn?

I denne artikel vil vi placere holofraser i forhold til den funktionelle sondring mellem grammatiske og leksikalske tegn, vi har udarbejdet i bl.a. Boye & Harder (2012). På baggrund af en kort præsentation af den funktionelle sondring (afsnit 2) vil vi argumentere for, at holofraser hverken er leksikalske eller grammatiske (afsnit 3), men udgør en selvstændig tegntype, der er væsensforskellig fra begge (afsnit 4). Efterfølgende udvider vi perspektivet til at omfatte såkaldte formularer, dvs. komplekse tegn, der kognitivt antages at være lagret som helheder, og vi argumenterer med skelen til afasiforskningen for, at sådanne formularer kan være enten holofraser, leksikalske tegn eller måske endda grammatiske (afsnit 5). Med afsæt i sondringen mellem tre slags tegn opstiller vi derpå en hypotese om de sproglige tegns fylogenesen (afsnit 6), hvorefter vi kort opsummerer (afsnit 7).

2. En funktionel teori om forskellen på leksikalske og grammatiske tegn: Grammatiske størrelser som resultat af prioritering

Processering af kompleks information kræver prioritering. Det gælder ikkesproglig information, fx i forbindelse med billeder, men også sproglig information. Efter vores mening (fx Boye & Harder 2012) er kontrasten mellem grammatiske og leksikalske tegn et led i de mekanismer, der be-

1 Mht. argumenter for, at sådanne tegnklasser kan være heterogene og omfatte både leksikalske og grammatiske medlemmer, se fx Ishkhanyan et al. (2017) om franske pronomener og Messerschmidt et al. (2018) og Boye et al. (2019) om danske præpositioner.

stemmer prioriteringen af information i en kompleks ytring. Den repræsenterer en **konventionalisering** af en kontrast, der har at gøre med **informationsprioritering**. (For en nærmere redegørelse for, hvordan vi opfatter konventionalisering, se Boye & Harder 2012). **Leksikalske tegn** (morfemer, ord, konstruktioner) er tegn, der pr. konvention er **potentielt diskursivt primære** (forgrund). De kan, men behøver ikke, udtrykke hovedsagen i en ytring. Om de gør det, afhænger af konteksten. Betragt fx en ytring som (1), der består af to leksikalske elementer (verbet *undgå* og substantivet *kål*).

(1) Undgå kål!

I nogle kontekster vil *undgå* udtrykke det vigtigste indhold og altså være diskursivt primært, fx i en samtale om, hvordan man skal forholde sig til kål. I andre kontekster vil *kål* være primært, fx i en samtale om, hvad man bør undgå.

Grammatiske tegn (morfemer, ord, konstruktioner) adskiller sig fra leksikalske derved, at de ikke har potentialet til at udtrykke hovedsagen i en ytring. De er pr. konvention **diskursivt sekundære** (baggrund). Dvs. de er diskursivt sekundære uden for metasproglige (herunder korrigerende) kontekster, hvor de sproglige konventioner brydes. Det gælder således, at grammatiske tegn er konventionaliseret med en af de to mulige diskursivprominensværdier for leksikalske tegn, nemlig at være 'diskursivt sekundær'. Leksikalske tegn kan derimod både optræde som diskursivt primære og diskursivt sekundære.

Kontrasten mellem leksikalske og grammatiske tegn hjælper os med at afgøre, hvilken del af en kompleks ytring vi skal rette vores opmærksomhed imod. I eksemplet nedenfor er de ord, der er markeret med **fed**, leksikalske, dvs. de kan læses som det primære indhold, hvilket kan konstateres ved at læse eksemplet op med fokus-intonation efter tur på hvert af de leksikalske ord.

(2) Den **gamle dekan** har **altid ønsket** at **købe** en **Rafael**.

Derimod kunne man fx ikke gøre *at* til bærer af det primære indhold. Dette ord er konventionelt indrettet til at træde i baggrunden.

Det at være konventionelt designet til at udtrykke diskursivt sekundært indhold er den ene af de to egenskaber, der kendetegner grammatiske tegn. Den anden egenskab er en konsekvens af den første: Fordi grammatiske

størrelser ikke kan være diskursivt primære i sig selv, er de afhængige ('dependente') i forhold til et andet tegn, deres 'vært'².

3. Holofraser

Vi vil nu diskutere spørgsmålet, om holofraser er leksikalske, grammatiske eller en helt tredje type tegn. Ved holofraser forstås vi tegn, der kan danne en ytring alene, som ikke kan indgå i forbindelse med andre tegn, og som er simple i den forstand, at de ikke kan segmenteres i mindre tegnbestandde. Holofraser omfatter således interjektioner som i (3) og (4), børnesprogstegn, der nok kan segmenteres af den voksne, men som for barnet er usegmen-terbare, som i (5), og visse komplekse tegn, der kan segmenteres, men som kan antages at være lagret som en usegmen-terbar helhed, som i (6).

- (3) Fy!
- (4) Hejsa!
- (5) Gimmefood!
- (6) When in Rome, do as the Romans do.

På basis af den funktionelle teori (se afsnit 2 ovenfor) kan man begynde med at fastslå, at holofraser ikke er grammatiske tegn. Grammatiske tegn er kendetegnet ved, at de ikke kan stå alene, men kræver at blive kombineret med et 'værts'-tegn, i forhold til hvilket de har diskursivt sekundær status. Man kan observere, at det giver et afvigende resultat, hvis man prøver at give et grammatisk tegn status af en hel, selvstændig ytring:

- (7) *-er! (dansk præsens-endelse)
- (8) *It? (engelsk tryksvagt 3. persons pronomen)
- (9) *Sgu! (diskurspartikel)

2 Der findes mange forskellige versioner af dependens i lingvistikken. Vi har valgt ikke at knytte vores ret enfoldige definition til et bestemt dependensteoretisk udgangspunkt.

Omvendt lader holofraser sig ifølge den funktionelle definition ikke kombinere med andre tegn inden for samme ytring³. Fordi de udgør eneste element i en ytring, er holofraser nødvendigvis diskursivt primære – der er ikke andre tegn i ytringen, de kan konkurrere med om diskursprominens. Grammatiske elementer er i modsætning hertil diskursivt sekundære pr. konvention.

I næste omgang kan man imidlertid også fastslå, at holofraser heller ikke er leksikalske tegn. Leksikalske tegn er ganske vist defineret ved at være **potentielt** diskursivt primære – men de er netop ikke **altid** primære. I nedenstående ytringer kan man vælge, hvilke af de leksikalske elementer der skal have primær status i et konkret tilfælde. I (10) (= (1)) står valget mellem ordene *undgå* og *kål*, i (11) står det overordnet set mellem *helsætningen* og *ledsætningen*.

(10) Undgå kål!

(11) Jeg er sikker på, der snart kommer sne.

Nogle leksikalske tegn kan stå alene og derved vikariere som holofraser, jf. (12) og (13), men det gælder ikke alle. Mange kræver kombination med andre tegn, jf. (14).

(12) Brand!

(13) Skiderik!

(14) *Vidste!

Det er desuden karakteristisk, at ord der fungerer som holofraser, også naturligt associeres med en ganske bestemt illokutionær værdi, hhv. ‘advarsel’ og ‘udskældning’ i (12) og (13). Et ord, der alene skal udgøre en ytring, må i sagens natur også kunne fungere som en komplet talehandling, dvs. have en indbygget illokution.

Holofraser er altså hverken leksikalske tegn eller grammatiske tegn. De må udgøre en selvstændig tredje tegntype.

3 Nogle interjektioner udviser en variation, der kan tolkes som udtryk for en begrænset kombinatorik (*hej med dig/jer, av for den/Søren/Pokker*), men i reglen står de alene i en ytring, og under alle omstændigheder er det kun, når de står alene, de kan betragtes som holofraser.

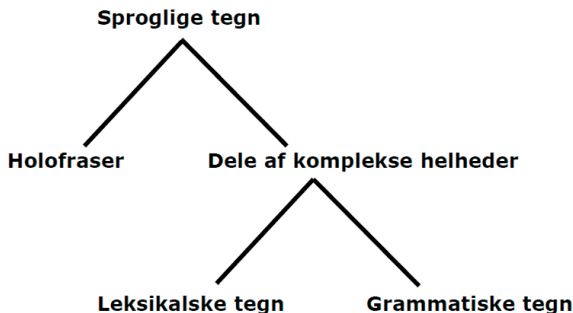
4. Tre slags sproglige tegn

I stedet for altid at tage udgangspunkt i en tvedeling, hvor tegn enten må være leksikalske eller grammatiske, har vi nu udbygget tegntypologien, så der fremstår følgende tre typer: holofraser, leksikalske tegn og grammatiske. De tre typer kan adskilles ved deres dependens- og diskursprominensforhold. Holofraser er eneste tegn i en ytring og altid diskursivt primære. Leksikalske tegn er undertiden eneste tegn i en ytring og gæsteoptræder så som holofraser. Denne mulighed følger principielt af, at leksikalske tegn potentielt kan udtrykke det primære indhold i en ytring. Men leksikalske tegn kan som sagt også være diskursivt sekundære. Grammatiske tegn er aldrig eneste tegn i en ytring og er altid diskursivt sekundære (uden for metasproglige kontekster). Disse forskelle er opsummeret i tabel 1.

	Dependensforhold	Diskursprominensforhold
Holofraser	Eneste tegn i en ytring	Diskursivt primære
Leksikalske tegn	Undertiden eneste tegn i en ytring	Enten primære eller sekundære
Grammatiske tegn	Aldrig eneste tegn i en ytring	Altid sekundære

Tabel 1: Dependens- og diskursprominensforhold for holofraser, leksikalske tegn og grammatiske tegn

Den fælles kontrast til holofraser tydeliggør et fællestræk ved leksikalske og grammatiske tegn. De forudsætter begge kompleksitet i ytringen og repræsenterer dermed en arbejdsdeling. De tre slags tegn kan således karakteriseres med hjælp af to dikotomier. Holofraser er simplekse størrelser uden intern struktur, mens grammatiske og leksikalske størrelser er dele af komplekse tegn. Leksikalske størrelser kan i forhold til de ytringer, de indgår i, være det primære indhold, men det kan grammatiske tegn ikke, fordi de pr. konvention er sekundære. De to dikotomier er illustreret i figur 1.

Figur 1: To dikotomier

Begge dikotomier har neurolingvistiske korrelater. Dikotomien mellem leksikalske og grammatiske tegn modsvarer (i hvert fald i nogen grad) af en kontrast mellem områder i (hos de fleste) venstre hjernehemisfære, der understøtter de to slags tegn, og en tilsvarende kontrast mellem på den ene side ikke-flydende afasi, der afficerer produktionen af grammatiske tegn mere end produktionen af leksikalske, og på den anden side flydende afasi, der afficerer produktionen af leksikalske tegn mere end produktionen af grammatiske (fx Boye & Bastiaanse 2018).

Den anden dikotomi – mellem holofrastiske og kompleksitetsforudsættende tegn – modsvarer muligvis (i nogen grad) af en kontrast mellem områder i hjernebarken i (hos de fleste) hhv. højre og venstre hemisfære, der understøtter de to slags tegn. Således forbinder bl.a. Damasio (1992) holofraser (“automatic idioms”) med højre hemisfære:

In short, the right hemisphere cortices are not concerned with the core phonetic, lexical, and grammatical processes whose impairment hallmarks aphasia. But they contribute critical aspects of normal language processing: automatic idioms, prosody, and discourse (Damasio 1992: 537).

I overensstemmelse hermed må det antages, at produktionen af sætninger og syntagmer og dermed leksikalske og grammatiske tegn forudsætter andre kognitive evner end produktionen af holofraser. Holofraser hentes og gemmes som helheder, så de forudsætter blot en evne til at hente og gemme tegn. Leksikalske og grammatiske tegn forudsætter også denne evne, men derudover en evne til at kombinere og segmentere tegn.

Det er værd at understrege både forskellen og ligheden mellem leksikalske tegn og holofraser. Ligheden består i, at ingen af de to tegntyper er hjælpekonstruktioner – de bærer på et indhold, som kan udgøre hovedpointen i en ytring. Forskellen består i, at holofraser, fordi de selv skal bære en hel ytringsbetydning, udgør et lukket og begrænset inventar af ting, man kan sige. Det kan illustreres med dyrekommunikation: Man kan opstille et komplet repertoire af, hvad dyr af en bestemt art kan sige til hinanden, fordi dyr (med ubetydelige undtagelser) ikke kan kombinere simple tegn til komplekse. Omvendt dækker menneskesprogs holofraser kun et meget begrænset udsnit af menneskelige kommunikationsbehov.

Overgangen fra et system bestående af simple tegn til et system med mulighed for kombination af simple tegn til komplekse tegn betinger således ikke kun fremkomsten af grammatiske tegn. Også leksikalske tegn

er afhængige af et system med kombinerbarhed. Den åbne inddragelse af betydning hentet fra alverdens mangfoldighed, som er karakteristisk for leksikalsk betydning, udgør ikke uden videre meningsfulde meddelelser i sig selv. Mennesker går ikke rundt og siger *passatvind*, *peristaltisk* eller *uddrage* til hinanden. Selve arbejdsdelingen mellem leksikon og grammatik er en del af overgangen fra et simpelt til et komplekst, struktureret tegnsystem. Denne komplekse arbejdsdeling har andre aspekter end opgavefordelingen mellem grammatiske og leksikalske størrelser – men denne opgavefordeling udgør en central del af denne epokale overgang. Det vender vi tilbage til i afsnit 6 nedenfor.

5. Formularer

Fremstillingen ovenfor kompliceres af såkaldte formularer eller fraser, dvs. faste tegnkombinationer såsom engelsk *kick the bucket*, der tilsyneladende er komplekse, men i realiteten simple tegn, der kan antages at være lagret som helheder. Formularer har spillet en vigtig rolle også i den teoretiske litteratur, fordi de peger på en undtagelse til det, der er en overgang (specielt i generativ lingvistik) blev betragtet som adelsmærket for menneskesprog, nemlig evnen til at bygge komplekse ytringer op fra mindstebestanddele – at kombinere sig frem til uendelig mange udtryksmuligheder ud fra et endeligt inventar af tegn. Man har talt om brugen af allerede foreliggende kombinationer som et ligeværdigt alternativ til brugen af kombinationsevnen og påpeget at det udgjorde et mindre processeringskrævende alternativ til muligheden for hver gang at starte med mindstedelene. En gennemgang af denne problemstilling kan findes i Wray (2002).

Komplikationen består i, at holofraser har ligheder med formularer. For det første gemmes og hentes begge som helheder. For det andet er der som påpeget af Wray en parallel mellem dem derved, at de sparer taleren for processeringsomkostninger i forbindelse med kombinationsarbejdet. Holofraser sættes derfor ofte lig med formularer. For eksempel noterer Sidtis et al. (2018) sig, at personer med afasi ofte falder tilbage på “unitary utterances” (= holofraser):

Prominent aphasiologists in the 20th century invariably mentioned the dramatic contrast between these preserved, well-articulated unitary utterances and disordered, newly created speech (Sidtis et al. 2018: 190).

De giver følgende eksempler på “unitary utterances”:

(15) *He could talk a mile a minute*

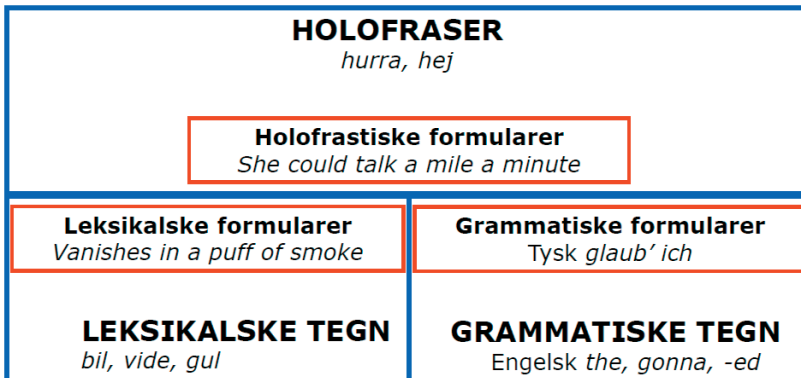
(16) *On the face of the earth*

(17) *Vanishes in a puff of smoke*

Men her overser de det forhold, at holofraser ikke kun har én særlig egenskab, nemlig den, at de gemmes og hentes som helheder. De har tillige den egenskab, at de udgør hele ytringer. Hvor (15) er en oplagt kandidat til en hel ytring, er (16) og (17) usandsynlige som hele ytringer. Fx kalder (17), *vanishes in a puff of smoke*, helt oplagt på kombination med et subjekt.

Det betyder, at ikke alle formularer er holofraser. Ud over holofrastiske formularer som (15), må man således (i hvert fald) regne med leksikalske formularer. Det er formularer som (16) og (17), der kræver kombination med andre tegn, og som i sådanne kombinationer – ligesom alle andre leksikalske tegn – har potentialet til at være diskursivt primære, men ikke nødvendigvis er det. Måske kan man også forestille sig grammatiske formularer, dvs. formularer, der pr. konvention er diskursivt sekundære. Et muligt eksempel er det tyske parentetiske udtryk *glaub’ ich* (som i: *Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen, glaub’ ich*). Det opfylder kravene til at være en formular ved tilsyneladende at være en flertegnsforbindelse, men i realiteten at være en fasttømret enhed, og det er rimeligvis grammatikaliseret (se fx Boye & Harder 2007 om parentetiske udtryk og grammatikalisering).

Vi får dermed en differentieret tegntypologi, der ser ud som i figur 2.

Figur 2: Differentieret tegntypologi

Sondringen mellem holofrastiske, leksikalske og grammatiske formularer indebærer en hypotese, som kan nuancere diskussionen om faste udtryk i relation til afasi:

Hypotese:

Holofrastiske formularer bevares i afasi, mens grammatiske formularer afficeres i agrammatisk afasi, og leksikalske i flydende afasi.

6. De tre slags tegn og grammatikkens fylogenesese

I det følgende vil vi placere de tre tegntyper, vi ovenfor har argumenteret for at skelne imellem, i et hypotetisk fylogenetisk scenarie.

6.1 Det holofrastiske stadie

Det antages ofte, at den første slags sproglige tegn var holofraser (fx Hurford 2011). Det er der flere grunde til at tro. Én er, at andre primater har tegnsystemer, som består af holofraser, jf. fx grønne makakers advarselskald (Cheney & Seyfarth 1992). En anden grund er, at de første intentionelle sproglige tegn, der produceres af børn, typisk er holofraser (jf. også Tomasello 2003). Endelig adskiller holofraser sig som nævnt fra både leksikalske og grammatiske tegn derved, at de nødvendigvis må være diskursivt primære (der er kun ét sprogligt tegn, og der er derfor ingen konkurrence om diskursprominens). Også ud fra den betragtning udgør holofraser et naturligt startpunkt for kommunikation: Man starter med at have et simpelt budskab, og dette udgør indholdet i et tegn, der samtidig er hele ytringen.

6.2 Dannelsen af komplekse tegn

Spørgsmålet er så, hvilken udviklingsvej der fører fra holofraser til komplekse ytringer. Der kan principielt tænkes to veje, en syntetisk og en analytisk. Det syntetiske spor fører fra brug af enkeltstående tegn til sammenkobling af dem til komplekse tegn. Et rent illustrativt tankeeksperiment kunne være, at man som udgangspunkt havde demonstrativer som kunne bruges til at 'pege' med, således at man kunne henlede opmærksomheden på et fænomen ved at sige (*se*) *der!*⁴ – og man ved siden af havde substantiv-agtige

4 Det kan måske virke overraskende, at demonstrativer her opfattes som hhv. holofraser og leksikalske størrelser (snarere end som grammatiske), men jf. diskussionen i Boye & Harder (2012). Kernen i betragtningen er, at demonstrativer som 'pege'-ord kan udgøre et ytringsindhold alene og samtidig kan indgå som diskursivt primært element i en grammatisk forbindelse med andre ord, som i: *look at that!*

holofraser à la makakernes advarselskald for leopard og ørn. En dag kunne man så forestille sig, at man kobkede et demonstrativ sammen med en advarselskategori og sagde *that eagle!* eller *ørn der!* sådan at man foretog to sammenhørende handlinger: en kategorisering af faren og en udpegning af dens placering.

Det analytiske spor ville foreligge, hvis man som sprogbruger startede med en fast vending, som man brugte som en uanalyserbar helhed – med samme eksempel som før: *that-eagle!* eller *ørn-der!* Senere ville man så gå over til at bruge hver del for sig. Dette er nok lettest at forestille sig som en del af ontogenesen, hvor det svarer til et aspekt af udviklingsmønstre fundet af Tomasello (2003): Børn starter med at bruge verber i faste kombinationer (à la *ha'-mos*) og går først gradvis over til at kombinere mere frit (*ha' mos*, *ha' mælk* etc.); 'the verb island hypothesis'. Men i fylogenesen er der ikke plausibelt grundlag for at antage en analytisk udviklingsstrategi (Hurford 2011; Heine & Kuteva 2007: 25).

Hvis man afstår fra at spekulere i helt konkrete hypoteser om forløbet, kan man opstille en generel hypotese om den basale overgang fra simple til komplekse ytringer som en logisk udviklingssti, det er svært at komme uden om: Før man kan have tegnkombinationer, må man have simple tegn. Før man kan have strukturerede kombinationer, må man have muligheden for overhovedet at kombinere. Ikke-strukturerede kombinationer kan være svære at holde klart adskilt fra blot at bruge to ord efter hinanden, men er et nødvendigt mellemtrin (jf. Greenfield 1991: 533, 540 om *pairing*). Den afgørende overgang til ikke-struktureret kompleksitet kan have bestået i, at man begyndte at markere to-ordshelheder vha. pauser – eller mere præcist: at producere to ord inden for samme pausemarkerede ytring (se Hurford 2011: 608, 618).

6.3 Dannelsen af strukturerede komplekse tegn og dermed af leksikalske tegn og grammatiske konstruktioner

Ligesom der med overgangen fra encellede til flercellede organismer opstår et behov for en arbejdsdeling (jf. uddifferentieringen i fx muskelceller og nerveceller), opstår der med overgangen fra simple til komplekse ytringer et behov for en arbejdsdeling mellem forskellige typer tegn. Med behovet for arbejdsdeling følger behovet for struktur. Man kan forestille sig, at overgangen fra ikke-strukturerede til strukturerede tegn-kombinationer er sket ved en konventionalisering af pragmatisk motiverede og derfor højfrekvente kombinationsmønstre. Fx kan man forestille sig, at der på trinnet med komplekse, men ustrukturerede ytringer har været en tendens til at nævne

det topikale tegn først, som med tiden er konventionaliseret til først en topic-comment-struktur og så måske en protosubjekt-protoverbal-struktur.

Under alle omstændigheder er overgangen til strukturerede kombinationer forbundet med dannelsen af den første grammatik: skematiske konstruktioner med to (undertiden måske tre) pladser. Sådanne konstruktioner er efter vores begreber klart grammatiske tegn. De er ‘dependente’, idet de ikke kan fungere, uden at de to pladser er udfyldt, og de har en diskursivt sekundær funktion: at indikere, hvad forholdet er mellem de to tegn, der udfylder pladserne. Samtidig er det først med dannelsen af strukturerede kombinationer, vi får de første tegn, der er leksikalske i den forstand, vi kender det fra moderne sprog: Struktureringen af den komplekse ytring muliggør en uddestillering af forskellige ordklasser, således at fx protosubjektsplassen er blevet associeret med protosubstantiver, og protoverbalpladsen med protoverber.

Uanset hvordan denne overgang præcis har fundet sted, indebærer den en dobbeltbevægelse, som ikke kan begribes fuldt ud ved, at man nøjes med at sige, at man går over til at kombinere tegn i stedet for bare at bruge dem ét ad gangen. Det, der mangler, er den anden halvdel af udviklingen. Denne består i, at tegnene skifter karakter, når de kombineres – i stedet for at være autonome enheder bliver de underdele af en større helhed. Før man har kombinationer, har man således ikke et egentligt leksikon, men et ‘holofrastikon’. Der kan således ikke tænkes ordklasser på det trin, hvor hvert enkeltord udgør en hel ytring, og der kan ikke tænkes ordklasser i den forstand, vi kender dem i dag, på et stadie, hvor der ikke også er struktur. Dobbeltbevægelsen kan også beskrives på den måde, at der både sker en kombination og samtidig en spaltning: Ytringen opdeles i **mindre** dele, samtidig med at ordene kombineres til en **større** helhed.

Igen finder man en analogi i cellernes udvikling. De celler, der indgår i en kompleks organisme, kan ikke længere klare sig selv – de bliver afhængige af hinanden for at kunne fungere. På samme måde kan de nye, specialiserede tegntyper kun fungere ved at samarbejde med hinanden inden for rammerne af en kompleks ytring.

6.4 Dannelsen af segmentale grammatiske tegn

Med fremkomsten af komplekse tegn bestående af grammatisk strukturerede leksikalske tegn har vi principielt set et menneskesprog; jf. at sprog i Mekong-Mamberamo-området er karakteristiske ved en “Low Grammatical Morpheme Density” (Gil 2015). På et stadie, hvor strukturerede komplekse tegn er tilstrækkeligt veletablerede, kan de imidlertid danne basis for en

yderligere udvikling, der består i dannelsen af segmentale grammatiske tegn. Denne udvikling kan eksemplificeres med dannelsen af den bestemte artikel. Hvor demonstrativer som *that* bevarer evnen til at optræde alene, dvs. uden at være determinativer for et efterfølgende substantiv, kan de også optræde i kombinationer, hvor de grammatikaliseres. Dvs. de udvikler sig til et (segmentalt) tegn, *the*, der kun kan stå som determinativ, og som er dependent og diskursivt sekundært i forhold til et andet tegn.

6.5 Funktionsbaseret struktureret kompleksitet

Differentieringen i grammatiske og leksikalske tegn er, som det allerede er fremgået, ikke den eneste differentierede arbejdsdeling, der udvikler sig; også de forskellige ordklasser (substantiver, verber, adjektiver) er resultatet af en arbejdsdeling. Differentieringen mellem mere eller mindre højt prioriterede informationsdele tager også andre former end udviklingen af grammatiske over for leksikalske tegn – pragerskolens analyseapparat baseret på ‘kommunikativ dynamik’ (jf fx Firbas 1999) giver fx en gradueret beskrivelse af prioriteringsmekanismer i den syntaktiske organisering. Det særlige domæne for grammatiske tegn opstår, når bestemte tegn som en del af deres konventionelle bagage får den rolle at spille andenviolin i forhold til bestemte typer af leksikalske og dermed potentielt primære tegn.

Grammatikkens opståen er således et centralt, men ikke det eneste eksempel på ‘struktureret kompleksitet’ som et kendetegn for menneskesprog. En række opgaver for beskriveren har at gøre med dette overordnede kendetegn, snarere end kun at vedrøre det rent grammatiske. Hierarkisk organisering får således også konsekvenser for hvor i hierarkiet forskellige dele af det leksikalske indhold i en sætning skal placeres. Men denne kompleksitet kan ikke adresseres, uden at man ser det leksikalske i sammenhæng med det grammatiske. Det gælder fx spørgsmålet om, hvilke elementer der har skopus over hvilke, som har at gøre med den basale grammatiske organisering i sætningen.

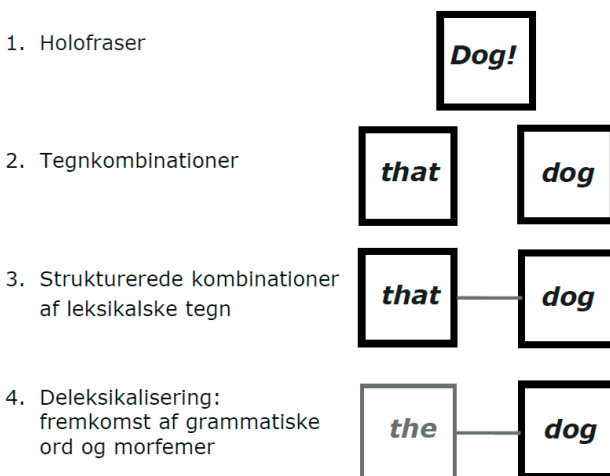
Denne organisering er funktionelt baseret. Det gælder allerede det grundlæggende skridt fra ustrukturerede til strukturerede meddelelser, som når der opstår et protosubjekt og et protoverbal. Princippet er mere generelt end det rent sproglige og kan illustreres med udviklingen af et ikkesprogligt redskab som fx en kniv. Ur-kniven var formodentlig en skarp sten, og den havde karakter af et ustruktureret hele, der understøttede skære- og holde-funktionen under ét. Udviklingen af mere raffinerede redskaber havde som et afgørende skridt, at man opdelte kniven i to dele, nemlig bladet og skæftet. Herved blev genstanden differentieret ud i to dele med

hver sin funktion. Skæftet dækkede behovet for at holde på kniven, mens bladet dækkede behovet for at kniven kunne bruges til at skære. Samtidig illustrerer eksemplet en uddifferentiering i et del-objekt, der tjener den primære funktion, og et del-objekt som har hjælpe-status. Det primære er bladet og dets funktion, nemlig at skære – en kniv, der kun er egnet til at holde fast i, ville ikke tjene noget funktionelt formål. Men skæftet har en hjælpe-funktion som sætter redskabet i stand til at tjene sit primære formål mere effektivt.

Også i forhold til dette eksempel er det vigtigt at understrege, at dette ikke betyder, at funktionsbaseret struktur, herunder tegnkategorier og strukturer, kan reduceres til kommunikativ funktion i en konkret situation. Skæftet eksisterer med den funktion at være håndtag også i situationer, hvor kniven ikke er i brug. Dette hænger sammen med, at grammatik opstår ved dannelsen af en konvention, ikke ved en situationsbestemt arbejdsdeling. Denne konventionelle karakter betyder, at kategorier og struktur kan leve videre, efter den funktion, der motiverede dem, er tabt. Igen kan man parallellisere med andre redskaber: Sikhernes *kirpan* fortsætter med at have et blad og et skæfte, uanset at den stort set aldrig anvendes til at skære.

6.6 Den fylogenetiske hypotese

Det kan være hensigtsmæssigt med et resumé af logikken i denne fylogenetiske råskitse. Med basis i foregående diskussion kan man opstille en fylogenetisk hypotese med fire idealtypiske trin, der er illustreret i figur 3 nedenfor.

Figur 3: De tre slags tegn i en fylogenetisk hypotese

Hypotesen er baseret på elementære forudsætningsrelationer: For at have kombinationer af tegn (trin 2) må man først have tegn (trin 1)⁵. For at have strukturerede kombinationer af tegn (trin 3), må man kunne kombinere dem (trin 2). Med trin 3 er man på et trin, som er principielt tilstrækkeligt til at have menneskesprog. Her består de grammatiske størrelser kun i kombinationsmønstre – der er ikke særlige grammatiske ord eller morfemer (som man under ét kan betegne ‘segmentale’ tegn). Trin 4 tilføjer imidlertid en udvikling, som har stået centralt i grammatikaliseringss litteraturen, nemlig hvad vi vil kalde deleksikalisering. Det eksempel, vi har anvendt (fra *that dog* til *the dog*), eksemplificerer et af de klassiske eksempler, nemlig udviklingen af den bestemte artikel. I sammenhængen skal det stå som repræsentant for hele klassen af ‘segmentale’ grammatiske ord og morfemer, dvs. inklusive futurums-ender i fransk osv. Ifølge denne udviklingshypotese kommer de skematiske konstruktioner altså først, mens de segmentale grammatiske tegn kun kan udvikle sig ved at tilpasse sig en strukturel plads i den større ramme.

Lad os samtidig opsummere, hvad forholdet er mellem denne fylogenetiske hypotese og ontogenesen, altså den enkelte sprogbrugers tilegnelse af sproglig kompleksitet. Kan man antage, at den gentager fylogenese, ligesom det i et vist omfang er tilfældet i biologien? Her er det vigtigt at betone, at sproglige strukturer grundlæggende er sociokulturelle, og at sociokulturel overlevering er kumulativ (jf. Tomasello, Kruger and Ratner 1993). Det betyder, at den er kendetegnet ved den såkaldte *ratchet effect* (‘skraldeeffekt’). Dette træk indebærer, at den sproglige ontogenese har andres færdigstrukturerede ytringer at bygge på. Derfor skal ikke alt opbygges fra grunden. Børn kan imitere komplicerede ytringer som helhed og dermed benytte dem som holofraser – og langsomt differentiere (abstrahere) dem ud i bestanddele.⁶

5 Det allerførste, der må forudsættes – forud for dannelsen af tegn af den slags, der findes i moderne sprog – er kommunikation, altså udveksling af meddelelser. Udgangspunktet for den differentieringsprocess, som vi opstiller, er ‘ytringsindhold’. Den første overgang består således i, at man går over til at kommunikere hele ytringsindhold ved hjælp af tegn, der i sig selv ikke kommunikerer et helt ytringsindhold, men kun et fragment af ytringsindholdet.

6 Tomasellos (2003) egen analyse af tilegnelsesprocessen er baseret på konstruktionsgrammatik, der nedtoner forskellen på leksikalske og grammatiske elementer, og den er derfor ikke orienteret imod at besvare spørgsmålet om, i hvilket omfang tilegnelsen af grammatiske tegn efterfølger tilegnelsen af leksikalske.

7. Opsummering

I bl.a. Boye & Harder (2012) har vi argumenteret for en funktionel son-
dring mellem grammatiske og leksikalske tegn, hvis omdrejningspunkt er
en forståelse af grammatiske tegn som tegn, der er konventionaliseret med
en af de to mulige diskursprominensværdier for leksikalske tegn: Gram-
matiske tegn er pr. konvention diskursivt sekundære og dermed dependente
i forhold til leksikalske ‘værts’-udtryk.

Et af to hovedformål med denne artikel var at placere holofraser i for-
hold til den funktionelle son-
dring. Vi har argumenteret for, at holofraser
udgør en selvstændig tredje tegntype, og at man altså må operere med tre
typer af sproglige tegn: grammatiske, leksikalske og holofrastiske. Vi har
ligeledes argumenteret for, at der er et vigtigt fællestræk ved grammatiske
og leksikalske tegn, som synliggøres af den fælles kontrast til holofraser: I
modsatning til holofraser forudsætter begge tegntyper struktureret kom-
pleksitet, og de repræsenterer en arbejdsdeling mellem dele af komplekse
helheder. Som et led i argumentationen har vi behandlet en type tegn, som
umiddelbart fremstår med en uklar placering i tegntypologien, nemlig de
såkaldte formularer. De har det træk fælles med holofraser, at de fungerer
som ét tegn, selvom de tilsyneladende er komplekse, og de behandles
derfor i litteraturen undertiden på samme måde som holofraser. Mange
formularer udgør imidlertid ikke en hel ytring, men er egentlig leksikalske
eller grammatiske størrelser, idet de kan indgå som bidrag til en større,
kompleks helhed, der fungerer som en ytring.

Det andet hovedformål med artiklen var at indplacere de tre tegntyper
i et fylogenetisk scenarie. Scenariet antager, at de første tegn var holofra-
ser, og at de første ytringer altså bestod af simple, holofrastiske tegn. På
efterfølgende udviklingstrin opstod der først ustrukturerede komplekse
ytringer og siden grammatisk strukturerede komplekse ytringer. Her gik
simple størrelser sammen om at danne større helheder, idet de samtidig blev
nedgraderet fra at være frie enheder til at være underdele af en kompleks
helhed. Med de grammatisk strukturerede ytringer fremkom for det første
grammatiske skematiske konstruktioner, som bærer struktureringen, og hvis
funktion det er at indikere, hvad forholdet er mellem de segmentale tegn,
der udfylder konstruktionernes pladser. For det andet fremkom – ved en
differentiering betinget af konstruktionernes ‘pladser’ (fx protosubjekt og
protoverbal) – leksikalske tegnklasser (fx protosubstantiver og protoverber).
Dermed opstod fuldt funktionsdygtige menneskesprog. I en efterfølgende
udvikling har den prioritering mht. diskursprominens, som kompleksiteten
nødvendiggør, imidlertid via konventionalisering af diskursivt sekundær

status ført til dannelsen af segmentale grammatiske tegn. Det fylogenetiske scenarie indebærer altså, at grammatiske tegn falder i to undertyper: skematiske konstruktioner og segmentale tegn.

Vores hovedpointe om en funktionelt baseret arbejdsdeling mellem leksikalske og grammatiske tegn afviger sammen med vores teoretiske udgangspunkt fra den grundantagelse, der associeres med konstruktionsgrammatikken, ifølge hvilken sprog bedst forstås som et kontinuum, der omfatter såvel grammatiske som leksikalske træk ved de enkelte tegn, der under ét opfattes som konstruktioner. Den afviger imidlertid også fra den generative opfattelse, der er udtrykt bl.a. af Pinker (1999), hvorefter grammatik og leksikon er to helt forskellige typer af sproglige fænomener.

Om forfatterne

Kasper Boye, ph.d., lektor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Peter Harder, dr.phil., professor emeritus, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Litteratur

- Boye, K. & P. Harder (2007): Complement-taking predicates. Usage and linguistic structure. *Studies in Language* 31.3, 569-606.
- Boye, K. & P. Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88.1, 1-44.
- Boye, K., & R. Bastiaanse (2018). "Grammatical versus lexical words in theory and aphasia: Integrating linguistics and neurolinguistics". *Glossa: a journal of general linguistics*, 3.1, 29. DOI: <http://doi.org/10.5334/gjgl.436>
- Boye, K., M. Messerschmidt, J.S. Hansen & V. Schaffalitzky de Muckadell (2019): Grammatikalisering af danske præpositioner. *Ny forskning i grammatik* 26, 4-21.
- Cheney, D.L. & R.M. Seyfarth (1992): Précis of how monkeys see the world. *Behavioral and Brain Sciences* 15, 135-182.
- Damasio, A.R. (1992): Aphasia. *The New England Journal of Medicine* 326.8, 531-539.
- Firbas, J. (1999): Communicative dynamism. I: *Handbook of Pragmatics* (1999 Installment). J. Verschueren, J.-O. Östman, J. Blommaert & C. Bulcaen (red.). Amsterdam: John Benjamins, 1-14.

- Gil, D. (2015): The Mekong-Mamberamo Linguistic Area. I: *Languages of Mainland Southeast Asia. The state of the art*. N.J. Enfield & B. Comrie (red.). Berlin: DeGruyter Mouton, 266-355.
- Gkalitsiou, Z., C.T. Byrd, L.M. Bedore & C.L. Taliancich-Klinger (2017): Stuttering on function words in bilingual children who stutter: A preliminary study. *Clinical Linguistics & Phonetics* 31.10, 791-805.
- Greenfield, P.M. (1991): Language, tools and brain: The ontogeny and phylogeny of hierarchically organized sequential behaviour. *Behavioral and Brain Sciences* 14, 531-595.
- Harbsmeier, C. (1979): *Wilhelm von Humboldts Brief an Abel-Rémusat und die philosophische Grammatik des Altchinesischen*. Stuttgart: Friedrich Frommann Verlag.
- He, Q. (1998): Chinese grammatical studies by Christian missionaries: Centering on those by the 19th century English protestants. *Hitotsubashi Research* 23.3, 27-36.
- Heine, B. & T. Kuteva (2007): *The Genesis of Grammar*. Oxford: University Press.
- Hurford, J.R. (2011): *The origins of grammar: Language in the light of evolution*, vol. II. Oxford: Oxford University Press.
- Ishkhanyan, B., H. Sahraoui, P. Harder, J. Mogensen & K. Boye (2017): Grammatical and lexical pronoun dissociation in French speakers with agrammatic aphasia: A usage-based account and ERF-based hypothesis. *Journal of Neurolinguistics* 44, 1-16.
- Kirchhoff, R. (2008): *Die Syncategoremata des Wilhelm von Sherwood: Kommentierung und historische Einordnung*. Leiden: Brill.
- Klima, Gyula (2005): 'Syncategoremata'. I: *Encyclopedia of language and linguistics*, 2. udg. Keith Brown (red.). Oxford: Elsevier, 353-356.
- Lyons, J. (1968): *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Messerschmidt, M., K. Boye, M.M. Overmark, S.T. Kristensen & P. Harder (2018): Sondringen mellem grammatiske og leksikalske præpositioner. *Ny Forskning i Grammatik* 25, 89-106.
- Pinker, S. (1999): *Words and Rules. The ingredients of Language*. New York: Basic Books.
- Sidtis, J.J., D.V.L. Sidtis, V. Dhawan & D. Eidelberg (2018): Switching Language Modes. Complementary Brain Patterns for Formulaic and Propositional Language. *Brain Connectivity* 8.3, 189-196.
- Spruyt, J. (2011): Syncategoremata. I: *Encyclopedia of medieval philosophy: Philosophy between 500 and 1500*. H. Lagerlund (red.), Berlin: Springer, 1241-1245.

- Tomasello, M. (2003): *Constructing a language. A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tomasello, M., A.C. Kruger & H.H. Ratner (1993): Cultural Learning. *Behavioral and Brain Sciences* 16, 195-552.
- Wray, A. (2002). *Formulaic Language and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.

Trusler, tilskyndelse – eller “bare” hadtale? Placering af agenten i udsagn om fremtidig skade

Tanya Karoli Christensen

Abstract

Hadtale er et samfundsproblem som rettelig tiltrækker sig opmærksomhed fra både politikere, medier og forskning. I flere definitioner af hadtale indgår trusler og tilskyndelse til vold mod offergruppen som to af mange former hadtale kan tage. Begge indebærer omtale af en fremtidig handling der vil være skadelig for offeret, men de adskiller sig ved hvem der præsenteres som ansvarlig for skadehandlingen: afsender eller andre. I denne artikel undersøger jeg eksempler på dansksproget hadtale som omtaler fremtidig skade mod nogen, med særligt henblik på hvordan agenten realiseres, skjules eller placeres hos andre end afsender. Artiklen afsluttes med en diskussion af ytringsfrihed i forhold til kriminelle sproghandlinger.

Nøgleord

retslingvistik, kriminelle sproghandlinger, agentrollen, grammatiske konstruktioner

1. Baggrund: Retslingvistik og kriminelle sproghandlinger

Retslingvistikken interesserer sig blandt meget andet for sprogbrug der indgår i kriminelle sammenhænge (se fx Shuy 1993; Coulthard, Johnson & Wright 2017; Leonard, Ford & Christensen 2017). Et af de grundlæggende spørgsmål i den forbindelse er hvilke former for sproghandlinger der kriminaliseres af lovgivningen, og hvad der skal til for at der på den måde er foretaget en forbrydelse med sproget (se om begrebet ‘sprogfor-

brydelser' hos Shuy 1993; Solan & Tiersma 2005; og begrebet 'kriminelle sprog handlinger' hos Christensen 2019).

Denne artikel beskæftiger sig med den sproglige kodning af visse sprog handlinger der potentielt er kriminelle, nemlig dem der tilkendegiver en intention eller et ønske om at der skal ske en fremtidig skade mod et andet menneske eller en gruppe af mennesker. Sådanne ytringer kan fx tage form af trusler som i (1)¹.

(1) Jesper Bang din lille svans, jeg gennemtæsker dit ansigt

Trusler er kriminaliseret i den danske straffelovs § 266 (se afsnit 2). Karakteristisk for truslen som sprog handling er det at afsender tager eksplicit eller implicit ansvar for udførelsen af den skadelige handling (se fx Fraser 1998: 161; Salgueiro 2010: 216-217; Muschalik 2018: 79-80; Christensen & Bojsen-Møller 2019: 213). Det kan helt prototypisk ske ved at præsentere afsender som agent, som i (1). Men også når afsender ikke fremstiller sig selv som medansvarlig, kan der være tale om en kriminel sprog handling. I dansk straffelov kriminaliserer tilskyndelsesparagraffen (§ 136) det at tilskynde andre til at udføre forbrydelser af en vis grovhed, herunder grov vold og drab (se afsnit 2 og 6).

I denne artikel undersøger jeg den grammatiske kodning af agenten for en fremtidig skadeshandling mod et offer i online hadtale². Hadtale er et overbegreb for mange forskellige måder at kommunikere på, som bl.a. omfatter sprog handlingerne trussel og tilskyndelse til vold (se afsnit 2). Datamaterialet for undersøgelsen stammer fra den frivillige organisation *Center for Forebyggelse af Eksklusion* som gennem en årrække har indsamlet eksempler på hadtale (se afsnit 3). Blandt disse eksempler fokuserer jeg altså her på ytringer der omtaler eller antyder en fremtidig skade mod nogen, som fx leksikaliseret i prædikater som *skyde* og *brænde ned* (se afsnit 4). Dette fokus skyldes min nuværende forskning under det Carlsbergfond-finansierede projekt

1 Medmindre andet noteres, er alle eksempler i denne artikel autentiske og stammer fra det datasæt der beskrives i afsnit 3. Alle personnavne er ændret til pseudonymer.

2 Jeg følger Hansen & Heltoft (2011: 1392-1405) i at lade de grammatiske konstruktioner være den første faktor i bestemmelsen af hvilken semantisk rolle de syntaktiske led tilskrives. Eftersom subjektet i dansk syntaktisk set er neutralt for semantisk rolle, må man dernæst inddrage verbets leksikalske indhold samt den pragmatiske kontekst for at kunne afgøre om subjektet fx er agent som er "den hyppigste faktiske udfyldning" i transitivkonstruktioner (Hansen og Heltoft 2011: 1400).

*Truslers sprog og genre*³. Materialet fra Center for Forebyggelse af Eksklusion indeholder dog kun et fåtal egentlige trusler (hvor afsender fremstilles som agent), men til gengæld anvendes en række grammatiske konstruktioner der enten skjuler hvem agenten er, eller placerer agentrollen hos andre (se afsnit 5). Det er især de sidste der kan betragtes som tilskyndelser (se afsnit 6). Selv hvis ytringerne bare som holdnings- og følelsesudsagn, er det en pointe for en del forskning i hadtale at den vedvarende nedgørelse og dehumanisering af visse grupper i samfundet kan motivere enkeltindivider eller grupperinger til fysisk vold (se fx Posselt 2017; Müller & Schwarz 2019a, 2019b). Det vender jeg tilbage til i diskussionen (afsnit 7).

2. Hadtale, trusler og tilskyndelse

Som allerede antydnet er hadtale, trusler og tilskyndelse metasproglige termer der befinder sig på forskellige taksonomiske niveauer. Hadtale kan således ses som et overbegreb for mange forskellige former for ytringer, jf. definitionen i det danske Institut for Menneskerettigheders rapport om *Hadefulde ytringer i den offentlige debat*:

“Stigmatiserende, nedsættende, krænkende, chikanerende og truende ytringer, der fremsættes offentligt mod et individ eller en gruppe baseret på individets eller gruppens køn, etnicitet, religion, handicap, seksuelle orientering, alder, politiske observans eller sociale status.” (Zuleta & Burkal 2017: 22)

Trods betegnelsen indeholder hadtale ikke nødvendigvis hadefuld sprogbrug i form af eksempelvis skældsord (Geyer 2018: 24; Jaki & De Smedt 2019: 6). I stedet fremhæves det ofte at hadtale **fremmer** had, og evt. også diskrimination og vold mod medlemmer af den ramte gruppe (Baider et al. 2017; American Library Association 2017; Posselt 2017). Det ses som en effekt af bl.a. de sproglige udtryk der skaber et skel mellem ‘os’ og ‘dem’, og derudover beskriver de-gruppen med dehumaniserende og stereotyperende betegnelser, fx ved at kategorisere referenterne som dyr eller sygdomme, eller ved at tilskrive gruppen negative egenskaber som lav

3 Jeg vil gerne takke Carlsbergfonden for at have finansieret dette projekt (CF17-0997). Projektbeskrivelsen findes her: <https://nors.ku.dk/forskning/projekter/truslers-sprog-og-genre/> og den offentlige del af vores trusselskorpus findes her: <https://alf.hum.ku.dk/korp/#?lang=en&cqp=%5B%5D>.

intelligens eller voldsparathed (ECRI 2016; Posselt 2017; Geyer 2018; Jaki & De Smedt 2019; Mendelsohn mfl. 2020).

Et væsentligt kriterium for at en ytring regnes for hadtale, er således at den er begrundet i offerets tilhørsforhold til en bestemt gruppe, og ofte en gruppe der i forvejen diskrimineres (Baider et al. 2017: 3). Herhjemme ses hadtale ofte rettet mod borgere med anden etnisk baggrund end dansk. Men hadefulde og truende udsagn kan naturligvis også ramme andre. I det analyserede datamateriale findes fx en række beskeder rettet mod politikerne på Christiansborg, se (2) og (3).

- (2) Hvis Regeringen ikke gør noget, SÅ SKAL VI ÆGTE DANSKERE SGU NOK SLAGTE DE SJAKALER!!!
- (3) Kan de ik også lige skyde alle inden på Christiansborg. De er da for syge i hovedet... Smid en fucking bombe..

På samme måde ser man at medlemmer af en samfundsmajoritet, nemlig hvide, bliver kategoriseret som ofre for hadtale i FBI's kriminalitetsstatistik ("anti-white bias"; FBI Uniform Crime Reporting Program 2011).

Hadtale bliver ofte beskrevet som sproglig vold, dvs. overgreb der udføres med sproget alene og ikke kræver yderligere følgehændlinger (Matsuda et al. 1993 taler om 'assaultive speech'; Butler 2013 om 'injurious speech'). På lignende vis er en af truslens centrale funktioner at give den ene part magt over den anden gennem intimidering (Gales 2010: 2, 15; Christensen & Bojsen-Møller 2019). Skræmmefunktionen indgår som et væsentligt kriterium for strafbarhed i straffelovens trusselsparagraf, § 266:

§ 266.

Den, som på en måde, der er egnet til hos nogen at fremkalde alvorlig frygt for eget eller andres liv, helbred eller velfærd, truer med at foretage en strafbar handling, straffes med bøde eller fængsel indtil 2 år.

Det er derfor ikke overraskende at trusler regnes for en af flere mulige måder at udføre hadtale på (jf. definitionen fra Institut for Menneskerettigheder). Det fremgår også af den danske straffelovs § 266b, den såkaldte racismeparagraf:

§ 266 b.

Den, der offentligt eller med forsæt til udbredelse i en videre kreds fremsætter udtalelse eller anden meddelelse, ved hvilken en gruppe

af personer trues, forhånes eller nedværdiges på grund af sin race, hudfarve, nationale eller etniske oprindelse, tro eller seksuelle orientering, straffes med bøde eller fængsel indtil 2 år.

Tilskyndelse til vold indgår til gengæld ikke i lovbestemmelsen, selvom Rådet for Den Europæiske Union i en rammebeslutning fra 2008 om bekæmpelse af hadtale og voldelige hadforbrydelser anbefaler unionens medlemslande at kriminalisere bl.a.:

“all conduct publicly inciting to violence or hatred directed against a group of persons or a member of such a group defined by reference to race, colour, religion, descent or national or ethnic origin” (Rådet for Den Europæiske Union 2008: 2)

En principiel forskel på trusler og tilskyndelse til vold er at trusler som regel formidles direkte til offeret, eller på en måde så de kan komme til offerets kendskab (Nielsen, Elholm & Jakobsen 2017: 530-532), mens tilskyndelse formidles til dem der tænkes at kunne udføre den skadelige handling. Hadtale rummer som overbegreb begge, idet den netop ikke kun sker i kommunikation direkte til offeret eller offergruppen, men også i kommunikation til en antaget vi-gruppe, dvs. dem der formodes at dele afsenders synspunkter på offergruppen (se fx Waltman & Haas 2011: 34; Geyer 2018: 28-29).

3. Data: Anmeld Had

Datamaterialet for denne undersøgelse kommer fra det nu nedlagte Center for Forebyggelse af Eksklusion (CFE), en dansk NGO der arbejdede for at modvirke systemisk eksklusion af især etniske minoriteter i Danmark. I perioden 2015-2019 kørte CFE projektet “Anmeld Had” der havde som fokus at dokumentere tilfælde af hadtale og hadforbrydelser. Til det formål oprettede centret en hjemmeside med en online formular hvor brugere kunne anmelde sådanne hændelser⁴. Hver udfyldt formular blev vurderet af frivillige jurister, og potentielt kriminelle handlinger sendt videre til politiet. Anmeldelsesformularen indeholdt felter til gerningspersonens navn (hvis det var tilgængeligt), hvad den formodede motivation bag handlingen var,

4 Hjemmesiden havde adressen www.cfe.dk/anmeld-had/anmeld/, men er ikke længere aktiv.

hvilken gruppe offeret tilhørte, hvor handlingen blev begået, hvilken dato det skete, og – afgørende for sproglig analyse – muligheden for at uploade et (skærm)billede af hændelsen.

Det samlede datasæt består af 1058 af disse formularer fra perioden februar 2015 til februar 2019, hvoraf en del er irrelevante eller ubrugelige for sproglig forskning, fx ved ikke at dokumentere hændelsen, fordi det er en ganganger, eller fordi hændelsen kun var fysisk og ikke sproglig. Vi har i trusselsprojektet ikke foretaget fuldstændige optællinger af det samlede materiale, men isoleret interessen til ytringer der omhandler en fremtidig handling eller hændelse der kunne være skadelig for nogen. Det selektionskriterium resulterede i 346 beskeder som er dem der indgår i analyserne i denne artikel⁵.

Langt hovedparten af disse 346 beskeder (94 %) viste sig at være kommentarer på Facebook, ofte på sider tilhørende nyhedsleverandører som DR, TV2 og Ekstrabladet, eller i en lukket Facebookgruppe. Ud fra navnene på disse lukkede (og nu slettede) grupper fremgår det tydeligt at det især er muslimer og indvandrere der lægges for had i dette materiale:

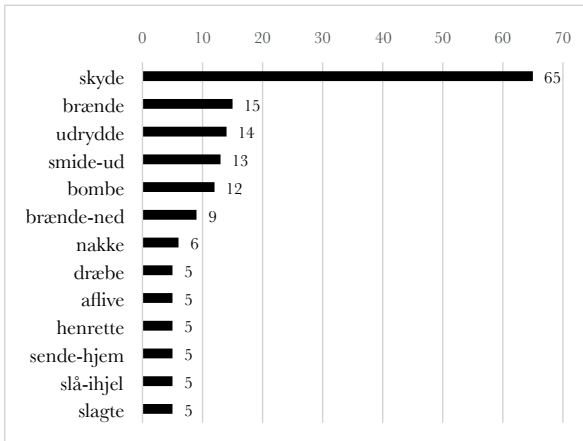
- *JÅ TIL FRIHED – NEJ TIL ISLAM*
- *NEJ – til kriminelle indvandrere og islam*
- *Nej til indvandring i Danmark*
- *Fædrelandet*

I et speciale baseret på samme materiale kategoriserer Fröling (2020) kun 91 beskeder som egentlige trusler, og hun understreger at der selv blandt disse findes grænsetilfælde, fx når afsender indlejrer den omtalte skadeshandling under et propositionelt holdningsverbum som *håbe* (se afsnit 5.1).

4. Skadesprædikater

Ifølge mine optællinger indeholder materialet i alt 394 skadesprædikater med meget store frekvensforskelle. Det hyppigste skadesprædikater er *skyde* med 65 forekomster, og så sker der et voldsomt fald til det næsthyppest som er *brænde* med 15 forekomster (se figur 1).

5 Jeg takker projektets ene studentermedhjælper, Anna Olsen, for gennemgang af det samlede materiale samt transskription og notering af metadata for de 346 beskeder (plus én der var på engelsk og er udeladt herfra).

Figur 1. Skadesprædikater der forekommer mindst fem gange i de 346 beskeder

Tabel 1 herunder illustrerer variationen i skadesprædikater ved på den ene side at skelne mellem forskellige former for skade og på den anden side om de leksikalske prædikaters valens kræver en agent eller ej (tabellen er inspireret af Muschalik 2018: kap. 4.4). De agentive prædikater er transitiver og de ikke-agentive er intransitive. Nogle af de intransitive prædikater profilerer situationen sådan at der ikke **er** nogen agent, fx det inkausative verbum *dø* (Hansen & Heltoft 2011: 1273). Her må jeg understrege at der i dette materiale helt konsekvent hentydes til ikke-naturlig og ikke-selvforstyldt død. Så selvom disse verbers valens ikke forudsætter en agent, kan man sige at de pragmatiske omstændigheder gør.

	Agentive (transitive)	Ikke-agentive (intransitive)
Drab	<i>aflive, drukne, dræbe, halshugge, henrette, hænge, likvidere, nakke, slagte, slå ihjel, udrydde ...</i>	<i>drukne, dø, ende som Jo Cox⁶, falde død om, ryge i helvede, sulte ihjel ...</i>
Vold	<i>banke, køre ind i, pine, skyde, smadre, svinebinde, voldtage ...</i>	<i>få tesk/et par på hovedet/ motorsmadder ...</i>
Tvang	<i>fange, internere, låse inde, sende hjem, smide ud ...</i>	<i>have en returbillet hjem, stå i gabestok ...</i>
Ødelæggelse	<i>brænde (ned), bombe, vande med griseblod (om moskóer) ...</i>	<i>få samme skæbne (som moskóer ramt af påsatte brande i Sverige) ...</i>

Tabel 1. Agentive og ikke-agentive skadesprædikater/-konstruktioner

6 Jo Cox var et britisk parlamentsmedlem der blev myrdet ved skud og knivstikkeri i 2016.

Materialet indeholder også skadesprædikater der angiver en situation som alt andet lige kan ventes at lede op til udførelsen af en skadeshandling/-aktivitet⁷, som det ses i fx (4) nedenfor.

- (4) og knalder du mig finder jeg og vi andre dig så kan du børste tænder med en håndgranat .. er du med .. STIKKER DRENG ..

Også prædikater som i sig selv ikke nødvendigvis refererer til voldelige eller dødelige hændelser, har jeg regnet for skadesprædikater når konteksten tilsiger det, som i (5) og (6).

- (5) Alle muslimer skulle bare proppes ind i en stor raket. Som så skulle flyves direkte op i solen.
 (6) Tag ham og stil 4 andre på række...derved skal der kun bruges 1 kugle!!!

Blandt de 394 skadesprædikater er der endelig en mindre gruppe der ikke udtrykkes verbalt. Dem analyserer jeg ikke nærmere i denne artikel, men gengiver blot nogle illustrative eksempler der viser at ansvaret for udførelsen af disse handlinger efterlades helt åbent. Det er dels etfeltshelheder som i (7)-(8), dels sætningsemner som i (9)-(11).

- (7) Oplagt chance for et contra terror angreb.
 (8) perfekt mål for en lille bombe.
 (9) I ovnene med dem..
 (10) Frem med våbene.
 (11) UD MED SÅDANT ET PAR ABEKATTE

Ifølge Hansen & Heltoft (2011: 1623-1624) er det præpositionen eller retningsadverbialet der har rollen som prædikat i sætningsemner idet de forudsætter en aktivitet eller bevægelse. Med præpositionalet placeret først, som *I*, *Frem* og *UD* i (9)-(11), bliver den illokutionære kraft direktiv (Hansen & Heltoft 2011: 148-149). Jeg vender tilbage til andre former for direktive sproghandlinger i materialet i afsnit 5.4.

7 Jf. også Christensen & Bojsen-Møller 2019 og Christensen 2019 om hvordan indirekte trusler kan fremsættes med henvisning til en af de forberedende betingelser, fx at man har evnen eller midlerne til at skade modtageren.

5. Relation mellem afsender og agent hhv. modtager og patient

Som allerede nævnt har sproghandlingen trussel afsender som agent og typisk også modtager som patient for den fremtidige skadeshandling. Prototypiske, direkte trusler realiserer agenten som pronominalt subjekt og patienten som objekt i en simpel aktiv sætning, som det fremgik af eksempel (1), her gentaget som (12).

(12) Jesper Bang din lille svans, jeg gennemtæsker dit ansigt

Selvom fokus i de efterfølgende analyser er på realiseringen af agenten for skadesprædikaterne, noterer jeg konsekvent om modtager er det tiltænkte offer eller ej. Det skyldes at tilskyndelser som tidligere nævnt ikke er henvendt til offeret, men til dem der kunne tænkes at udføre handlingen. Da der i materialet fra Anmeldt Had ofte kun er meget begrænsede oplysninger om konteksten, tager jeg udgangspunkt i beskederne sproglige udformning for at vurdere om de er henvendt til det tiltænkte offer eller til andre. Det vil sige at hvis der fx bruges et proprium som henvendelsesform (som *Jesper Bang* i eksempel (12)) eller et andenpersonspronomen i rollen som patient for en skadeshandling (fx *Hvis jeg måtte ville jeg springe en bombe mod jer*), har jeg kodet beskeden som henvendt til offeret.

5.1. Agent = afsender; Offer = modtager

Det er kun et mindretal af beskederne der er henvendt direkte til det tiltænkte offer, nemlig 42 af de 346 beskeder. Blandt disse realiserer godt halvdelen afsender som agent i subjektspostion og med et førstepersonspronomen, i sjældne tilfælde i form af subjektellipse, jf. tabel 2.

Agent	N	%
1sg	13	57
1pl	7	30
1sg, 1pl	1	4
subjektellipse	2	9
I alt	42	100

Tabel 2. Agentrealiseringer i beskeder henvendt til offeret

Som forventet er der en del trusler i denne undergruppe. Det er især tydeligt når skadesprædikatet står som det finitte verbal i en simpel, aktiv sætning i præsens. Offeret kan være modtager selv (13), en bredere gruppe som modtageren tilhører (14), eller en af modtagers nærmeste (15).

- (13) Henrik Lind og du knækker ikke nogle, jeg knækket [tolkes som slåfejl for præsens *knækker*; TKC] dine tænder og derefter ta [*tager*; TKC] vi dine klamme danske knogler
- (14) Vi indfører langsomt sharia over hele landet og vi brænder alt hvad I har.
- (15) jeg knepper din mor din fucking søn af en hund

Eksemplerne i (13)-(15) er alle direkte trusler, men der findes også indirekte trusler hvor man må fortolke afsender som agent for en underforstået skadeshandling. Det ses fx i (16) der indholdsmæssigt ligner den velkendte trusselstype “vi ved hvor du bor” ved at invitere til den inferens at afsender har tilstrækkeligt kendskab til modtager til at kunne opsøge hende⁸.

- (16) Pas på Inger. Vi har dit navn og grimme ansigt nu. Pas på hvad du skriver fremover i denne sag.

Blandt denne undergruppe findes desuden en del med en mere kompliceret syntaks. I disse konstruktioner er skadesprædikatet indlejret under andre verber, enten som en infinitiv (17) eller en ledsætning (18).

- (17) :: JEG TAGER GERNE TO ÅR I SPJELLET BARE FOR AT NAKKE DIG ::
- (18) i er årsagen til jeg efterhånden håber vi får en borgerkrig så vi kan udrydde jer og jeres afkom

Disse indlejring skaber ikke bare en mere kompleks syntaktisk struktur, men indskyder også en indholdsmæssig afstand mellem afsender og udførelsen af skadeshandlingen. Selvom afsender er agenten for de beskrevne

8 Trusselstypen *vi ved hvor du bor* kan henføres til en af de forberedende betingelser for en trussel, nemlig at man i skal være i stand til at udføre en skadelig handling. Det kræver at man kan få adgang til offeret, hvilket igen kræver at man ved hvor offeret befinder sig (jf. Searle 1979; Christensen & Bojsen-Møller 2019; Christensen 2019).

skadeshandlinger og modtager er offeret, er det ikke lige så åbenlyst at ytringerne udgør trusler som i eksempel (12)-(16). Jeg diskuterer eksemplerne et ad gangen herunder.

I (17) ser vi en form for hensigtserklæring (*jeg tager gerne ...*) der kan relateres til kommissivers oprigtighedsbetingelse, dvs. at afsender har til hensigt at udføre den fremtidige handling (se de to lidt forskellige bud på vellykkethedsbetingelser for trusler i Christensen & Bojsen-Møller 2019 og Christensen 2019). Sprogfilosoffer har gennem længere tid diskuteret hvorvidt trusler forpligter afsenderen til at udføre den fremtidige handling ligesom det gælder for løfter (se fx Salgoeiro 2010). Der er fx næppe nogen ofre der vil beklage sig over at en skadelig handling som de var blevet truet med, ikke blev ført ud i livet, hvilket de med rette kunne hvis et løfte ikke blev opfyldt. Ikke desto mindre fungerer truslen bedst hvis det virker overbevisende at afsenderen kunne finde på at udføre handlingen.

Men hvad så hvis handlingen ikke forekommer realistisk? Det er hvad vi ser i eksempel (18) hvor skadesprædikatet refererer til den ultimative ødelæggelse af modtagergruppen (*udrydde*) som led i en forestillet fremtidig *borgerkrig*. Det er ikke noget afsender selv kan foranledige, og dermed lever ytringen ikke op til en af de forberedende betingelser for trusler, nemlig at afsender skal være i stand til at udføre skadeshandlingen (Christensen & Bojsen-Møller 2019). Der er dog flere grunde til at antage at vellykkethedsbetingelserne for trusler også på dette punkt er anderledes end dem for løfter. Forberedelsesbetingelsen drejer sig ikke så meget om hvorvidt afsender er i stand til at udføre den omtalte handling, men snarere om at få modtager til at tro på at man kunne udføre enten den eller noget lignende. Det er således ifølge Fraser (1998: 162) ikke nødvendigt at den omtalte handling **faktisk** er skadelig for modtager, bare modtager indser at intentionen er at skade⁹. Det afgørende er altså at man (dvs. modtageren og andre der læser beskeden) ud fra ytringen kan slutte sig til at afsender har en skadelig hensigt, og at ytringen fremsættes med det formål at skræmme modtageren netop gennem denne erkendelse (Fraser 1998: 161, 171; Christensen 2019: 119, 122).

Eksempel (18) illustrerer endnu en problemstilling der fremkommer af

9 Fraser (1998: 161) illustrerer pointen således: Udsagnet "Jeg giver dig roser til din fødselsdag" kan fungere som en trussel hvis det er ytret til en man tror er dødeligt allergisk over for roser. Det gælder også selvom modtageren faktisk ikke er allergisk over for roser, hvis vedkommende bare ved at afsender tror det.

dette datasæt, nemlig at den fremtidige skadeshandling er dækket ind under et håb. Verbet *håbe* peger i sig selv på en emotiv sproghandling, dvs. et udtryk for afsenders holdninger eller følelser. I dette tilfælde er det der håbes på, dog noget afsender selv fremstilles som agent for, dvs. *udrydde*-handlingen. Når afsender præsenterer udryddelsen af modtagergruppen som noget ønskværdigt, og som noget han gerne selv vil bidrage til, udtrykker han en klar skadelig hensigt. Der kan dermed principielt godt være tale om en indirekte trussel i eksempel (18). Samtidig er det dog min vurdering at holdningsverbet *håbe* bidrager til at gøre ytringen **mindre** truende end fx (17), fordi verbet nedtoner afsenders tilslutning til den skadelige hensigt.

Som den sidste type jeg vil nævne i denne undergruppe, er det man kunne kalde en slags ikke-trusler. Dem finder vi i irrealer konstruktioner som i (19)-(20).

- (19) Vær glad for jeg ikke kan losse dig retur til det land dine rødder stammer fra, for så var du der allerede ...
 (20) Hvis jeg måtte ville jeg springe en bombe mod jer...

I (19) kombineres den imperative opfordring *Vær glad for* med en negeret og modaliseret ledsætning: [*at*] *jeg ikke kan losse dig retur*. Den efterfølgende hovedsætning, der indledes med *for*, har en underforstået betingelse: *for* [*hvis jeg gjorde det*] *så var du der allerede*. Præteritumsformen *var* understreger at den ønskede skadeshandling er kontrafaktisk (dvs. irreal).

I (20) ser vi en betingelsesledsætning med et deontisk (tilladelsesorienteret) *måtte* i præteritum, der lader hovedsætningens volitive (Hansen & Heltoft 2011: 59) *ville jeg springe en bombe* fremstå kontrafaktisk. Selvom den beskrevne skadeshandling bliver præsenteret som kontrafaktisk, er budskabet dog stadig at afsenderne af (19) og (20) gerne ville udføre en skadelig handling mod modtager hvis de kunne, og dermed udtrykker de en intention om skade som kan virke truende, også selvom formuleringerne negerer selve truslen.

I de næste undergrupper ser jeg på beskeder der er henvendt til andre end offeret for skadeshandlingen. Det gælder størstedelen af beskederne i dette materiale, nemlig 87 %.

5.2. Agent = afsender, Offer = tredje person

Også i beskeder der er henvendt til andre end offeret, kan afsender fremstille sig selv om agenten for den skadelige handling i form af førstepersonspronomen. Derudover finder vi her anvendelse af det upersonlige pronomen *man*, jf. tabel 3.

Agent	N	%
1sg	16	27
1pl	33	55
1sg, 1pl	1	2
subjektellipse	6	10
<i>man</i>	4	7
I alt	60	100

Tabel 3. Agentrealiseringer i beskeder henvendt til andre end offeret

Der ses en væsentlig lavere andel agenter i 1sg her end ved de beskeder der var henvendt direkte til offeret (27 % mod 57 % i tabel 2). Her er til gengæld relativt flere agenter i 1pl, under subjektellipse og derudover med *man*. Alle er grammatiske midler der peger mindre entydigt på afsender selv som agenten for den skadelige handling, end 1sg gør. Det afspejler rimeligvis at beskederne er stilet til en gruppe der antages at være sympatisk indstillede over for afsenders budskab, det der også kaldes en *in-group* (fx Geyer 2018: 29).

En del af ytringerne i denne undergruppe fremstiller desuden den skadelige handling som noget der er normativt påkrævet af agenterne, typisk udtrykt gennem modalverber som i (21) og (22).

- (21) Vi burde storme lordtet... RAMBO Kom ind. Kalder Rambo..
 (22) Vi skal på gaden med tanks og hver mand med maskingevær..
 Enhver rød radikal skal have et skud hvis de prøver på noget rod..

Disse konstruktioner følger det transitive mønster fra den foregående gruppe med agenten realiseret som subjekt. Men et 'vi' kan også realiseres som objekt for *lade* i imperativ. Eksempel (23)-(24) har kohortativ betydning og er altså opfordringer til fælles handling (Hansen & Heltoft 2011: 1423).

- (23) Lad os give dem Dailog med en AK47
 (24) Ja lad os bombe ders byggegrunde med døde grise og vande hele grunden med grisse blod så bygger de ikke der

Eftersom der er tale om indbyrdes opfordringer, er der både et kommissivt og et direktivt aspekt i *lad os*-konstruktionerne: Afsender præsenterer sig

selv som villig til at udføre handlingen hvis nogle andre i modtagergruppen også er med.

Der ligger sproghandlingsmæssigt en interessant diskussion i om en ytring kan være en trussel når den ikke er henvendt til offeret. Harmon (2008) indfører begrebet “pledge to harm”¹⁰ om tilfælde hvor psykiatriske patienter under terapi afslører ønsker eller intentioner om at skade andre mennesker, typisk nogle af deres nærmeste. Her kan den professionelle part være juridisk forpligtet til at advare det potentielle offer om at deres sikkerhed er truet (Harmon 2008: 30). Harmon argumenterer selv for at der ikke er tale om en trussel når ytringen ikke er henvendt til offeret (2008: 34), ikke mindst fordi den faktiske modtager, terapeuten, ikke bliver skræmt i forhold til sit eget liv eller helbred. Omvendt kategoriserer Hurt (2021) udtrykte hensigter om skade mod tredjeperson som trusler. Han undersøger primært beskeder om planlagte masseskyderier der er formidlet på sociale medier, dvs. på gerningsmændenes personlige blogs, i forskellige chatrum og på Twitter. Der er dermed en forskel i rækkevidden af ytringerne i forhold til Harmons studie, og derfor også i hvem der kan få kendskab til dem. I sidste ende kan et potentielt offer være blandt modtagergruppen for disse beskeder. Det kan gøre en forskel for om de rent juridisk kan tælle som trusler eller ej, i hvert fald i dansk retspleje der tillader at en trussel kan være formidlet til tredjeperson hvis denne tredjeperson kan tænkes at bringe truslen videre til offeret (Nielsen, Elholm og Jakobsen 2017: 530-532). Her er det dog snarere platformen, dvs. Facebook, end en tredjeperson der muliggør at offeret kan få kendskab til truslen.

5.3 Agent ukendt; Offer = tredje person

En velkendt måde at skjule agenten for en handling er at bruge en passivkonstruktion med agensstrygning (Løj & Wille 1985). Der er tre passivtyper repræsenteret i dette datasæt med den fleksiviske *s*-passiv som den absolut dominerende, se tabel 4. Ingen af passiverne har agenten udtrykt (hvilket kan ske i form af et frit valensled, såsom *Pengene blev overført af banken*; Hansen & Heltoft 2011: 632).

10 Den direkte oversættelse af engelsk *pledge* er ‘tilsagn’ eller ‘løfte’, men det passer ikke godt på den kontekst Harmon (2008) beskriver. Der er snarere tale om en tilkendegivelse af en skadelig hensigt mod andre.

Passiver	N	%
<i>S</i> -passiv	51	88
<i>Blive</i> -passiv	6	10
<i>Få</i> -passiv	1	2
I alt	67	100

Tabel 4. Passivtyper i materialet

S-passiverne forekommer hovedsageligt under modalverbet *skulle*. Det giver ifølge Hansen & Heltoft (2011: 788-789) dels ophav til instruksbetydning, dels til pligtbetydning. Det skyldes kombinationen af *skulles* semantik som ‘intentionel nødvendighed’ og *s*-passivens som en non-subjektiv, dvs. ikke afsenderbundet, form (Hansen & Heltoft 2011: 787; Heltoft & Falster Jakobsen 1996). Kodningen viser ikke om det er afsender eller nogen eller noget **uden for** afsender der er modalfaktor, dvs. ‘sætter’ nødvendigheden (Hansen & Heltoft 2011: 771). *Skulle* + *s*-passiv kan fx angive en norm for hvad der vil være det rigtige at gøre – af nogle andre end afsender selv. Se eksempel (25).

- (25) Der er ikke en eneste reel flygtning imellem alle de ISLAMISKE STORMTROPPE. De skal nakkes !!!

Selvom konstruktionerne med *skulle* + *s*-passiv grammatisk set peger på betydninger som norm og pligt, lader der også til at være tale om et stærkt ønske hos afsenderen, bl.a. signaleret ved brugen af udråbstegn. Den ‘norm’ der hentydes til, er desuden i direkte modstrid med hvad flertallet i et åbent, demokratisk samfund orienterer sig imod. Dette sammenstød mellem normer ses ekstra tydeligt når der kræves iværksættelse af handlinger der ville kræve ændring af de nuværende love, se (26).

- (26) Moskèerne skal jævnes med jorden! Imamerne skal udvises. Islam skal forbydes. Ikke som religion men som politisk voldsideologi.

S-passiver forekommer også under modalverberne *burde* og *måtte* med lignende normsammenstød som ved *skulle*, men dem kommer jeg ikke nærmere ind på i denne artikel.

De relativt sjældne *blive*-passiver forekommer til gengæld slet ikke under

modalverber. I overensstemmelse med deres kodning som subjektiv form finder man flere tilfælde af hvad man kunne kalde afsenders ‘onde håb’ (27).

(27) Håber satme de bliver fanget og pines resten af livet...

Her har kombinationen af *håbe* og agensstrygningen den effekt at ytringen ikke kan læses som en trussel. Der er dog også *blive*-passiver hvor agensstrygningen ikke udelukker at afsender er agenten for skadeshandlingen. Det gælder fx (28) hvor *blive*-passiven hverken er styret af et modalverbum eller er indlejret under et nonrealt holdningsverbum som *håbe* eller *ønske*.

(28) dine børn bliver slagted
Vent og se

Denne besked kan enten læses som et ondt løfte, og dermed en trussel som afsender er (med)ansvarlig for, eller mindre inkriminerende som en ‘ond forudsigelse’. Det er ikke åbenlyst en advarsel, for advarsler forudsætter at afsender vil modtager det godt (Fraser 1998: 165-166), og det er der ikke meget der tyder på når man læser beskeden i sin helhed:

(29) Fuck dig din lille svans
Du elsker perkere jeg knepper jer du opfordre til dræb på jøder
du er så klam
dine børn bliver slagted
Vent og se

Givet resten af beskeden i (29) kan man argumentere for at afsender selv påtager sig ansvaret for udførelsen af skadeshandlingen, og at passivendingen primært er begrundet informationsstrukturelt (Løj & Wille 1985), dvs. for at tage udgangspunkt i modtagers børn.

Materialet indeholder også en del inagentive *få*-konstruktioner (Hansen & Heltoft 2011: 1306-1307). Her refererer subjektet fortsat til offeret, ligesom i passiverne, men agenten for ‘overdragelsen’ er udeladt, se (30).

(30) Den turist, venstredrejede psykopat, burde få dummeslag

Det sker dog også i disse konstruktioner at man inferentielt kan placere ansvaret for skadeshandlingen hos afsender, som i (31).

(31) Hun får et par på hovet når jeg møder hende, møg luder.

Fællestrækket for ytringerne i denne undergruppe er at agenten for den fremtidige skade ikke realiseres grammatisk, selvom man syntaktisk eller pragmatisk kan regne ud at der må være en agent. En oplagt grund til at udelade agenten er at trusler om grov vold er strafbare. Passiver og inagentive *få*-konstruktioner kan dermed bruges til at så tvivl om afsenders involvering i udførelsen af den skadelige handling (jf. også begrebet ‘plausible deniability’; Pinker, Nowak og Lee 2008).

Samtidig gælder der det for denne undergruppe at de heller ikke er henvendt til offeret, men snarere til et virtuelt diskursfællesskab af ligesindede. Ikke desto mindre foregår meget af denne kommunikation på offentligt tilgængelige platforme, og afsenderne må derfor vente at der er andre end deres ligesindede der læser med, herunder potentielt også folk der hører til i offergruppen. De vil så på én gang kunne genkende sig selv som del af offergruppen, og se sig beskrevet i tredjeperson, som nogen der står uden for fællesskabet (jf. begrebet alienering eller *othering*; Geyer 2018: 28-29; Lumsden & Harmer 2019).

Selvom afsender altså ikke præsenterer sig selv som agent for den fremtidige skade mod offeret, kan beskederne godt skræmme de sekundære modtagere (dem man med Goffman 1981 kunne kalde ikke-ratificerede deltagere).

Den sidste undergruppe jeg vil gennemgå, omfatter grammatiske konstruktioner der entydigt flytter ansvaret for skadehandlingen over på andre end afsender selv. Det gælder ikke mindst ved brug af verber i imperativ, som udgør knap halvdelen af de finite verber jeg har kategoriseret som skadesprædikater¹¹.

5.4 Agent = andre; modtager = andre

I modsætning til hvad der gælder for passiver med agensstrygning, regner man det generelt ikke for uklart hvem der skal udføre handlingen i en imperativ: det er altid modtageren¹². Til gengæld medfører Facebooks karakter

11 Materialet indeholder også eksempler på ytringer hvor agenten realiseres som et tredjepersonspronomen, fx *Jeg håber de gasser dem*, eller et nominalsyntagme, fx *Måske på tide med nogle dødspatrujler der ku nakke alle danske forræder-svin og stikkere!!!!*. Det drejer sig kun om 16 tilfælde i alt, og jeg kommer af pladshensyn ikke nærmere ind på dem her.

12 Der findes også imperativer der ikke forudsætter en handlende agent, som fx *sov godt*, men de er ikke repræsenteret i dette materiale.

som mange-til-mange-kommunikation at modtager, og dermed agenten, i praksis er svær at identificere. Det er bare ikke afsender selv.

Det er påfaldende hvor hyppigt imperativ forekommer i dette materiale. Godt 40 % af de finite skadesprædikater står således i imperativ. Tendensen til at *skyde* og *brænde* er de hyppigste skadesprædikater (jf. figur 1) bæres af imperativformerne, hvilket afspejles i at det 9.-hyppigste bigram (to-ordskombination) er *skyd dem*¹³.

Offeret repræsenteres hovedsageligt som en vagt afgrænset gruppe med enten pronomener i 3. person flertal (32)-(33), eller en nedsættende term (34).

- (32) Omring dem, brug strømpistoler og tåregas.
- (33) Brænd brænd og atter brænd deres lort, en gang for alle !!
- (34) smid lordet ud

Imperativer udtrykker afsenders ønske om at en given handling skal blive udført og fungerer hovedsageligt som direkte sproghandlinger (Christensen 2009; Hansen & Heltoft 2011: 732). Det er derfor rimeligt at overveje om disse imperativer (såvel som andre direktiver i materialet) kan tælle som tilskyndelse til forbrydelse.

I næste afsnit anvender jeg Peter Harms Larsens (1973) analyse af straffelovens tilskyndelsesparagraf til at vurdere om imperativerne (og de andre direkte sproghandlinger) i dette materiale rent principielt lever op til paragraffens kriterier.

6. Offentlig tilskyndelse til forbrydelse

Peter Harms Larsen skrev i 1973 en detaljeret analyse af straffelovens generelle tilskyndelsesparagraf. Bestemmelsen lyder som følger:

§ 136.

Den, som uden derved at have forskyldt højere straf offentlig tilskynder til forbrydelse, straffes med bøde eller fængsel indtil 4 år.

Larsen fokuserer på bestemmelsens kriterier om *offentlighed*, *forbrydelse* og så naturligvis hvad det vil sige at *tilskynde* nogen.

13 Til sammenligning er de tre hyppigste bigrammer *det er*, *til at* og *ud af* (det sidste illustrerer igen at materialet er hadtale rettet mod indvandrere og efterkommere som ønskes *ud af* Danmark).

Hvad den leksikalske betydning af ordet *offentlig* angår, argumenterer han for at bestemmelsen må sigte på folks adgang til en meddelelse, og ikke om den er udsendt af en offentlig myndighed (jf. også betydningsvarianterne i DDO). Overført på materialet fra Anmeld Had kan man umiddelbart konstatere at i hvert fald de kommentarer der er skrevet på de åbne sider på Facebook, er formidlet offentligt. Også de lukkede Facebookgrupper kan ifølge dansk retspraksis betragtes som offentlige, for så vidt som mange har adgang, og der sjældent sker en egentlig frasortering af medlemmer (Nielsen, Elholm & Jakobsen 2017: 150).

Hvad der tæller som *förbrydelse* i denne paragraf, svarer til hvad man finder ved trusselsparagraffen, nemlig at der skal være tale om en vis grovhed. Det kriterium er også opfyldt af de fleste af beskederne her, som det fremgår af gennemgangen af skadesprædikaterne i afsnit 4. Enkelte falder uden for dette kriterium, fx hvis de omtaler skadeshandlinger der ikke defineres som grov vold (fx at *banke*, at give *et spark bagi* o.lign.), og andre er så vagt beskrevet at de vil kunne afvises i retten på baggrund af princippet om at tvivlen skal komme tiltalte til gode (fx *finde og ordne resten*).

Spørgsmålet om beskederne sproghandlingsmæssigt tæller som *tilskyndelser*, er betinget af om de kan læses som direktiver. Rent grammatisk lever såvel imperativiske sætninger som sætningsemner med foranstillet præpositional op til det krav (Harms Larsen 1973: 20; Hansen & Heltoft 2011: 148-149). Det samme gælder ytringer der kan læses som indbyrdes opfordringer til en større vi-gruppe (ikke bare *lad os*-konstruktionerne, men også de deontisk modaliserede forestillinger om den 'rigtige' måde at håndtere situationen på: *vi skulle, vi burde*, samt de mere løst formulerede forslag af typen *hvad med at/om vi...*).

Pragmatisk set er der dog udfordringer i forhold til den forberedende betingelse der gælder for direktiver, at modtager skal være i stand til udføre handlingen (Searle 1979: 44). Det er langt fra alle beskederne der angiver skadeshandlinger der kan udføres i noget realistisk scenarie. Tværtimod er der en del der synes formuleret med henblik på chokeffekten snarere end som noget der med rimelighed kan forventes udført, se fx (35).

- (35) Snit dem i halsen og put en lille sprængladning i og kør dem så til grænsen... og fortæl... kommer du tættere på den danske grænse end 10 km så... boooooooooom...

Her kan man indvende at det ligesom ved truslerne ikke nødvendigvis er afgørende om den beskrevne skadeshandling er realistisk, men snarere

opfordringen til at udføre skade i det hele taget. Ifølge *Kommenteret straffelov* tager tilskyndelsesparagraffen, § 136 stk. 1, sigte på tilfælde hvor “den forbrydelse, der tilskyndes til, ikke er således konkretiseret, at strafansvar kan pålægges” (Nielsen, Elholm & Jakobsen 2017: 149). Selvom fx forbrydelsen i eksempel (35) er særdeles konkret beskrevet, er det muligt at fortolke bestemmelsen sådan at det er tilskyndelse til forbrydelse generelt, og ikke en specifikt beskrevet forbrydelse, der kriminaliseres i straffeloven (se lignende eksempler fra sagen mod Said Mansour, “boghandleren fra Brønshøj” i Marott 2019).

7. Diskussion

Som nævnt er en potentiel begrundelse for at udelade agenten for en omtalt skadeshandling, at man vil distancere sig selv fra handlingen, fx for at undgå retsforfølgelse for trusler. Men selvom man ikke via sin formulering tager ansvar for skadeshandlingens udførelse, er man stadig ansvarlig for den ytring man producerer. Selvom ytringsfriheden er en grundlovsfæstet ret i Danmark, er den begrænset til at ske “under ansvar for domstolene”, som det hedder i Grundlovens § 77:

§ 77.

Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde påny indføres.

Med andre ord er kriminaliserede sproghandlinger ikke beskyttet af ytringsfriheden. Tilsvarende præciserer Den Europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 10, stk. 2, at ytringsfriheden bl.a. begrænses af hensyn til andres rettigheder:

Artikel 10. Ytringsfrihed

1. Enhver har ret til ytringsfrihed. Denne ret omfatter meningsfrihed og frihed til at give eller modtage meddelelser eller tanker, uden indblanding fra offentlig myndighed og uden hensyn til grænser. ...
2. Da udøvelsen af disse frihedsrettigheder medfører pligter og ansvar, kan den underkastes sådanne formelle bestemmelser, betingelser, restriktioner eller straffebestemmelser, som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfund af hensyn til den nationale sikkerhed, territorial integritet eller offentlig sikkerhed, for at

forebygge uorden eller forbrydelse, for at beskytte sundheden eller sædeligheden, for at beskytte andres gode navn og rygte eller rettigheder, for at forhindre udspredelse af fortrolige oplysninger eller for at sikre domsmagtens autoritet og upartiskhed.

Det er især punktet om at “beskytte andres gode navn og rygte eller rettigheder” der er relevant når sagen drejer sig om hadtale, herunder også om trusler og tilskyndelse til vold. I juridisk øjemed burde det derfor være strafbart at ytre sig som det sker i datasættet fra Anmeld Had.

Årsagen til at vi ikke ser hyppig retsforfølgelse af sådanne ytringer, er formentlig dels at det ville være meget omkostningstungt at føre så mange sager, dels at vi herhjemme kun sjældent ser voldelige overfald der kan knyttes til tilskyndelser til og billiggelse af vold mod hadtaleofre. Der er i hvert fald to ting at holde sig for øje her: For det første er der ikke noget krav i loven om at trusler eller tilskyndelser faktisk følges op af handling, eller bare af planer om handling (tværtimod ville begge lede til selvstændige sigtelser i en straffesag). Alene det at udsige truslen eller tilskyndelsen er altså strafbart. For det andet er der mange studier der peger på en sammenhæng mellem hadtale og voldelige hadforbrydelser, men ikke nødvendigvis udført af nogen som afsenderne har en personlig relation til.

Studier fra USA og Tyskland har således vist en statistisk korrelation mellem stigninger i hadtale på sociale medier og voldelige overfald mod offergrupperne (Müller & Schwarz 2019a, 2019b). Brugt som politisk propaganda kan hadtalens dehumanisering af en modstander endda gøre jorden for folkedrab som det er set i fx Nazityskland, Rwanda og Serbien (Klemperer 2013; Schabas 2000; Dojčinović 2020).

Jeg vil understrege at jeg finder det tvivlsomt om afsenderne bag de danske hadebeskeder analyseret i denne artikel ville ønske sig at noget så grumt og grusomt skete mod dem de omtaler. Når fx journalister har opsøgt folk der skriver sådan på nettet, er de som regel forbløffede over at nogen tog det som en trussel. Ikke desto mindre er det vigtigt at vi som samfund diskuterer hvilke former for kommunikation vi vil acceptere i det offentlige rum. Uanset den faktiske intention bag ytringerne er hadtale sårende og psykisk nedbrydende for ofre (Matsuda mfl. 1993; Butler 2013). Som borgere kan vi være med til at påpege når andre går for langt, og tydeligt markere at det er uacceptabelt. Som lingvister kan vi belyse hvordan hadtale og relaterede kriminelle sproghandlinger virker, og på den måde være med til at skabe opmærksomhed om problemet.

Om forfatteren

Tanya Karoli Christensen, ph.d., Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab på Københavns Universitet.

Litteratur

- American Library Association (2017): *Hate Speech and Hate Crime*. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/hate> (lokaliseret 25. april 2021)
- Baider, F. H., S. Assimakopoulos & S.L. Millar (2017): Hate speech in the EU and the CONTACT project. *Online Hate Speech in the European Union: A Discourse-Analytic Perspective*, Cham: Springer, 1-6. doi:10.1007/978-3-319-72604-5
- Butler, J. (2013): *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. Taylor and Francis. doi:10.4324/9780203948682
- Christensen, T.K. (2009): Tag nu bare økomælken. Om imperativ og modalpartikler i dansk. *Dramatikken i grammatikken. Festskrift til Lars Heltoft*. Roskilde Universitet, 51-67.
- Christensen, T.K. (2019): Indirect threats as an illegal speech act. Ken Ramshøj, Henrik Jørgensen, Johanna Wood (red.) *The Sign of the V: Papers in Honour of Sten Vikner*. Aarhus: AU Library Scholarly Publishing Services, 113-130. doi:10.7146/aul.348.92
- Christensen, T.K. & M. Bojsen-Møller (2019): Sproglige virkemidler i indirekte trusler. I: Y. Goldshtein, I. Schoonderbeek Hansen & T. Hougaard (red.). *17. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet, 207-226.
- Coulthard, M., A. Johnson & D. Wright (2017): *An Introduction to Forensic Linguistics. Language in Evidence*. 2. udg. London: Routledge.
- Dojcinovic, P. (2020): In the Mind of the Crime: Proving the Mens Rea of Genocidal Intent in the Words of Ratko Mladić and Other Members of the Joint Criminal Enterprise. I: P. Dojcinovic (red.). *Propaganda and International Criminal Law: From Cognition to Criminality*. Routledge, 1-28. <https://ssrn.com/abstract=3500023> (lokaliseret 25. april 2021)
- ECRI, European Commission against Racism and Intolerance (2016): *ECRI General Policy Recommendation no. 15 on Combating Hate Speech*. Strasbourg: The Council of Europe.
- FBI Uniform Crime Reporting Program (2011): Hate Crime Statistics. https://ucr.fbi.gov/hate-crime/2011/narratives/victims_final.pdf (lokaliseret 25. april 2021).

- Fraser, B. (1998): Threatening revisited. *Forensic Linguistics* 5, 159-173. doi:10.1558/sll.1998.5.2.159.
- Fröling, A.C.H. (2020): *Afsenderansvar i sprogligt fremsatte trusler – en nærsproglig analyse*. Speciale. Dansk, Københavns Universitet.
- Geyer, K. (2018): Hadetalens grammatik. *Ny forskning i grammatik* 25, 16-33. doi:10.7146/nfg.v26i25.109300
- Goffman, E. (1981): *Forms of talk*. University of Pennsylvania Press.
- Heltoft, L. & L.F. Jakobsen (1996): Danish passives and subject positions as a mood system. I: E. Engberg-Pedersen, M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L.F. Jakobsen (red.). *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar* (Vol. 29). John Benjamins Publishing, 199-234. doi:10.1075/slcs.29.08hel
- Jaki, S. & T. De Smedt (2019): Right-wing German hate speech on Twitter: Analysis and automatic detection. *arXiv preprint*. arXiv:1910.07518.
- Klemperer, V. (2013): *LTI – Lingua Tertii Imperii. Det Tredje Riges sprog – en filologs notesbog*. København: Tekst og tale.
- Larsen, P.H. (1973): Om “offentligt at tilskynde til forbrydelse”. En studie i forholdet mellem sprog, jura og politik. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 5, 5-39. doi:10.7146/nys.v5i5.10339
- Leonard, R.A., J.E.R. Ford & T.K. Christensen (2017): Forensic linguistics: Applying the science of linguistics to issues of the law. *Hofstra Law Review* 45, 501-517.
- Lumsden, K. & E. Harmer (red.) (2019): *Online Othering – Exploring Digital Violence and Discrimination on the Web*. New York: Springer. doi:10.1007/978-3-030-12633-9
- Løj, M., & N.E. Wille (1985): Kan vi undvære passiv? eller: Kan passiv virkelig undværes? En undersøgelse af passivformernes grammatik, stilistik og pragmatik. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 15, 5-42. doi:10.7146/nys.v15i15.13333
- Marott, R.L. (2019): *Strafbare ytringer. Sproghandlinger i juridisk kontekst*. Upubliceret speciale i dansk. København: Københavns Universitet.
- Matsuda, M.J., C.R. Lawrence III, R. Delgado & K. Williams Crenshaw (red.) (1993): *Words that Wound: Critical Race Theory, Assaultive Speech, and the First Amendment*. Boulder: Westview Press.
- Mendelsohn J., Y. Tsvetkov Yulia & D. Jurafsky (2020): A Framework for the Computational Linguistic Analysis of Dehumanization. *Frontiers in Artificial Intelligence* 3. 55 s. <https://www.frontiersin.org/article/10.3389/frai.2020.00055> (lokaliseret 25. april 2021). doi:10.3389/frai.2020.00055

- Müller, K. & C. Schwarz (2019a): Fanning the flames of hate: Social media and hate crime. *SSRN 3082972*. doi:10.1093/jeea/jvaa045
- Müller, K. & C. Schwarz (2019b): From hashtag to hate crime: Twitter and anti-minority sentiment. *SSRN 3149103*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3149103>
- Nielsen, G.T., T. Elholm, M.N. Jakobsen (2017): *Kommenteret Straffelov: Speciel del*. 11. udg. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Posselt, G. (2017): Can hatred speak? On the linguistic dimensions of hate crime. *Linguistik Online 82*(3), 5-25. doi:10.13092/lo.82.3712
- Rådet for Den Europæiske Union (2008): Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. *Official Journal of the European Union L 328/55*. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:328:0055:0058:en:PDF> (lokaliseret 25. april 2021).
- Schabas, W.A. (2000): Hate speech in Rwanda: The road to genocide. *McGill Law Journal 46*(1), 141-172.
- Shuy, R.W. (1993): *Language crimes: The use and abuse of language evidence in the courtroom*. Cambridge: Blackwell.
- Searle, J.R. (1979): Indirect speech acts. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 30-57. doi:10.1017/CBO9780511609213.004
- Solan, L. & P.M. Tiersma (2005): *Speaking of crime, the language of criminal justice*. Chicago: University of Chicago Press. doi:10.7208/chicago/9780226767871.001.0001
- Waltman, M., & Haas, J. (2011): *The Communication of Hate*. Peter Lang. doi:10.3726/978-1-4539-0046-8
- Zuleta, L. & R. Burkal (red.) (2017): *Hadefulde ytringer i den offentlige debat*. København: Institut for Menneskerettigheder.

Prøv at se her! – grammatikalisering af verbet *prøve* i dansk

Katalin Fenyvesi

Abstract

The English verb *try* and Danish *prøve* are primarily defined as ‘make an attempt’, ‘put to trial’. Danish *prøve*, however, is often used about easy activities without the need to make an attempt. This usage has not been analyzed in detail before. This paper describes the uses of *prøve* and discusses to what degree it has been grammaticalized. The corpus analysis shows that *prøve* is frequently used with an *at*-infinitive, e.g. verbs of saying and perception. The original meaning of *prøve* is often bleached. Especially the imperative, but also the infinitive assimilates phonetically with the following infinitive marker to a high degree whereby it also receives a new pragmatic function.

Nøgleord

korpuslingvistik, leksikalsk semantik, kongruenskonstruktioner, grammatikalisering

1. Indledning

Hovedbetydningen af det danske verbum *prøve* er ifølge Den Danske Ordbog ‘efter bedste evne søge at udføre en bestemt handling eller opnå noget; gøre et forsøg’. Det engelske verbum *try* defineres i Merriam-Webster Dictionary som ‘to make an attempt, to put to trial’. De to definitioner ser forholdsvis identiske ud, hvilket giver anledning til at tro at de to verber stort set betyder det samme. Men ser man lidt nærmere på hvordan *prøve* bruges i dansk, viser det sig at det i kombination med et andet verbum ofte henviser til aktiviteter som hverken nødvendiggør at ‘bruge sin bedste evne’ eller at ‘gøre et forsøg’ fordi aktiviteten er så nem at udføre. Forskellen mellem brugen af det engelske og det danske verbum påpeges også af hjemmesiden www.thelocal.dk (u.å.), som skriver at danskernes største fejl er at de bruger *try* for ofte når de taler engelsk. Det gør danskerne fordi de

f.eks. siger *prøv at se her* eller *prøv at høre her* for at få nogens opmærksomhed. På engelsk derimod kan man ikke tale om at “prøve at høre”. Enten hører man noget, eller også gør man ikke. Anvendelsen af *prøve* uden betydningskomponenterne ‘efter bedste evne’ og ‘at gøre et forsøg’ er indtil nu hverken blevet beskrevet detaljeret i lingvistisk forskning eller i ordbøger. I denne artikel redegør jeg ved hjælp af en korpusundersøgelse for hvordan *prøve* anvendes, hvilken funktion det har i forskellige kontekster, og i hvilket omfang det kan siges at være grammatikaliseret.

2. Teori- og forskningsoversigt

2.1. Grammatisk baggrund

Det er velkendt at der blandt danske sprogbrugere er en stærk vaklen mellem *og* og *at* efter *prøve* i nogen af de konstruktioner hvor *prøve*'s betydning synes at være reduceret. Mange har svært ved at vælge mellem *Prøv at høre her* og *Prøv og hør her*. Fænomenet bunder i nogle forhold af både fonologisk og syntaktisk art.

2.1.1. Udtale

Infinitivmarkøren *at* og konjunktionen *og* i bestemte omgivelser udtales ens som [ʌ] (Diderichsen 1971). Nogle relevante assimilationsprocesser i dansk (Ács, Fenyvesi & Jørgensen, 2008; Grønnum 2003) fører til at infinitiv- og imperativformen i standarddansk nærmest udtales som homofoner da schwa i slutningen af infinitivformen ofte slettes. Og selv om imperativformen hyppigt indeholder stød, mens infinitivformen ikke har stød (Basbøll 1998), er det ikke altid nemt at afgøre hvilken form man hører. Disse homofonier og assimilationsprocesser gør at det i talt dansk sprog ofte bliver svært at skelne mellem *at* + infinitiv og *og* + imperativ, selv om imperativformen hyppigt indeholder stød mens infinitivformen ikke har stød. (Basbøll, 1998)

2.1.2. Syntaks

På grund af ovennævnte homofonier og assimilationsprocesser er det derfor ikke nemt at afgøre om det i tilfælde af *prøve* [ʌ] + V drejer sig om en konstruktion med *prøve at* + infinitiv som objekt eller en kongruenskonstruktion *prøve og* + V² som består af to verber der kongruerer med hinanden i tempus og modus (Hansen & Heltoft 2011; Nielsen 2011). I det første tilfælde beskrives *prøve* i Grammatik over det Danske Sprog (GDS) (Hansen & Heltoft 2011) som et divalent verbum med *at*-infinitiv som objekt, f.eks.

(1). Argumentet for at *at*-infinitiven er et objekt, er at det kan kontrasteres med et substantiv, som i (2).

- (1) *prøvede du at spille*
 (2) *prøvede du rutsjebanen*

Denne konstruktion adskiller sig ifølge Hansen og Heltoft fra hjælpe- og modalverbkonstruktioner da det stiller krav til subjektet: *Prøve* kan kun have et subjekt der henviser til en levende referent, som (3) og (4) viser:

- (3) vi prøver at betale
 (4) *ulykken prøver at indtræffe (Hansen & Heltoft 2011: 299-300)

2.1.3. Semantik og pragmatik

Den første betydning af *prøve* er ifølge Den Danske Ordbog ‘efter bedste evne søge at udføre en bestemt handling eller opnå noget; gøre et forsøg’. Når *prøve* bruges i denne betydning, har det som regel en *at*-infinitiv som objekt. Ud over denne betydning anfører ordbogen at det anvendes som synonym af *afprøve* og *teste*, *smage på*, *udsætte for prøve* – i disse tilfælde har *prøve* et substantivisk eller pronominalt objekt, og derfor er disse betydninger af verbet ikke relevante for denne undersøgelse.

Da verbet *prøve*, især i talesprog, ofte optræder sammen med sætningsadverbialet *lige*, sammenfattes den relevante betydning for dette ord her. I Den Danske Ordbog (DDO) er følgende betydning anført som nr. 7: ‘bruges for at bagatellisere det man er i færd med at sige’, en variant af denne betydning af *lige* (7a) er ‘lidt undskyldende for ens påtrængenhed når man henvender sig til nogen’ eller (7b) ‘til at opbløde et udsagn så det ikke lyder kategorisk, selvsikkert eller surt’. Levisen og Waters (2015) giver en detaljeret analyse af netop anvendelsen af *lige* som diskurspartikel. De anfører at *lige* ofte bruges i imperativsætninger som (5) og (6) hvor adverbets rolle er at bagatellisere en situation.

- (5) *Luk lige døren!*
 (6) *Send lige en mail!*

Når det bruges i imperativsætninger, udtrykker det ofte at det man beder om, er en lille nem ting som ikke er anstrengende for samtalepartneren. Det kan ikke bruges om anmodninger der kræver anstrengelse og er vanskelige, som i (7) og (8).

- (7) **Skriv lige min afhandling for mig!*
 (8) **Giv mig lige en gave!* (Levisen & Waters 2015: 253-254).

2.2. Grammatikalisering

For at der kan være tale om grammatikalisering, er det nødvendigt at kunne skelne mellem leksikalske og grammatiske elementer i sprog. Ifølge den traditionelle opfattelse af grammatikalisering udtrykker leksikalske elementer primært sprogligt indhold, såsom entiteter, kvaliteter og handlinger, mens grammatiske elementer typisk udtrykker relationer mellem disse (Hopper & Traugott 2003). Grammatiske elementer opstår ofte af tidligere leksikalske elementer, og det er denne proces der betegnes som grammatikalisering. Dette kan betyde at flere ord smelter sammen til en ny sproglig enhed, eller at et ord mister dele af sin leksikalske betydning og får en mere grammatisk betydning. Bybee (2011) beskriver primært sammensmeltningen af flere ord til en ny sproglig enhed i en sprogbrugsbaseret tilgang hvor frekvens spiller en vigtig rolle. Hyppig forekomst af en ordkombination er nemlig en forudsætning for at den kan danne en ny enhed. Denne grammatikaliseringsproces er ofte ledsaget af fonetisk assimilation, sammensmeltning samt gradvis tab af kompositionalitet og analyserbarhed. Et ofte citeret eksempel er det engelske *going to* + infinitiv som smelter sammen til *gonna*. Udtrykket *going to* er en meget hyppig konstruktion, hvilket fører til at der sker en fonetisk assimilation hvor infinitivmarkøren stort set smelter sammen med verbet, efterfulgt af en ny skriftform hvor ordene skrives i ét, dvs. *gonna*. Bybee (2011) fremhæver at fonetisk reduktion og sammensmeltning af ord ikke nødvendigvis betyder at der sker en grammatikaliseringsproces. Det er også typisk at den nye enheds betydning begynder at blive helt eller delvist uafhængig af de oprindelige ords eller morfemers betydning. For eksempel bliver *gonna* brugt som fremtidsmarkør, og grundlæggende komponenter af betydningen af verbet *go* er ikke længere dele af den nye konstruktion. Et yderligere tegn på grammatikalisering er når et sprogligt tegn ændrer kategoritilhørsforhold, for eksempel opstår der ofte præpositioner af substantiver, såsom engelsk *beside* af *side* eller *ahead of* af *head* (Hopper & Traugott 2003: 110). I vores eksempel er verbet *go* som udgangspunkt et fuldverbum som mister denne status og får hjælpeverbumlignende træk i *gonna*. Bybee (2011) nævner også nogle syntaktiske tests til at bestemme om der er tale om ændring af kategoritilhørsforhold, og hvor fast den nye enhed er. I eksemplet med *going to* kan der ikke komme ord ind mellem *going* og *to* hvis de udtales *gonna*. En anden relevant proces i grammatikalisering er reanalyse, som betyder at lytteren analyserer en struktur anderledes end

taleren. Hopper og Traugott (2003: 50) præsenterer reanalyse af *try and V* som i visse tilfælde er reanalyseret som hjælpeverbum + V (9), i modsætning til (10) og (11), hvor verbet har en konventionel betydning:

- (9) *I'll try and contact her.*
 (10) *They have tried and failed to contact her.*
 (11) *I'll try to contact her.*

Ifølge Hopper og Traugott findes der følgende evidens for at *try and* er grammatikaliseret, reanalyseret og lagret som et enkelt ord: (i) *and* er fonetisk bundet til *try*, (ii) kun verbalformen *try* er mulig i denne sammenhæng, hverken *tried*, *trying*, eller *tries*, og (iii) der kan ikke optræde adverbialer mellem *try* og *and*, ligesom i (13), i modsætning til (12), hvor *try* optræder i sin oprindelige betydning, uden reanalyse:

- (12) *I'll try hard to contact her.*
 (13) **I'll try hard and contact her.*

Den traditionelle beskrivelse af forskellen mellem leksikalske og grammatiske elementer er blevet kritiseret af Boye og Harder (2012) på grund af nogle problematiske elementer, såsom betegnelsen af leksikalske udtryk som “indholdsord” og grammatiske udtryk som “funktionsord”. Boye og Harder tager et diskursivt udgangspunkt, ifølge hvilket leksikalske udtryk defineres som værende i stand til at udtrykke det primære indhold i en ytring, hvorimod grammatiske udtryk er diskursivt sekundære, dvs. ikke er i stand til at udtrykke det primære i en ytring. Grammatikalisering betegnes som den diakrone ændring der fører til at konventionelt primære sproglige udtryk bliver brugt som diskursivt sekundære udtryk (Boye & Harder 2012: 7). De foreslår tre diagnostiske kriterier til at skelne mellem leksikalske og grammatiske elementer: fokuserbarhed, adresserbarhed og modifierbarhed (Messerschmidt et al. 2018) som kan testes med forskellige grammatiske tests. Fokuserbarhedskriteriet går ud på at leksikalske udtryk kan sættes i fokus i en sætning, i engelsk f.eks. ved kløvnings- og pseudo-kløvningskonstruktioner eller fokuserende tryk (Boye & Harder 2012: 14), mens grammatiske udtryk ikke kan. Verber i dansk fokuseres typisk ikke ved hjælp af kløvning, pseudo-kløvning og heller ikke ved topikaliserings, som også muliggør syntaktisk fokus i dansk (Vikner 2020). Derfor egner disse tests sig ikke til at teste om *prøve* er grammatisk eller leksikalsk. Hvad angår fokuserende tryk, er det heller ikke noget jeg kan udtale mig om,

da mit datamateriale er skriftligt, og derfor har jeg valgt ikke at bruge denne test. Modifierbarhedskriteriet er opfyldt hvis et sprogligt udtryk kan modificeres, f.eks. ved et adverbium, såsom *hurtigt* i *han har løbet hurtigt* (Messerschmidt et al. 2018: 93). Hvad angår komplekse verbaler, kan det ikke afgøres helt klart om modificerende adverbier, såsom *hurtigt* i f.eks. *han prøver hurtigt at åbne flasken*, modificerer det overordnede verbum eller det underordnede verbum (Kasper Boye, personlig kommunikation). Derfor har jeg også valgt ikke at anvende denne test. Adresserbarhedskriteriet er opfyldt hvis et udtryk kan adresseres med *how?*. Testen illustreres netop ved hjælp af den grammatikaliserede enhed *gonna* (Boye & Harder 2012: 15), som viser sig at være et grammatisk element da man på sætning (14) ikke ville kunne reagere med *how?* i betydning af (15):

- (14) *Jones is gonna call her tomorrow.*
- (15) **How gonna?*
- (16) *How call?*
- (17) *How tomorrow?*

Derimod er spørgsmålene (16) og (17) mulige, hvilket viser at både *call* og *tomorrow* er leksikalske elementer, mens *gonna* er et grammatisk element. Jeg har valgt at bruge dette kriterie for at undersøge grammatikaliseringen af *prøve*.

3. Forskningsspørgsmål

I denne artikel vil jeg forsøge at besvare to spørgsmål:

- (1) Er *prøve* [Λ] + V en infinitivkonstruktion eller en kongruenskonstruktion (Hansen & Heltoft 2011; Nielsen 2011)?
- (2) Hvorvidt er *prøve* grammatikaliseret i forhold til den mere traditionelle beskrivelse af grammatikalisering (Bybee, 2011; Hopper & Traugott, 2003) og i forhold til den diskursiv-funktionelle beskrivelse hos Boye og Harder (2012)?

4. Metode

Som udgangspunkt brugte jeg et talesprogs-korpus som datamateriale fordi det var min antagelse at verbet i denne funktion primært bruges i talesprog – en antagelse der også er at finde i Grammatik over det Danske

Sprog (GDS) (Hansen & Heltoft 2011: 1000). Derfor er undersøgelsen baseret på data fra Sprogforandringscentrets Talesprogskorpus (STK) på Københavns Universitet som består af optagelser samt transskriptioner af interviewer og samtaler til sociolingvistiske formål. Jeg har brugt interviews fra år 2000 og senere for at være tæt på nutidens sprog. Jeg har dog kun brugt transskriptionerne; en fonetisk analyse af optagelserne kunne være et mål for en senere undersøgelse. Da korpusset endnu ikke er forsynet med elektroniske søge- og sorteringsfunktioner, måtte analysen udføres manuelt. Jeg begyndte med en søgning som omfattede alle former af *prøve*; bagefter lavede jeg søgninger på verbets former; infinitiv, imperativ, præsens, præteritum og perfektum participium. Formerne af lemmaet *prøve* blev herefter analyseret med hensyn til syntaktisk distribution, semantisk generalisering, samt pragmatisk funktion.

Når man bruger et sociolingvistisk korpus, kan der dog være en skævvridning i hvilke verber *prøve* bliver brugt sammen med. Derfor har jeg udført nogle supplerende søgninger i Korpus2010 via CorpusEye (Bick 2004). Jeg har ikke lavet en udtømmende analyse af dette korpus, men nogle målrettede analyser, bl.a. om hvilke verber der optræder sammen med *prøve*, hvad *prøve* betyder efter subjekt i første, anden og tredje person, samt om *prøve* og det efterfølgende verbum (V^2) danner en infinitivkonstruktion eller en kongruenskonstruktion. Hvad angår distinktionen mellem *at* og *og*, giver transskriptionerne ikke noget sikkert udgangspunkt. Ifølge transskriptionskonventionerne på STK måtte der ikke forekomme valgfri former i transskriptionen, og data blev ikke normerede (Marie Herget Christensen, personlig kommunikation).

5. Resultater

5.1. Syntaks

Der var i alt 6854 forekomster af ordformen *prøve* i STK. Tabel 1 viser fordelingen af de forskellige former.

	antal forekomster	fulgt direkte af at + infinitiv	fulgt af at + infinitiv med 1-2 ord imellem	fulgt af og + kongruerende V
<i>prøv</i>	1299	65,05 %	19 %	4,3 %
<i>prøve</i>	2276	59,09 %	30 %	1,31 %
<i>prøver</i>	1209	31 %	29 %	-
<i>prøvede</i>	476	29,2 %	30 %	-
<i>prøvet</i>	1007	30,98 %	30 %	-

Tabel 1. Former og kontekst af *prøve* i STK

Dette betyder at *prøve* blev brugt sammen med ‘at + infinitiv’ i mere end halvdelen af tilfældene, enten direkte eller med 1-2 ord imellem. Dataene i Tabel 1 viser også at imperativ og infinitiv i talesprog følges betydeligt hyppigere af at + infinitiv end af de andre tre former, f.eks. *prøv at kigge*, *prøv at komme*, *prøv at fortælle om* osv. Jeg har desuden undersøgt forekomsterne af *prøve* efterfulgt af *og* + kongruerende verbum. Skriveformen er dog meget afhængig af de transskriberende personers intuition og afspejler ikke nogen konsekvent transskription. *Og* + et kongruerende verbum forekom hyppigst efter imperativformen, som i (18)-(21):

- (18) *prøv og overvej*
- (19) *prøv og tag de her*
- (20) *prøv og tænk på når...*
- (21) *prøv og vent*

Ved nogle verber hvis infinitiv- og imperativform falder sammen i skrift, kunne der overhovedet ikke skelnes mellem *prøv at* + infinitiv og *prøv og* + imperativ.

Der forekommer eksempler hvor der mellem de forskellige former af verbet *prøve* og at + infinitiv står et sætningsadverbial, såsom *lige* eller *nu*. Efter *prøv* står *lige* i alt 219 gange i STK, hvilket udgør 17 % af alle eksemplerne med imperativformen.

I Korpus2010 forekommer de forskellige former af *prøve* i alt 10882 gange. Tabel 2 viser fordelingen af de forskellige former. Ser man på formerne som helhed, følges *prøve* af at + V² i 8813 tilfælde, dvs. omkring 80% af tilfældene. Tabellen viser desuden i hvor mange procent af tilfældene de forskellige former af *prøve* blev fulgt af at + infinitiv. Der var for få forekomster med *og* + kongruerende verbum, så derfor angives procenttallene for disse forekomster ikke i tabellen.

	antal forekomster	fulgt direkte af <i>at</i> + infinitiv	fulgt af <i>at</i> + infinitiv med 1-2 ord imellem	fulgt af <i>og</i> + kongruerende V
prøv	898	39 %	22 %	-
prøve	3380	61 %	3 %	-
prøver	3177	59 %	9,5 %	-
prøvede	1358	48 %	21 %	-
prøvet	1946	41 %	2,5 %	

Tabel 2. Former og kontekst af *prøve* i *Korpus2010*

Dataene fra STK viser at *prøve og* + kongruerende verbum forekommer hyppigst ved imperativer den næsthypigst ved infinitiver. Nogle eksempler med imperativ:

- (22) *prøv og hør her*
 (23) *prøv og nævn nogle bandnavne...*
 (24) *prøv og sig lidt mere Mikkell du behøver ikke at...*
 (25) *prøv og tænk på når man sidder og skriver*

I (22) - (25) var det de transskriberende personers valg at skrive *og* + imperativ og ikke *at* + infinitiv. Eksemplerne med *prøve* + *og* + infinitiv indeholder et hjælpeverbum eller et modalverbum før *prøve*. F.eks.:

- (26) *det må vi prøve og se om vi kan få kål på*
 (27) *hvis du ville prøve og lytte til hvordan de taler*
 (28) *har hun også været ved at prøve og ligesom komme ind og se...*

I (26-28) var det også de transskriberende personers intuition som afgjorde, om de skrev *at* eller *og*.

I *Korpus2010* var der i alt kun 28 eksempler med *prøve og* + kongruerende verbum. De fleste kongruerende eksempler af de få der findes, indeholder imperativformen.

- (29) *Prøv og kom og se min stol.*
 (30) *Prøv og spil "Gud er Gud" i synkoperet 3/4 takt...*

Eksemplerne med *prøv og se* er tvetydige fordi imperativen falder sammen med infinitiven.

Mange af de 28 eksempler i Korpus2010 var tilfælde hvor *prøve* optrådte i sin originalbetydning, og det drejede sig simpelthen om to koordinerede verber, f.eks.:

- (31) *Deltagerne skal meget ondt igennem for at blive udvalgt, så skal de prøves og testes på udspekulerede måder.*
- (32) *Nina havde hjemmefra kigget efter Karen Noes ballonkjole, og her var mulighed for at prøve og kigge en ekstra gang.*
- (33) *Vi prøver og håber selvfølgelig, at det kan lade sig gøre, men ellers har vi også været indstillet på og er det fortsat, at så er der ikke nogen efterårsferie for os, hvis der er arbejde med det her.*
- (34) *Alligevel bliver han ved og ved og prøver og prøver, at klare lektierne, fordi han vil ind på *Todai*...*
- (35) *I dette temaområde kan ung som gammel føle, prøve og teste produkterne, så de kan vurdere disse små og store "hjælpere"...*

I (36)-(38), som stammer fra STK, og (39)-(40), som stammer fra Korpus2010, mister *prøve* derimod højst sandsynligt sin originalbetydning da disse kan forekomme i en kontekst hvor handlingen ikke kræver en anstrengelse:

- (36) *kan du ikke prøve og fortælle lidt om dit tilhørsforhold til Næstved*
- (37) *det må vi prøve og se om vi kan få kål på andre*
- (38) *jeg vil meget gerne prøve og snakke med Tore om det*
- (39) *Jeg synes, du skal prøve og se, om du ikke kan kotte dine følelser for ham, ...*
- (40) *og her var mulighed for at prøve og kigge en ekstra gang*

I Korpus 2010 er der ikke nogen kongruenskonstruktioner med formerne *prøver* og *prøvede*. Med *prøvet* fandtes der et enkelt eksempel:

- (41) *han skal have **prøvet og samlet** et eller andet op igen*

5.2. Semantik og pragmatik

De hyppigste verber i STK efter de forskellige former af *prøve* + *at* var ytringsverber som *sige*, *snakke*, *fortælle*, *beskrive* og *forklare* samt perceptionsverber som *se*, *kigge* og *høre*. Tabel 3 viser antallet forekomster og procenter.

	Antal forekomster
at se	442
at høre	116
at fortælle	98
at sige	81
at tænke	53
at beskrive	42
at kigge	32
at snakke	15
at forklare	14

Tabel 3. Frekvens af verber efter prøve i STK

Eksempler med imperativ:

- (42) *Prøv at se hvor flot den her er*
 (43) *Prøv at se det ligner han har slukkede øjne*
 (44) *Prøv lige at se det her billede*
 (45) *Prøv lige at se hvad Alma lige har gjort*
 (46) *Prøv at høre her og nu har jeg tænkt...*
 (47) *Prøv at hør igen ja forfra...*
 (48) *Prøv sådan at fortælle hvad du selv synes*
 (49) *Prøv at fortæl om de der kollektiver / om hvordan det var da du gik*
 (50) *Prøv lige at sige den en gang til*

Når imperativformen *prøv* forekommer sammen med disse verber, er komponenterne i ordets bogstavelige betydning ‘efter bedste evne’ og ‘gøre et forsøg’ afbleget eller forsvundet helt. Verbet *prøve* får her den pragmatiske funktion at udtrykke en opfordring.

Eksempler med infinitiv:

- (51) *Kan du ikke prøve at fortælle lidt om din skoletid...*
 (52) *Kan du prøve at sige det igen*

I (51) og (52) er det ikke klart om lytteren skal anstrenge sig for at udføre handlingen, eller om det drejer sig om simple opfordringer uden at vedkommende skal anstrenge sig.

- (53) *nå skulle vi prøve at få det her udstyr af igen*
 (54) *så må vi jo prøve at hjælpe dem lidt*

I (53) og (54) opfordrer taleren sig selv og en eller flere andre personer til sammen at udføre en handling. I disse tilfælde er det også uklart hvor meget de skal anstrenge sig for at få udstyret af eller hjælpe. Måske kunne man afgøre hvorvidt betydningen af *prøve* her indeholder betydningskomponenterne ‘efter bedste evne’ og ‘at gøre et forsøg’ hvis man havde lidt mere kontekst. I sætning (54) tyder modificeringen med *lidt* dog på at det nok ikke er svært at hjælpe, hvilket betyder at betydningskomponenterne ‘efter bedste evne’ og ‘gøre et forsøg’ er blegnet.

- (55) *nu skal jeg lige prøve at høre hvordan det ser ud med lyden*
 (56) *jeg skal lige prøve at finde hvad der er mest relevant*
 (57) *jeg vil prøve at ringe til dem så på et tidspunkt*
 (58) *vi vil prøve at skåne hende så meget som muligt*
 (59) *vi vil prøve at se om vi kan få hende her hjem*

I sætninger med *skal/vil* + *prøve* og subjekt i første person singularis eller pluralis kan *jeg skal/vil prøve* parafraseres med ‘jeg vil gøre mit bedste’/‘vi vil gøre vores bedste’; det vil sige at betydningskomponenten ‘gøre et forsøg’ er blegnet, men komponenten ‘efter bedste evne’ er til stede. *Prøve* får hermed en anden pragmatisk funktion end i anden person; det udtrykker nemlig en intention om at udføre handlingen.

I de næste to eksempler (60) og (61) fra STK står *prøve* i præsens, i (60) har verbet et subjekt i anden person, i (61) i første person. I modsætning til eksemplerne i imperativ, er der ikke den samme forskel i pragmatisk funktion mellem første og anden person som i imperativ. *Prøve* har både i (60) og (61) snarere en bagatelliserende funktion:

- (60) *men så sidder du første gang og prøver at animere sådan en figur*
 (61) *noget vi prøver at arbejde på nu om det går eller ikke*

	Antal forekomster
at få	360
at se	252
at gøre	164
at finde	160
at være	154
at komme	146
at lave	118
at tage	109
at holde	103
at gå	75
at kigge	67
at sige	64
at undgå	61
at sætte	57
at forstå	56

Tabel 4 viser hvilke verber der forekommer hyppigst efter *prøve* i *Korpus2010*

Den største forskel mellem resultaterne fra *Korpus2010* og *STK* er at verbet *få* i *Korpus2010* forekommer langt hyppigere end alle andre verber. Nogle eksempler med *prøve at få*:

- (62) *Dobby prøvede at få hende til at stoppe med at drikke.*
 (63) *Parret sagde at skilsmissen kom efter moden overvejelse efter lang tids arbejde med at prøve at få ægteskabet til at fungere.*
 (64) *Ekstra Bladet har prøvet at få en kommentar fra Peter Forchammer, men uden held.*

Eksemplerne viser at når *prøve* står sammen med *få*, det hyppigste verbum efter *prøve* i *Korpus2010*, beholder det for det meste komponenterne ‘at gøre et forsøg’ og ‘efter bedste evne’. I sætning (62) fremgår det af konteksten at ‘gøre et forsøg’ og ‘efter bedste evne’ er med i ordets betydning fordi det som regel er en vanskelig opgave at holde op med at drikke. I (63) – (64) viser konteksten også at forsøget var mislykket da skilsmissen ikke kunne afværges (63), og at forsøget mislykkedes (64).

I sætningerne (65) – (67) fra *Korpus2010* er betydningskomponenterne i *prøve* afbleget i forskellig grad:

- (65) *Vi må prøve at se, om vi kan spore deres efternavn.*
 (66) *Vi skal prøve at se på det her i en sammenhæng*
 (67) *Vi må prøve at se, hvad en busbillet reelt koster*

I eksempel (65) er det muligt at ‘gøre et forsøg’ og ‘efter bedste evne’ er med i betydningen af *prøve*. I (66) kan det ikke siges med sikkerhed om disse er afbleget, men det er muligt. I (67) er det ret sandsynligt at disse betydningskomponenter er afbleget da det må være en forholdsvis enkel opgave at finde ud af hvad en busbillet koster.

- (68) *Naser Khader prøver at se optimistisk på situationen.*
 (69) *Der findes også forskning der prøver at se mere specifikt på, hvordan kammeratskabseffekterne udspiller sig...*
 (70) *Prøv at se på dem når de sidder i sandkassen...*
 (71) *“... Og prøv at se mig i dag!” siger hun, og flasher sin iPhone på cafeen.*

Eksemplerne (68) – (71) fra Korpus2010 indeholder *prøve* i præsensform. I (68) fremgår det ikke helt tydeligt af konteksten om *prøver* indeholder betydningskomponenterne ‘at gøre et forsøg’ og ‘efter bedste evne’, men af (69) – (71) fremgår det mere eller mindre klart at *prøve* ikke indeholder disse.

I de næste eksempler står verbet i præsensform, og subjektet er første person singularis:

- (72) *Jeg får en cocktail nu og da, men jeg prøver at styre mig*
 (73) *Der kan jeg stå helt alene, og føle mig latterlig, men hvis jeg prøver at køre videre, så kan jeg bare ikke.*
 (74) *Det nyeste netværk jeg prøver at sætte i gang, er for kolleger, der har opgaver, der ligner mine.*
 (75) *Dette er en af naturalismens forceer, og jeg prøver at uddybe den ved at male ekspresionistisk.*

I sætningerne (72) og (73) har *prøver* sandsynligvis beholdt komponenterne ‘at gøre et forsøg’ og ‘efter bedste evne’ fordi opgaverne er svære at løse. I (74) er konteksten uklar. Hvis *prøve* har disse to betydningskomponenter, betyder sætningen at der er hindringer der skal overkommes for at netværket kan sættes i gang. Når *prøve* står med et subjekt i første person singularis, har det en høflighedsfunktion og udtrykker bagatellisering af det man prøver at gøre.

Til sidst anføres nogle eksempler hvor subjektet er i tredje person singularis:

- (76) *Da han prøvede at gå i lære som baker, fik han mel-eksem.*
 (77) *Du er godt klar over, at han prøvede at slå dig ihjel, ikke?*
 (78) *Mens hun prøver at finde ud af, hvorfor Natla forråder hende, afslører hun et mysterie.*

I (76) har *prøve* betydningen ‘få erfaring med’. I (77) har *prøve* betydningen ‘at gøre et forsøg’ I (78) udtrykker *prøve* blot at ‘hun er i gang med at finde ud af noget’.

Det vil sige at betydningskomponenterne ‘efter bedste evne’ og ‘at gøre et forsøg’ tit er delvist eller helt afbleget, både i mundtlig og skriftlig dansk. Når den aktivitet som betegnes af V^2 , ikke kræver at man gør noget efter bedste evne, eller at man gør et forsøg, fremgår det af konteksten at disse betydningskomponenter mangler. Når subjektet er i anden person, har imperativen *prøv* ofte en ren opfordringsfunktion. Når subjektet er i første eller tredje person, har *prøve* en bagatelliserende eller høflighedsfunktion. Det har ikke været muligt at lave en kvantitativ undersøgelse af i hvor mange af korpuseksemplerne *prøve* har en afbleget betydning, da dette ofte ikke er entydigt på grund af kontekstens tvetydighed, men det ser ud til at være et hyppigt fænomen, især i imperativform og efter subjekt i første person singularis. Den er sjældnere i tredje person singularis.

6. Diskussion

6.1. Infinitivkonstruktion eller kongruenskonstruktion?

På basis af kongruenskonstruktionernes beskrivelse i GDS (Hansen & Heltoft 2011) kan det fastslås at *prøve* + $[A]$ + V^2 ligner en kongruenskonstruktion i de tilfælde hvor $[A]$ staves som *og* og skriftformen af V^2 kongruerer med verbet *prøve*. Som resultaterne viser, er *at* + infinitiv- konstruktioner efter *prøve* meget hyppige både i transskriptionerne i STK og i Korpus2010, hvorimod stavemåden med *og* efterfulgt af kongruerende fleksiviske former af *prøve* og det efterfølgende V^2 er væsentlig sjældnere. Det lave antal eksempler stavede med *og* + kongruerende verbum er et tegn på at konstruktionen oprindeligt har været en infinitivkonstruktion, men nu også bruges som kongruenskonstruktion, især i imperativ. Dette kunne være et eksempel på reanalyse, som jeg vil belyse i næste afsnit.

6.2. *Hvorvidt er prøve grammatikaliseret?*

Der er enighed blandt forskere om, at grammatikalisering er en gradvis proces (Boye & Harder 2012; Hopper & Traugott 2003), og spørgsmålet om hvorvidt et sprogligt element er grammatikaliseret eller ej, kan ikke besvares med et enkelt ja eller nej. Men der hersker uenighed om hvilke træk der karakteriserer grammatikaliserede sproglige elementer. I de følgende afsnit undersøges det hvorvidt anvendelsen af *prøve* stemmer overens med trækkene hos Bybee (2011), Hopper og Traugott (2003), samt med assimilationskriteriet hos Boye og Harder (2012).

6.3.1. *Karakteristika hos Bybee, samt Hopper og Traugott*

Da karakteristikaene hos Bybee samt Hopper og Traugott overlapper hinanden på flere punkter, behandles disse sammen. Begge fremhæver at hyppig forekomst af elementerne ved siden af hinanden er en forudsætning for grammatikalisering. Dette er tilfældet ved *prøve + at V²*, som korpusundersøgelsen har vist. Ifølge Bybee (2011) er grammatikaliserede sproglige elementer kendetegnet ved fonetisk reduktion, semantisk generalisering, dvs. afblegning af betydningskomponenter, ny pragmatisk funktion, samt ændring af kategori-tilhørsforhold, hvilket med hensyn til verber betyder ændring fra fuldverbum til hjælpeverbum. Sammensmeltningen af det engelske verbum *want + to* til *wanna* er og reanalysen af *try + to* til *try'n* er klare eksempler på disse træk. I tilfældet af *try* er der endnu et træk der kan vise tegn på at der er sket en reanalyse, nemlig at der ifølge Hopper og Traugott (2003: 50) ikke kan stå adverbialer mellem *try* og *and* når *try to* reanalyseres som hjælpeverbet *try'n*.

I det følgende undersøges det hvorvidt disse træk gælder for *prøve*. Fonetisk set slettes diftongen i slutningen af *prøv(e) at*, og kun infinitivmarkørens vokal udtales nogenlunde, fx *prøv at se her* [¹pʁʌ 'se 'hɛ[?]ɐ̯]. Det vil sige at assimilationen ser ud til at være stærkere mellem *prøv(e) + at* end i andre omgivelser. *Prøver, prøvede* og *prøvet* ser ikke ud til at have samme tendens til at assimilere med infinitivmarkøren som *prøve* og *prøv*. Det vil sige at det intuitivt kan siges at der er en fonetisk reduktion selv om dette ikke er blevet bekræftet af fonetiske målinger. Der er også en semantisk generalisering da komponenterne 'efter bedste evne' og 'at gøre et forsøg' er afbleget eller forsvundet. *Prøve* får desuden nye pragmatiske funktioner: i anden person singularis udtrykker det en opfordring, i første og i nogle tilfælde også i tredje person udtrykker det høflighed og bagatellisering af den udførte aktivitet, samt opblødning af udsagnet så det ikke lyder kategorisk eller surt, ligesom *lige*. I modsætning til engelsk *try'n* kan der godt stå adverbier

mellem *prøve* og V², f.eks. *lige* i (44), (45) og (50), eller *sådan* i (48). Et andet – semantisk – argument for at *prøve* er grammatikaliseret, er kompatibiliteten med *lige*, som i disse sætninger antyder at aktiviteten ikke er særlig svær (Levisen & Waters 2015). Dette viser at betydningskomponenterne ‘efter bedste evne’ og ‘gøre et forsøg’ er blegnet i *prøve*. Med hensyn til ændring af kategoritilhørsforhold kan det ikke påstås at *prøve* har udviklet sig til et hjælpeverbum, da hjælpeverber står med infinitiv uden *at*, men den semantiske svækkelse af *prøve* tyder på at det ligner verber som er på grænsen til at være et modalverbum der står med *at* + infinitiv, ligesom f.eks. *behøve*.

6.3.2. *Boye og Harders diagnostiske kriterier for grammatikalisering*

Boye og Harder anvender kriteriet adresserbarhed (Boye & Harder 2012), som har den fordel at det ikke kun kan anvendes for at undersøge grammatikalisering af elementer som er smeltet sammen af flere ord, men også for testning af enkeltords leksikalske versus grammatiske status. Dette kriterie er blevet anvendt for testning af *gonna* (Boye & Harder 2012: 15) og har vist at *gonna* er et grammatisk udtryk. I stedet for spørgsmålet *how?* vil vi på dansk bruge *hvad mener du?*

Stiller man spørgsmålet *hvad mener du?* efter (62) *Dobby prøvede at få hende til at stoppe med at drikke*, kan spørgsmålet sagtens handle om *prøvede*, hvilket er i overensstemmelse med at *prøve* her bruges i den oprindelige betydning, og at komponenterne ‘efter bedste evne’ og ‘at gøre et forsøg’ er til stede.

Hvis man derimod på sætning (42) *Prøv at se hvor flot den her er!* reagerer med *hvad mener du?* så spørger man enten til *flot*, til *den*, eller måske til *se*, men nok ikke til *prøv*. Hvis man efter (58) *jeg vil prøve at skåne hende så meget som muligt* spørger *hvad mener du?*, er det tvetydigt om man spørger til *prøve*. Hvis handlingen kræver en anstrengelse, eller at man overkommer en hindring, kan spørgsmålet *hvad mener du?* godt henvise til *prøve*, men hvis handlingen ikke kræver en anstrengelse, ville spørgsmålet ikke kunne henvise til *prøve*.

7. Konklusion

Undersøgelsen har vist at konstruktionen *prøve* [Λ] + V primært er en “*at* + infinitiv”-konstruktion og ikke en kongruenskonstruktion, selv om det i visse tilfælde ligner en sådan. Verbet *prøve* lever op til flere af grammatikaliseringskriterierne hos Bybee, Hopper og Traugott: Konstruktionen *prøve at* + infinitiv er meget hyppig; der sker en fonetisk reduktion af *prøve* og infinitivpartiklen; der sker en semantisk afblegning da verbet mister dele af sin betydning; og desuden får verbet nye pragmatiske funktioner, såsom

en ren opfordringsfunktion i anden person, samt en bagatelliserende eller høflighedsfunktion når subjektet er i første eller tredje person. Selv om man ikke kan påstå at verbets kategoritilhørsforhold har ændret sig, er det på visse punkter begyndt at ligne hjælpeverber. Med henblik på Boye og Harders adresserbarhedskriterie har analysen ligeledes vist at *prøve* er på vej til at blive grammatikaliseret og til at udvikle sig til et hjælpeverbum. Ud over beskrivelsen af et enkelt verbum har undersøgelsen også haft et teoretisk resultat: Den har vist at de traditionelle kriterier for grammatikalisering og de diskursiv-funktionelle kriterier i dette tilfælde fører til samme resultat.

Om forfatteren

Katalin Fenyvesi, ph.d., Institut for Sprog og Kommunikation ved Syddansk Universitet.

Litteratur

- Ács, P., K. Fenyvesi & H. Jørgensen (2008): Dansk fonologi og morfologi set i lyset af de såkaldte naturlighedsteorier. *Nydanske Sprogstudier*, 36, 10-37.
- Basbøll, H. (1998): Nyt om stødet i moderne rigsdansk-om samspillet mellem lydstruktur og ordgrammatik. *Danske Studier* 93, 33-86.
- Bick, E. (2004): CorpusEye: Et brugervenligt web-interface for grammatisk opmærkede korpora. I: 10. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. P. Widell & M. Kunøe (red.). Århus: Aarhus Universitet, 46-57.
- Boye, K. & P. Harder (2012). A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88(1), 1-44.
- Bybee, J.L. (2011): Usage-based theory and grammaticalization. I: *The Oxford handbook of grammaticalization*. H. Narrog & B. Heine (red.). Oxford: Oxford University Press, 69-78.
- Diderichsen, P. (1971): *Elementer dansk grammatik* (3. udgave). København: Gyldendal.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Syddansk Universitetsforlag.
- Hopper, P.J. & E.C. Traugott (2003): *Grammaticalization* (2. udgave). Cambridge: Cambridge University Press.
- Levisen, C. & S. Waters (2015): *Lige*, a Danish ‘magic word’?: An ethnopragmatic analysis. *International Journal of Language and Culture* 2(2), 244-268. <https://doi.org/10.1075/ijolc.2.2.05lev>
- Messerschmidt, M., K. Boye, M.M. Overmark, S.T. Kristensen & P. Harder

- (2018): Sondringen mellem grammatiske og leksikalske præpositioner. *Ny Forskning i Grammatik* 5(25). <https://doi.org/10.7146/nfg.v26i25.109304>
- Nielsen, P.J. (2011): *Kongruenskonstruktion i dansk*. Oslo: Novus Forlag.
- Vikner, S. (2020): Syntax overview – mainly (but not exclusively) generative. Upubliceret hand-out fra et ph.d.-kursus. <http://www.hum.au.dk/engelsk/engsv/handouts/vikner-ho-2020-basis1-AU-syntax-overview.pdf> (lokaliseret 07.05.2021).
- www.thelocal.dk. (u.å.). Hentet fra <https://www.thelocal.dk/galleries/lifestyle/top-10-mistakes-danes-make-in-english>.

Finsk kasus i dansk sprogforskning. Fra Rask til Hjelmsslev og Ohrt

Viggo Bank Jensen

Abstract

In this paper, inspired by research in the Hjelmsslev Archive, I examine how three Danish scholars have approached the Finnish case system. It is demonstrated (1) that Rasmus Rask (1787-1832) historically had an important role in the systematization and denomination of the Finnish cases; (2) that Rask's schematic systematization plays an important role for the case theory published in 1935 by Louis Hjelmsslev (1899-1965); (3) and that Hjelmsslev's rendering of Rask's case diagram causes some criticism from his former teacher of Finnish, Ferdinand Ohrt (1873-1978).

Nøgleord

det finske kasussystem, Rasmus Rask, Ferdinand Ohrt, Louis Hjelmsslev

1. Indledning

I denne artikel vil jeg opridsse en linje i diskussionen i dansk sprogforskning vedrørende det finske kasussystem, fra Rasmus Rask (1787-1832) til Ferdinand Ohrt (1873-1938) og Louis Hjelmsslev (1899-1965). Min interesse for emnet er opstået under min forskning i Hjelmsslevs arkiver i forbindelse med det treårige projekt "Infrastrukturalisme", der skal føre til en digitaliseret, kommenteret udgave af centrale dele af Hjelmsslevs korrespondance og upublicerede manuskripter. Mine søgninger i arkiverne har vist at finsk for Hjelmsslev var et meget centralt sprog, både vedrørende hans egne studier, hans udgave af Rask og hans arbejde med studieordninger. Hjelmsslev har imidlertid aldrig publiceret en selvstændig artikel eller bog om finsk, og derfor er denne interesse forblevet lidt upåagtet.

Det konkrete udgangspunkt for artiklen er et brev til Hjelmsslev (6. marts

1937)¹ fra hans gamle finsklærer fra universitetet, folkloristen Ferdinand Ohrt, som bl.a. skriver: “at jeg ikke ret kan forstaa Deres finske Kasus-Skema – hvilket jeg ogsaa meddelte Professor Jespersen, der sendte mig sin Bog “Analytic Syntax”, hvor Deres Skema staar p. 116.” Ifølge Ohrt selv kender han kun Hjelmsslevs fremstilling af finsk kasus via Jespersen (1937).

Hjelmsslev svarer (24.april) og skriver:

[...] jeg læste Deres brev med stigende undren og rædsel, indtil det gik op for mig, at Jespersens noget uheldige (for mig altsaa saare uheldige) formulering har faaet Dem til at tro, at jeg accepterer dette af Rasmus Rask opstillede kasussystem for finsk. Jeg behandler i min bog Rasks system i mit historiske afsnit og betragter det dær som et afgørende historisk fremskridt, hvilket De sikkert vil være enig med mig i, hvis De kender og husker hans forgængeres kasus-teorier og -navne (fx ... Vhael ...), men aldeles ikke som definitivt, tværtimod siger jeg: Il va de soi que dans le détail le système établi par Rask peut être sujet à discussion.²

Selv om Hjelmsslev (1935) i sin kasusbog kun behandler Rasks finske kasussystem i tre kortere sekvenser, spiller dette system dog en mere central rolle i Hjelmsslevs bog end svaret til Ohrt lægger op til. I de følgende to hovedafsnit behandles følgende forhold: (1) Hvad ligger der i at Hjelmsslev i svarbrevet til Ohrt skriver at det “af Rasmus Rask opstillede kasussystem for finsk ... er et afgørende historisk fremskridt” i forhold til Vhael? (2) Hvordan gengiver Hjelmsslev Rasks kasussystem i *La catégorie des cas* 1 (Hjelmsslev 1935)? Hvilken rolle spiller Rask og finsk kasus i dette værk? Er Ohrts kritik berettiget?

2. Fra Vhael til Rask

2.1. Rask og finsk grammatik. Mødet med Gustaf Renvall, 1818

Finsk blev etableret som litteratursprog mellem 1550 og 1650 især via bibeloversættelser samt etablering af et akademi i Åbo (Turku på finsk). Den

1 Hjelmsslev-Arkivet, kps.97.

2 “Det siger sig selv at det af Rask opstillede system kan diskuteres vedrørende detaljerne” (Hjelmsslev-Arkivet, kps.97).

første finske grammatik der for alvor slog igennem, var Vhaels grammatik fra 1733, der var skrevet på latin. Christfrid Ganander (1741-1790) havde udarbejdet et omfattende manuskript til en større finsk ordbog, men det lå imidlertid hengemt i universitetsbibliotekets håndskriftsamling i Åbo.

Rasmus Rask havde sat sig ind i finsk allerede inden udgivelsen af sit hovedværk (Rask (1818), men skrevet omkring 1814) hvor der også er et længere afsnit om finsk, i hvilket Rask nævner Vhaels grammatik. Fra 1816 til 1823 var Rask på sin store udlandsrejse, herunder både i Finland og St. Petersborg. Han var i Finland fra 27. feb. til 27. marts 1818, herunder 18 dage i Åbo, hvor han i 14 dage hver aften fik intensiv undervisning i finsk af universitetsadjunkt Gustaf Renvall (1781-1841). Renvall havde allerede 1815-1817 udgivet en tekst om finsk kasus og var nu i færd med at skrive en samlet grammatik (Renvall 1840). Rask blev undervist via Lukasevangeliet, Vhaels grammatik samt det foreløbige manuskript til Renvalls grammatik.

Renvall havde selv, men forgæves, søgt at skaffe midler til at udgive en ordbog på basis af Gananders manuskript. Rask skaffede derimod penge til projektet via sin kontakt til den indflydelsesrige grev Rumjantsev i St. Petersborg. Efter at Rask var taget af sted fra Åbo, fulgte en længere korrespondance med Renvall, hvoraf hovedsagelig Renvalls breve er bevaret.

2.2. Nogle opstillinger af finsk kasus 1733-1840, herunder Rasks

2.2.1. Vhaels kasusfremstilling

Bartholdus G. Vhaels fremstilling i *Grammatica Fennica* (1733) var et vendepunkt og var dominerende i fremstillingen af det finske kasussystem de efterfølgende knap 100 år.

Vhael opstiller 14 kasus. Hans definitioner eller forklaringer vedrørende de forskellige kasus' betydning fremgår af en oversigt hvor han med ordet *fisk* som eksempel oversætter de forskellige kasusformer til latin og svensk, som det fremgår af nedenstående oversigt. I højre kolonne er de nu gængse kasusbetegnelser for de viste former. Nummereringen er Vhaels. Jeg har gjort Vhaels finske ortografi mere moderne:³

3 Gængse betegnelser, se fx F. Karlsson (2000: 28, 133). Her nævnes yderligere akkusativ, samt 'komitativ', en sjældent optrædende kasus.

Tabel 1: Vhaels kasusoversigt med eks. fra 1. deklinations-paradigme (Vhael 1733: 6-8)

Vhaels kasusbetegnelser	Vhaels eksempel på form, samt 'forklaring' af brug via oversættelse til latin og svensk	Gængse betegnelser i dag
1. Nominativus	kala / <i>piscis</i> , fisk	Nominativ
2. Genitivus	kalan / <i>piscis</i> , fiskens	Genitiv
3. Dativus	kalalle / <i>pisci</i> , åth fisken [til fisken]	Allativ
4. Accusativus	kalaa / <i>piscem</i> , fisken	Partitiv
5. Vocativus	kala / <i>piscis</i> , fisk	-
6. Ablativus	kalasta / <i>de / ex pisce</i> , om / och ut [ut ur] fisken (tilføjelsen bygger på en note af Rask der relevant justerer Vhael (jf. tabel 3 i 2.2.2.))	Elativ
7. Locativus	kalassa / <i>in pisce</i> , uti fisken	Inessiv
8. Mediativus / Organicus	kalalla / <i>cum pisce</i> , med fisken	Adessiv
9. Privativus	kalalta / <i>a pisce</i> , utaf fisken	Ablativ
10. Negativus	kalatta / <i>sine pisce</i> , utan fisk	Abessiv
11. Factivus/Mutativus	kalaksi / <i>mutatus in piscem</i> , blev til fisk	Translativ
12. Nuncupativus	kalana; kalana kulki / <i>perrexit instar piscis</i> , han för såsom en fisk	Essiv
13. Penetrativus	kalaan / <i>in piscem</i> , inn i fisken	Illativ
14. Instructivus / Descriptivus	kaloin / fiskevijs. [af varas 'tyv'] varkain / <i>instar furis, furtim</i> , såsom en tiuf / stiäländes [i smug]	Instruktiv

Rækkefølgen viser at Vhael stadig er stærkt påvirket af det latinske system. Han vælger som de første seks at bringe de former der har betegnelser fra den latinske grammatik, han "indfører" også en vokativ i finsk selv om der ikke er nogen selvstændig form der berettiger til det. Den konkrete form som Vhael i sin opstilling kalder 'akkusativ', kaldes i dag normalt partitiv, mens akkusativ ikke knyttes entydigt til en bestemt form, men bruges om den syntaktiske brug af tre forskellige former, nemlig nominativ, genitiv og partitiv.⁴ I den kommenterende tekst redegør Vhael delvist for disse forhold. Bortset fra disse småjusteringer dækker Vhaels 13 kasus (ud over vokativ) nogenlunde de kasusformer der optræder i gængse grammatikfremstillinger i dag, men Vhaels navngivning og systematik svarer ikke til nyere fremstillinger.

2.2.2. *Ekskurs: Akkusativ – et omdiskuteret emne i finsk grammatik + lidt om translativ*
 I finsk regnes ofte med ca. 15 kasus, jf. højre kolonne i tabel 1 inkl. note 3 om komitativ. Et særligt problem er akkusativs rolle. I rekonstrueret uralsk, forgængeren for finsk, regner forskerne med en akkusativ-singularisform

4 Se ekskurs i 2.2.2. og vedrørende pronominer også 3.5.

på *-m*. På finsk falder den på et tidspunkt sammen med genitiv-singularis på *-n*. Partitivformen der vurderes oprindeligt at være en separativ-kasus, får et meget bredere anvendelsesområde og indgår blandt andet som kasus for direkte objekt i forskellige sammenhænge. I finsk har der nu i flere århundreder ikke været noget specifikt akkusativmærke når det gælder substantiver (og adjektiver).

Direkte objekt udtrykkes med partitiv i bl.a. nægtelsessætninger, ved ikke-resultative handlinger og ved ubestemte mængder af objektet (1)⁵. Direkte objekt udtrykkes med nominativendelser (*-t*) i pluralis, bl.a. ved helhed/bestemte mængder og ved resultativ handling, samt som (Ø) i singularis, fx ved bydemåde (1., 2. person) og passiv. Genitivendelsen bruges til at udtrykke direkte objekt i singularis ved helhed/bestemte mængder og ved resultativ handling (2). En særlig problematik er brug af *-t* ved pronominer som direkte objekt, fx *häne-t* (=hende/ham) (3) til forskel fra nominativformen (Ø-endelse): *hän* (=hun/han) (F. Karlsson: 2000: 111ff.):

(1)	löys-i-n finde-PRÆT-1SG 'jeg fandt	sokeri-a sukker-PARTITIV (noget) sukker'
(2)	löys-i-n finde-PRÆT-1SG 'jeg fandt	tytö-n pige-GENITIV pigen'
(3)	löys-i-n finde-PRÆT-1SG 'jeg fandt	häne-t hun-AKKUSATIV hende'

Vhael (1733) har i sin opstilling en akkusativkasus, men deler den i to: partialis (partitiv) og totalis (genitiv-/nominativ-formerne). Flere grammatikere i starten af 1800-tallet følger denne opstilling, men Renvall (1815-17) giver den partitive form en ny betegnelse, og akkusativ optræder slet ikke i hans oplistning. I hans 1840-grammatik er dette synspunkt skærpet og begrund-

5 De anvendte forkortelser i eksemplerne er: 1: 1. person; 3: 3. person; GEN: genitiv; NOM: nominativ; PRÆS: præsens; PRÆT: præteritum; SG: singularis. De kasusbetegnelser der fokuseres på i eksemplerne, er skrevet fuldt ud.

det yderligere: Der er ikke en akkusativkasus når der ikke er noget særskilt mærke. I det følgende halve århundrede følger de fleste grammatikere denne opfattelse. Göran Karlsson (1966) forklarer/forsvarer Renvalls opfattelse med det faktum at den særlige akkusativform på *-t* på Renvalls tid ikke var udbredt i litteratursproget. Dette var domineret af vestfinsk (uden denne *t*-form), mens *t*-formen var særlig udbredt i østfinsk, der først gradvist i løbet af 1800-tallet får en større plads i litteratursproget. Fra Setälä (1880) og frem “vender akkusativ tilbage”. Han skelner for direkte objekt mellem akkusativ (med de ovennævnte forskellige endelser) og partitiv. Denne opfattelse af akkusativs rolle er vel i dag den mest udbredte, men ikke ubestridt. Den sproghistoriske udvikling har dog medført at der er generel enighed om at regne med en særlig akkusativform for pronominer, jf. (3).

Translativ (nr. 11 i tabel 1), som vi vender tilbage til i 2.2.3., har endelsen *-ksi* og betegner en tilstand eller en egenskab som resultat af en forudgående proces eller forandring, og kan fx stå som subjektsprædikat (4) eller objektsprædikat (5):

(4)	Lauri	tul-i	iloise-ksi
	Lauri.NOM	blive-PRÆT.3SG	glad-TRANSLATIV
	‘Lauri	blev	glad’
(5)	kirjoita-n	kirja-n	valmii-ksi
	skrive-PRÆS.1SG	bog-GEN	færdig-TRANSLATIV
	‘jeg skriver	bogen	færdig’

2.2.3. *Renvalls og Rasks kasusanalyser*

I Hovdhaugen et al. (2000: 202) nævnes Renvall som den første der bidrager til en **forståelse** af det finske kasussystem. Han betragter finske kasus ud fra et typologisk perspektiv, gennemfører en systematisk analyse og udvikler også navngivningen af kasus, første gang i Renvall (1815-1817).

Rask kommer nu til at spille en vigtig rolle i en videre systematisering af Renvalls kasusanalyse, især med hensyn til navngivningen. I Renvalls overleverede svarbrev takker han Rask for i et brev af 14. august 1818 at have sendt nogle nye “kasus-denominationer” og tilføjer at de er bedre end hans egne fra 1815-17. Rask formulerer en artikel om emnet 1818-19, men afsnittet om finsk kasus bliver først publiceret i 1834, to år efter hans død. Rasks bidrag til navngivningen bliver dog allerede publiceret af Renvall

(1826: XII), hvor Renvall redegør for kasusbetegnelserne og forklarer at det er Rask der har skabt mange af dem.⁶

Vi kan direkte følge Rasks arbejde med kasusbetegnelserne fordi vi kan se hans margenannotationer både til Vhael (1733), se tabel 2, og til Renvall (1815-17).⁷

Tabel 2: Fire navngivninger af finsk kasus i perioden 1733-1840

Vhael 1733	Rask 1819 (eller før): annotationer til Vhael 1733: 9-10.	Renvall 1815-17	Renvall 1840
1. Nominativus	Nom.	Nominativus (1)	Nominativ (1)
2. Genitivus	Poss.	Possessivus (3)	Genitiv (3)
3. Dativus	Allativus	Allativus exterior (5)	Allativ (6)
4. Accusativus	Partialis	Quantitativus (2)	Infinitiv (2)
5. Vocativus	[Vokativ er slettet]		
6. Ablativus	Elativus	Ablativus exterior (7)	Ablativ (8)
7. Locativus	Inessivus	Locativus interior (8)	Inessiv (11)
8. Mediativus	Adessivus	Locativus exterior (9)	Adessiv (10)
9. Privativus	Ablativus	Ablativus interior (6)	Elativ (9)
10. Negativus	Defectivus	Defectivus (12)	Abessiv (12)
11. Factivus/Mutativus	Factivus	Qualificativus (11)	Factiv (5)
12. Nuncupativus	Qualitativus	Qualitativus (10)	Essiv (4)
13. Penetrativus	Illativus	Allativus interior (4)	Illativ (7)
14. Instructivus	-	Adverbialis (14)	Adverbialis (14)
		Suffixivus (13)	Suffixiv (13)
		(Suffixiv(us) = 'komitativ' (note 3))	

Ud af Vhaels 14 kasus ser Rask bort fra vokativ (der ikke findes som selvstændig form i finsk) og vælger også at udelade instruktiv med begrundelsen at det er en meget sjælden form og stort set kun findes i faste udtryk. Tilbage er så 12 former der umiddelbart passer fint i en opstilling på 4x3, som følger:⁸

6 Se også Rask (1832: 34, note 4).

7 I de to Renvall-opstillinger er i parentes markeret i hvilken rækkefølge Renvall selv oplister kasus.

8 Skemaet fra Rask (skrevet ca. 1819 [1834] 1932-33: 258-59) er udarbejdet fælles for finsk og en række beslægtede nabosprog, men Rask har andetsteds udtrykt at det passer bedst på finsk. Jeg har med markeringen (1832) indført tre Rask-betegnelser fra Rask (1832). De er interessante her da de svarer til Hjemslevs franske termer.

Vedrørende de 12 finske kasusformer i skemaet har Rask en række henvisninger til latinske kasus, samt eksempler fra latin og dansk. Jeg bringer kun dette materiale for Nævneform, Deleform og Bliveform: Her har det betydning for Hjemslevs gengivelse af skemaet (se 3.1. og 3.5.).

rex creatus est = han blev valgt til konge; *creaverunt (eum) regem* = de valgte (ham) til konge.

Begyndelse (1819 [1834]) Nærmelse (1832)	Nævneform <i>definitivus</i> (nom., acc.) fx <i>Kongen</i>	Bliveform <i>effectivus</i> (nom., acc.) fx <i>rex creatus est</i> , <i>creaverunt (eum)</i> <i>regem</i> (se note 8)	Til-form <i>allativus</i>	Indi-form <i>illativus</i>
Hvile / Væren (1819 [1834]) Hvile (1832)	Ejeform <i>possessivus</i>	Væreform <i>prædicativus</i>	Ved-form <i>adessivus</i>	Udi-form <i>inessivus</i>
Ophør (1819 [1834]) Fjærmelse (1832)	Deleform <i>infinitivus</i> (nom., acc.) fx <i>Konge</i> (udtrykker den franske delingsartikel)	Mangleform <i>defectivus</i>	Fra-form <i>ablativus</i>	Udaf-form <i>elativus</i>

Nogle kommentarer til skemaet:

a) Rasks glansnummer er først og fremmest de to kolonner til højre, som han får opstillet og navngivet på systematisk vis. Rasks navngivning af disse 6 lokalkasus er stadig den gængse i finsk kasusgrammatik (se fx F. Karlsson 2000).

b) Alle de danske og latinske kasusnavne er Rasks valg da der ikke var nogen veletableret terminologi. En del af de latinske kan føres tilbage til Vhael (1733) og/eller Renvall (1815-17) (se tabel 2). Alle 6 betegnelser i de to lokalkasussøjler bliver enten udarbejdet af Rask eller originalt anvendt af ham.

c) Skemaet viser hvordan Rask konstruerer sit navngivningssystem ved systematisk brug af de latinske præpositioners betydning: *in-essiv*, *in-lativ* (*illativ*), *ad-essiv*, *ad-lativ* (*allativ*), *ab-lativ*, *e(x)-lativ*.

d) Rask (1832: 33-35 med finske eksempler) forklarer selv at hans kasusoversigt først opbygges via de 6 lokalkasus, lodret organiseret efter nærmelse (6), hvile (7), fjærmelse (8). Dette fremgår også fint af Rasks danske kasusbetegnelser i disse to kolonner, her illustreret med mine eksempler til 4. kolonne:

(6)	koira	juoks-i	talo-on
	hund.NOM	løbe-PRÆT.3SG	hus-ILLATIV
	‘hunden	løb	ind i huset’

(7)	koira
hund.NOM
'hunden	oli
være.PRÆT.3SG
var	talo-ssa
hus-INESSIV
inde i huset'
(8)	koira
hund.NOM
'hunden	juoks-i
løbe-PRÆT.3SG
løb	talo-sta
hus-ELATIV
ud af huset'

“Efter disse [to kolonner til højre] ordnes de mere afsondrede, der ligeledes ere af en dobbelt Art, tre dunklere [1. kolonne her] og tre tydeligere og mere overensstemmende med Stedsbestemmelserne” (Rask 1832: 34). Han har ingen specifik forklaring på rækkefølgen i første kolonne.

e) I de to kolonner til venstre optræder parret nom. acc. tre gange. Rask kommenterer at ingen af de finske kasus “svarer egentlig til nominativus eller accusativus i Latinen, da her slet ikke tænkes paa de subjektive og objektive Forhold, som udgjør Inddelingsgrunden i alle sarmatiske [indoeuropæiske] Sprog, saa at man strax her ser sig ligesom i en anden Verden, hvor der tænkes paa en aldeles grundforskjellig Maade” (Rask 1819 [1834] 1932-33: 258-259).

Ved Nævneform og Deleform er der ingen problemer med at udlede hvilke finske kasusformer Rask faktisk refererer til, nemlig dem der i gængse fremstillinger i dag kaldes nominativ og partitiv. Derimod er det ikke entydigt ud fra Rasks skema hvilken finsk kasusform hans Bliveform refererer til. Hvis man inddrager hans annotationer til Vhael, synes det dog oplagt at det er Vhaels (og Renvalls) ‘factiv’ som Rask refererer til, idet han oversætter den med ‘Forandrings-form’ (i sine annotationer til Vhael 1733: 6). ‘Factiv’ svarer til det der i dag normalt kaldes translativ. Denne fortolkning bestyrkes af Rask (1832: 34), hvor han bringer eksemplet *tuoli-ksi* ved Bliveform. Dette er netop translativformen af det finske ord for ‘stol’ (se også (4) og (5) i 2.2.2). Denne fortolkning af Rasks skema betyder at akkusativ ikke har sit eget rum i Rasks skema, svarende til at det ikke er helt entydigt at regne med en særlig form til *finsk* akkusativ (jf. 2.2.2.). Direkte objekt for substantiver udtrykkes ved nominativ-, genitiv- og partitivformer; Rask får delvist dette frem i skemaet via ‘acc.’ ved Nævneform og Deleform. Bliveformen, altså translativ, kan som nævnt (2.2.2.) bruges til såvel subjekts- som objektsprædikat; at Rask udover ‘nom.’ har et ‘acc.’ i dette felt giver derfor mening. Disse forhold vedrørende akkusativ får betydning ved Hjelmsslevs gengivelse af Rasks skema (se 3.5.).

Rasks betegnelser for de seks lokalkasus til højre i skemaet blev indført i den finske grammatiktradition via Renvalls ordbog (1826) og grammatik (1840) (jf. tabel 2).

3. Hjelmsslevs brug af Rask

3.1. Hjelmsslevs gengivelse af Rasks skema

Rasks samlede skema får en ny anvendelse da Hjelmsslev (1935: 64) inddrager det i sin *La catégorie des cas* 1. Hos Hjelmsslev ser skemaet således ud (han bringer kun forkortelserne for de gængse kasusnavne, i tabel 4 har jeg udskrevet dem i parentes):

Tabel 4: Hjelmsslevs gengivelse af Rasks kasusskema (Hjelmsslev 1935: 64)

Relation	I	II	III	IV
+ (rapprochement) [nærmelse]	N (nominativ)	Ac (akkusativ)	Al (allativ)	Il (illativ)
0 (repos) [hvile]	G (genitiv)	Es (essiv)	Ads (adessiv)	Ine (inessiv)
- (éloignement) [fjernelse]	Pt (partitiv)	Abs (abessiv)	Ab (ablativ)	E (elativ)

Hjelmsslev gengiver Rasks kasusindplaceringer, blot med moderniserede navne. Dog er der problemet i felt II+. Som argumenteret ovenfor har Rask efter al sandsynlighed tænkt på den kasus der i dag kaldes ‘translativ’, og ‘acc.’ i Rasks felt her (jf. tabel 3) er en henvisning til brugen af akkusativ i *latin* ved objektsprædikat. Hjelmsslev havde jo netop udgivet Rasks værker, så ændringen hos Hjelmsslev, nemlig at han her indplacerer en *finsk* akkusativ, er bemærkelsesværdig og bliver diskuteret i 3.5.

Rask (1832: 33-34) taler ved lodret læsning af skemaet om “en Nærmelse, en Hvile, en Fjernelse”, en tredeling der er helt parallel til Hjelmsslevs betegnelser, jf. (6), (7) og (8) ovenfor. Rask har ikke entydigt et overbegreb for den vandrette dimension; Hjelmsslev siger at der bliver en større grad af intimitet (*degré d’intimité*) når man går fra I mod IV. De kasus der er i kolonne IV, udtrykker et tættere/mere intimt forhold mellem de to implicerede objekter end naboen i III. Rask har udtrykt Hjelmsslevs generelle pointe via sine danske betegnelser i tabel 3. ‘Ind-i-formen’ (illativus) (9)

udtrykker en tættere relation end ‘til-formen’ (allativus) (10), hvilket så også kan overføres på det skema Hjelmselev bringer:

(9)	lintu fugl.NOM ‘fuglen	lentä-ä flyve-PRÆS.3SG flyver	talo-on hus-ILLATIV ind i huset’
(10)	lintu fugl.NOM ‘fuglen	lentä-ä flyve-PRÆS.3SG flyver	kato-lle tag-ALLATIV op på taget’

De to første søjler står mere uforklarede hen hos Hjelmselev. Det er også vigtigt at huske at Hjelmselev eksplicit tager forbehold over for detaljerne i Rasks analyse (og at han, uden at nævne det, har ændret lidt i opstillingen).

3.2. *Formålet med Hjelmselevs kasusbog*

Hjelmselev gav i 1933 i Lingvistikredsen en meddelelse om kasus. I samme periode forelæste han over samme emne som privatdocent.⁹ I 1935 blev det til bogen *La Catégorie des cas. Etude de grammaire générale* 1, tænkt som en demonstration af de almene principper fra hans bog fra 1928, *Principes de grammaire générale*. I kasusbogen bruger Hjelmselev for første gang betegnelsen “immanent metode” om en beskrivelse der kun tager hensyn til de forskelle der er sprogligt givne. Han tager således afstand fra at definere kategorien kasus ved inddragelse af de aristoteliske begreber subjekt, objekt og prædikat da de ikke afspejler sig direkte i den sproglige form (Hjelmselev 1935: 50). Hjelmselevs beskrivelse er primært semantisk. Han bestemmer selve kategorien kasus som udtrykkende et forhold mellem to objekter (Hjelmselev 1935: 96) (hvorved vokativ udelukkes som kasus, mens ordstilling og adverbialformer til gengæld medtages) og bygger på en rumligt orienteret lokalistisk teori med retning som grundbegreb (se også 3.2.). Det originale ligger i at kasusbegreberne ikke blot bestemmes efter deres indhold, men også efter deres omfang (ekstensiv eller vag betydning over for intensiv eller præcis betydning), idet de sproglige modsætninger siges at være participative, fx mellem A på den ene side og A+ikke-A på den anden. Af pladshensyn går jeg ikke her videre ind på participationslovene. Hjelmselev understreger at når man vil undersøge en kategori som

9 Det følgende er delvist inspireret af Toegeby (1966).

kasus, så er det vigtigt at tage udgangspunkt i sprog hvor denne kategori er stærkt udviklet (Hjelmslev 1935: 83). Derfor er fx finsk og ungarsk bedre udgangspunkter end de indoeuropæiske sprog.

3.3. Hjelmslevs lokalistiske kasusteori

Hjelmslev (1935: 36f.) tager udgangspunkt i Bopp-eleven Wüllners lokalistiske kasusteori, der i Hjelmslevs gengivelse indebærer tre grundlæggende principper: 1) at det fænomen som det lingvistiske tegn udpeger, er af subjektiv, ikke objektiv, natur; det talende subjekt vælger ikke grammatiske former ud fra objektive forhold, men ud fra sin anskuelse/idé vedrørende disse forhold, 2) at den anskuelse/idé man skal søge i en sproglig form, er én idé, én grundbetydning (*Grundbedeutung*) på et abstraktionsniveau der giver mulighed for at udlede alle konkrete anvendelser, 3) at lingvistikens metode skal være empirisk, ikke apriorisk.

Mere specifikt vedrørende kasus overtager Hjelmslev Wüllners tanke at det subjektive fænomen der betegnes af kasus, er en **rumlig** anskuelse (*conception spatiale, Raumanschauung*), der appliceres på forskellige objektive fænomener vedrørende rum, tid, logisk kausalitet eller syntagmatisk styring. Lokalisterne har opstillet basis for en kohærent kasusteori som består i at se den abstrakte idé om retning (*direction*) som den væsentlige og primære dimension for kasus. Den indebærer en opdeling i *rapprochement, repos, éloignement* (jf. tabel 4). Hvis vi kalder *rapprochement* for +, så kan man via en matematisk-logisk tilgang få seks muligheder: +, -, 0, +/-, +/(-), (+)/- (*positif, négatif, neutre, complexe, complexe-positif, complexe-négatif*) (Hjelmslev 1935: 38-39, 98). Lokalisterne kan derfor et langt stykke af vejen redegøre for indoeuropæiske kasusforhold hvor antallet af kasus er begrænset til 6 eller derunder. Selv om Hjelmslev ikke arbejder med en matematisk-logisk tilgang, men med participationsrelationer, når også han i bogen frem til et maksimum på 6 kasus pr. dimension.

Hvis man skal redegøre for større kasussystemer, er der brug for flere dimensioner. Hjelmslev (1935: 26) refererer Doeleke for at have introduceret et todimensionelt system der indeholder både en lokalistisk relation mellem genitiv, ablativ og dativ og en syntagmatisk relation mellem nominativ (*déterminant, rectus*) og akkusativ (*déterminé, oblique*). Denne anden dimension bør imidlertid ifølge Hjelmslev (1935: 95-96) defineres via en rumlig dimension, ikke via styringsforhold, *indépendance/dépendance*, som man ofte har gjort fra antikken og frem; ifølge Hjelmslev hører disse styringsforhold ind under 1.-dimensionens generelle begreb: *direction*.

3.4. *Rasks finske kasusskemas rolle i Hjelmsslevs kasusbog*

Det er i forhold til disse overvejelser at Hjelmsslev bringer Rasks skema over finsk kasus i spil. I første omgang introduceres skemaet i et historisk delafsnit om pankroniske teorier som et alternativ til kasusteorier knyttet til udviklingen af den indoeuropæiske sprogvidenskab. Hjelmsslev påpeger i sin kommentar til skemaet at selv i et så lokalistisk kasussystem som det finske er der ingen 'rene' lokalkasus; de bruges alle også til syntagmatiske forhold, fx kan den finske lokalkasus *allativ* opfylde funktionen som dativobjekt (Hjelmsslev 1935: 64-68), jf. mit eks.:

(11)	annan	kirjan	opettaja-lle
	give-PRÆS.1SG	bog-GEN	lærer-ALLATIV
	'jeg giver	bogen	til læreren'

Hjelmsslevs formål med at bringe skemaet er dog først og fremmest at introducere en 2.-dimension der er rumligt defineret. Ud fra en fortolkning af Rasks konkrete angivelser i dette skema, primært søjle III og IV med de seks lokalkasus (Hjelmsslev 1935: 65), betegner Hjelmsslev i første omgang 2.-dimensionen som graden af intimitet.

I opsamlingen af bogens historiske afsnit vender Hjelmsslev tilbage til problematikken (Hjelmsslev 1935: 95ff), og her bliver Rask-skemaet fremstillet som 'prototypen' på en 2.-dimension. Rask-skemaets centrale placering understreges af at Hjelmsslev umiddelbart efter bringer sin generelle definition af kategorien kasus.

Da Hjelmsslev (1935: 127ff.) opstiller et sublogisk system for kasus, optræder Rasks skema igen i en central rolle. Her specificerer Hjelmsslev sin 2.-dimension, tager udgangspunkt i Rasks skema, generaliserer det og ændrer betegnelsen graden af 'intimitet' til det mere abstrakte: graden af 'kohærens/inkohærens' (fx udtrykker dansk 'på' i 'på bordet' kohærens, mens 'over' i 'over bordet' udtrykker inkohærens). Siden indfører Hjelmsslev en 3.-dimension: subjektivitet – objektivitet, der tager udgangspunkt i forskellen mellem 'foran'/'bagved' på den subjektive side, og 'over'/'under' på den objektive side. Hjelmsslev påpeger at alle tre dimensioner tager udgangspunkt i anskuelser vedrørende rumlige forhold. Ud fra disse tre dimensioner udarbejder han så skemaer for først tredimensionelle og siden todimensionelle kasussystemer.

Sammenfattende kan det siges, at Rasks kasusskema spiller en vigtig rolle i Hjelmsslevs fremstilling, først og fremmest som eneste inspiration til en rumligt defineret 2. dimension, i samklang med den første retnings-

dimension. Introduktionen af det finske kasusskema er tillige udtryk for Hjelmsslevs ønske om at udvikle en kasusteori der rækker ud over de relativt kasusfattige indoeuropæiske sprog.

3.5. *Ohrts kritik*

Ohrt efterlyser i sit brev (se s.1) en translativ i skemaet (tabel 4). Her er vi tilbage ved forbindelsen til Hjelmsslevs fortolkning af Rasks Bliveform (felt II+). Rask angiver at den indeholder nogle elementer der svarer til latinsk nominativ og akkusativ, nemlig subjekts- og objektsprædikat. Som argumenteret ovenfor, er det temmelig sikkert at Rask her tænker på translativ. Man kan så kun gisne om hvorfor Hjelmsslev vælger at skrive akkusativ.

En mulighed er at det er vigtigt for Hjelmsslev at have akkusativ med i skemaet for at det kan blive generaliserbart ved sammenligninger med fx indoeuropæiske sprog.

Hjelmsslevs indplacering af *akkusativ* kan også være et resultat af at han bliver fanget lidt på det forkerte ben af sprogudviklingen i finsk når han ikke bringer et skema i eget navn men vil benytte Rasks skema i sin generelle argumentation. Som nævnt i 2.2.2. har finske substantiver ikke en særlig akkusativform, men en gruppe pronominer har. Dette har siden slutningen af 1800-tallet været et morfologisk argument for at anerkende en akkusativkasus. Det var derimod ikke noget stærkt argument på Renvall og Rasks tid da disse former på daværende tidspunkt endnu ikke var særlig udbredte i litteratursproget, så Rask havde ingen finsk akkusativ, men en translativ i det pågældende felt. Enten må Hjelmsslev bevare Rask rent (altså med translativ, men uden akkusativ) og dermed bringe et skema der er ude af trit med sprogudviklingen og hans egen samtids grammatikere; eller han må "justere" lidt på Rask og indføre akkusativ i skemaet og dermed på dette punkt få skemaet mere i samklang med situationen i 1900-tallet, men med det resultat at translativ forsvinder.

Translativ udtrykker ofte noget med at "blive til", fx som i (12):

(12)	tyttö	aiko-o	insinöör-ksi
	pige.NOM	agte-PRÆS.3SG	ingeniør-TRANSLATIV
	'pigen	tænker på (agter)	at blive ingeniør'

Translativ ville derfor, som Ohrt i sit brev antyder, passe pænt med Hjelmsslevs overordnede idé om at første række er en "nærme sig til"-kasus, og hvis man flyttede "deleform" (partitiv) over i bunden af II-kolonne, så ville

man få en II-kolonne der svarer til et tidligere sproghistorisk trin,¹⁰ nemlig (fra neden af): partitiv – essiv – translativ; som nævnt i 2.2.2. var partitivs oprindelige hovedfunktion at være separativ-kasus. Hjelmlev har jo helt fået fjernet translativ. Rask er derimod i overensstemmelse med Ohrt med hensyn til indplaceringen af translativ, men Rask vælger *ikke* at følge Ohrt i dennes sproghistorisk baserede indplacering af partitiv. Rask placerer partitiven i søjle med nominativ (og genitiv), og han har muligvis en god (synkron) pointe ved at placere dem som to yderpoler i den “dunkle” søjle med de mindst lokalistiske kasus. Som Fred Karlsson (2000: 86) skriver: “Nominativ och partitiv kan betraktas som varandras motsatser. Båda kan användas vid ord som i satsen fungerar som subjekt, objekt och predikativ, varvid det gäller att välja rätt mellan dem” (for valg af kasus ved direkte objekt, se 2.2.2.).

Ohrt problematiserer indplaceringen af abessiv og gør i sit brev også opmærksom på at Hjelmlev ser bort fra et par kasus som ofte regnes med til systemet, bl.a. instruktiv og komitativ.

Hjelmlev svarer Ohrt at han allerede i 1933 havde fremlagt sin egen kasusopfattelse vedrørende finsk, herunder de nævnte former fra Ohrts brev. I Hjelmlevs arkiv findes flere skitseagtige skemaer vedrørende finsk kasus, typisk med 16 felter, men disse noter ligger ikke med en velorganiseret og veldateret sammenhæng, så det er ikke enkelt at udlede “Hjelmlevs analyse”, og det er muligt at han heller ikke selv følte sig færdig med den. Hverken vedrørende latin eller finsk fik Hjelmlev publiceret sin egen kasusfremstilling, selv om begge sprog havde en fremtrædende placering i hans kasusanalyse. Hjelmlev (1935) har teoretisk brug for de to dimensioner man kan finde i Rasks skema som jo i princippet var færdigudviklet (i al fald publiceret). Det kan meget vel være en grund til at Hjelmlev har valgt at bringe skemaet som “Rasks skema”. Som nævnt tidligere garderer Hjelmlev sig lidt ved at sige at detaljerne i skemaet står til diskussion.

Jeg bringer neden for et eksempel på et kasusskema udarbejdet af Hjelmlev selv, sandsynligvis for bogens udgivelse. Der er i arkivet ingen kommentarer direkte knyttet til skemaet, så mit formål her er ikke at gå

10 Jf. Hakulinen (1961: 69-71).

dybere ind i Hjelmsslevs analyse, men først og fremmest at dokumentere at Hjelmsslev faktisk havde udarbejdet skitser af egne analyser af det finske kasusystem:¹¹

Tabel 5: En opstilling af finsk kasus ved Hjelmsslev, KB: Hjelmsslev-Arkivet, kps.97

Inhærens (“lokalisering”)					
		+	+/-	0	-
Kausalitet (“retning”)	+	illativ	komitativ	translativ	allativ
	+/-	inessiv	instruktiv	essiv	adessiv
	0	akkusativ	adverbialis	nominativ	genitiv
	-	elativ	abessiv	partitiv	ablativ

Som det ses, er Hjelmsslev i skemaet på linje med Ohrt vedrørende indplaceringen af partitiv sammen med translativ og essiv, vedrørende inddragelse af de manglende kasus, og med hensyn til at flytte abessiv væk fra “translativ”-kolonnen.

4. Konklusion

Rask navngiver og systematiserer de seks lokalkasus i finsk på en klarere måde end alle sine forgængere, og dette resultat er via Renvalls efterfølgende værker blevet stående i forskningen i finsk kasus. Som redaktør af Rasks værker og breve havde Hjelmsslev et førstehåndskendskab til disse forhold.

Hjelmsslev kan bruge Rasks opstilling af de seks lokalkasus til at indføre en 2.-dimension i sin rumligt lokaliseringsorienterede systematisering af kasus. Hjelmsslevs interesse for finsk kasus og Rasks behandling af samme har sikkert også været en ganske vigtig faktor for Hjelmsslev i hans bestræbelse på at frigøre sig fra de kasusteorier der var bundet til de relativt kasusfattede indoeuropæiske sprog. Godt nok ønsker Hjelmsslev en *grammaire générale*, men det er sprogbygningernes særpræg og store forskellighed der er det centrale udgangspunkt; og han føler sig nok meget på linje med Rask når denne fremhæver at de finsk-ugriske sprog afspejler en helt anden tilgang end de indoeuropæiske.

11 Inhærens er en underkategori af kohærens (3.4.) og går på graden af intern relation sammenlignet med ekstern relation (Hjelmsslev 1935: 129-30). Det giver således god mening at illativ (Ind-i-kasus hos Rask) er mere inhærent end allativ (Til-kasus hos Rask). Hvordan de to andre søjler er blevet indplaceret, fremgår ikke umiddelbart. Som nævnt findes der også andre versioner i Hjelmsslevs arkiv.

Ohrts kritikpunkter af det skema som Hjelmlev bringer i sin bog, er meget relevante, og noget af kritikken skyldes Hjelmlev selv, nemlig hans udskiftning af Rasks translativ med en akkusativ. De nævnte kritikpunkter er ikke relevante i forhold Hjelmlevs egen analyse sådan som den antydes i tabel 5.

Om forfatteren

Viggo Bank Jensen, postdoc, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab (NorS), Københavns Universitet.

Litteratur

- Doeleke, W.H. (1814): *Versuche philosophisch-grammatischer Bemerkungen. Zweiter Versuch*. Leipzig: Johann Ambrosius Barth.
- Hakulinen, L. (1961): *The Structure and Development of the Finnish Language*. The Hague: Indiana University and Mouton & Co.
- Hjelmlev, L. (1935): La catégorie des cas, 1. I: *Acta Jutlandica* VII, 1.
- Hjelmlev-Arkivet, Det Kongelige Bibliotek, Acc. 1992/5. Se også hjemmesiden:
<https://cc.au.dk/en/infrastructuralism/about-project-infrastructuralism/>
- Hovdhaugen, E., F. Karlsson, C. Henriksen & B. Sigurd. (2000): *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Jyväskylä: Societas Scientiarum Fennica.
- Jespersen, O. (1937): *Analytic Syntax*. Copenhagen: Levin & Munksgaard.
- Karlsson, F. (2000): *Finsk Grammatik*. 7. oplag. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karlsson, G. (1966): 'Akkusatiivi' suomen kielopin terminä (tysk abstract: 'Akkusativ' als Fachausdruck der finnischen Grammatik). I: *Virittäjä* 70, 16-28.
- Rask, R. (1818): *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse*. København. Gyldendalske boghandlings forlag.
- Rask, R. (Skrevet ca. 1819 [1834] 1932-33): En Afhandling om Sprogkyndigheden (Lingvistikken), især de finniske Folkeslags Inddeling. I: *Udvalgte Afhandlinger* II. L. Hjelmlev (red.). København: Levin & Munksgaard, 239-283.
- Rask, R. (1832): *Ræsonneret lappisk Sproglære*. København: Schubothes Boghandling.
- Renvall, G. (1815-17): *De signis relationum nominalium in Lingua Fennica*. I-VIII. Aboe: Frenckell.

- Renvall, G. (1826): *Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon linguæ Fennicæ, cum interpretatione duplici, copiosiore Latina, brevior Germanica.* Aboæ: Frenckell.
- Renvall, G. (1840): *Finsk Språklära.* Åbo: C.L. Hjelt.
- Setälä, E.N. (1880): *Suomen kielen lause-oppi.* Helsinki: Holm.
- Togeby, K. (1966): Louis Hjelmslev. I: *Oversigt over selskabets virksomhed juni 1965 – maj 1966.* København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, 95-104.
- Vhael, B. (1733): *Grammatica Fennica.* Åbo: Kiämpe.
- Wüllner, F. (1827): *Die Bedeutung der Casus und Modi. Ein Versuch.* Münster: Copenrathsche Buch- und Kunsthandlung.

Telicitet i dansk og spansk – fra systematiske alternationer til tvetydige strukturer

Henrik Høeg Müller & Antonio Morata

Abstract

The aim of this paper is to show how telicity is expressed differently in Danish and Spanish. In the first part, we argue that, in contrast to Danish, Spanish generally does not have the possibility to form antipassives and incorporate bare singular count nouns in object position, and, thus, cannot alternate between a telic and an atelic version of the same verbal expression. This tendency, however, is counterbalanced by the assumption that Spanish transitive structures are often telically ambiguous. In the second part, we suggest that, unlike their translational equivalents in Danish, Spanish telic constructions of the type *navegan a/hasta Cádiz* ‘they sail to Cádiz’ – i.e. structures that consist of an unergative activity verb and a directional PP – are systematically ambiguous as to whether the subject referent crosses a boundary. Whether this is the case can only be determined from contextual factors.

Nøgleord

antipassiv, inkorporering, grænseskrydsning, telicitet, tvetydighed

1. Indledning

Denne artikel handler om, hvordan telicitet kommer til udtryk på forskellige måder i dansk og spansk, og i et bredere perspektiv, hvordan de germanske og romanske sprog strukturerer begivenheder udtryksmæssigt forskelligt. Omdrejningspunktet for artiklen er den grundindsigt, at mens mange danske verballeksemper generelt set er strukturelt fleksible i den forstand, at de kan projicere forskellige former for transitive og intransitive argumentstrukturer.

rer og dermed referere til begivenheder både som havende et endepunkt, dvs. være teliske, og som ikke havende et endepunkt, dvs. være ateliske, forholder det sig modsat i spansk. Her er mulighederne for grammatiske alternationer som regel relativt begrænsede, og argumentstrukturen synes at forblive uberørt, dog med mulighed for forskellige fortolkninger.

I det følgende afsnit 2 viser vi, at spansk adskiller sig fra dansk ved ikke generelt at have detransitiveringsmekanismer som antipassiv (1a) og inkorporering af nøgne tællelige substantiver i ental (1b). Dermed kan spansk altså ikke systematisk veksle mellem en telisk og en atelisk version af det samme verbale udtryk, sådan som dansk. Vi argumenterer for, at denne tendens delvist modsvares af, at visse spanske transitive konstruktioner er semantisk underspecificerede mht. telicitet, hvilket medfører, at en enkelt konstruktion i spansk, som *leer el periódico* i (1c), svarer til flere mere præcise udtryk i dansk (1d).

- (1a) sælge osten/ sælge af osten – vender el queso/ *vender del queso
 (1b) bygge huset/ bygge hus – construir la casa/ *construir casa
 (1c) leer el periódico/ *leer periódico/ ?leer en el periódico¹
 (1d) læse avisen/ læse avis/ læse i avisen

I afsnit 3 vil vi på baggrund af en korpusanalyse af spanske teliske konstruktioner bestående af et inergativt aktivitetsverbum + PP-retningsadverbial som i (2) nedenfor desuden diskutere den antagelse, at de, modsat deres danske pendanter, er systematisk tvetydige mht., om subjektsreferenten overskrider en grænse eller ej (se fx Aske 1989 og Slobin & Hoiting 1994 vedr. ”boundary-crossing constraint”).

- (2) *Navegan a/hasta Cádiz.*
 ‘De sejler til Cádiz.’²

Afsnit 4 indeholder artiklens konklusioner.

1 I *leer en el periódico* er PP’en et lokativt adverbial, og udtrykket er således stadig transitivt (*leer noget i avisen*).

2 De spanske eksempler i artiklen oversættes til idiomatisk dansk, men glosseres ikke, idet vi udelukkende fokuserer på, om eksemplerne giver anledning til en telisk eller atelisk læsning.

2. Transitive strukturer og grammatiske alternationer

Fælles for de to typer af grammatiske alternationer antipassiv og inkorporering er, dels at de som modstykke har den transitive S+V+O-struktur, hvor både Agent og Patient udgøres af referentielle størrelser, dels at de intransitiverer den oprindelige transitive struktur – dog på vidt forskellige måder.

2.1. *Antipassiv*

Ifølge Herslund (1996: 218ff.) og Durst-Andersen & Herslund (1996: 78ff.) består antipassivalternationen i, at Patient-argumentet degraderes og indtager en mere perifer rolle i forhold til prædikationen mellem S og V, altså stik modsat af passivalternationen, hvor Patient-argumentet jo netop ophøjes til subjekt. Ligeledes ifølge Herslund (1996: 223) medfører denne detransivering, at

“Situationen fremstilles med subjektsperspektiv, med det intransitive subjekt (Agenten) som involveret i en aktivitet, mens objektet (Patienten) bliver skubbet i baggrunden og derved mister sin prædikatskonstituerende status. Transitive konstruktioner får derved en variant, hvor man i stedet for at udtrykke, at Agenten gør noget ved Patientens udtrykker, at Agenten er involveret i en vis aktivitet; [...]”.

Selv om antipassiv i dansk ikke er grammatikaliseret som morfologisk system og heller ikke eksisterer som mulighed ved alle transitive verber, synes denne valensalternation dog at forekomme ganske systematisk, jf. (3) (se fx Durst-Andersen & Herslund 1996 for yderligere eksempler).

- (3a) Hun læser avisen. – Hun læser i avisen.
- (3b) De sælger frugterne. – De sælger af frugterne.
- (3c) Han komponerer en symfoni. – Han komponerer på en symfoni.

Denne alternation mellem aktiviteter og handlinger, der i dansk kodes af +/- præposition, kan ikke umiddelbart siges at eksistere i spansk, idet kun et reduceret antal spanske transitive verber efter vores vurdering tillader den præpositionelle, intransitive konstruktion.³ Nedenfor i (4) og (5) følger dog nogle eksempler på alternationen.

3 Det skal dog bemærkes, at observationerne vedr. antipassiv ikke bygger på statistiske studier.

- (4a) [...] *en México los diferentes gobiernos **han combatido** los serios problemas en educación, [...]*
 ‘[...] i Mexico har de forskellige regeringer (be/ned)kæmpet (mod) alvorlige problemer inden for uddannelse, [...]’
- (4b) [...], *estudiantes, y obreros **han combatido contra** los alimentos genéticamente modificados [...]*
 ‘[...] studerende og arbejdere har kæmpet mod genetisk modificerede madvarer [...]’
 (Müller 2007: 384 [forkortede])
- (5a) *Entre los tipos de murciélagos que **habitan** las cuevas hay frugívoros, [...]*
 ‘Blandt de typer flagermus, der bebor hulerne, er der frugivore, [...]’
- (5b) [...], *debido a los animales que **habitan en** las cuevas.*
 ‘[...] pga. de dyr, der bor i hulerne.’
 (Müller 2007: 408 [forkortede])

På baggrund af eksempler med de franske verber *habiter* ‘bo i/på, bebo’ og *pénètrent* ‘trænge ind, gennemtrænge’ anfører Herslund (1996: 228), at den transitive version medfører, at objektsreferenten underkastes verbalhandlingen som en helhed, mens den antipassive ikke har den effekt.

Generelt kan vi konstatere, at både i spansk og fransk har brugen af præposition nogle af de samme semantiske virkninger som i dansk, såsom understregning af aktivitet, fokus på subjektet, nedtoning af objektet og manglende helhedslæsning, men muligheden for at danne disse ateliske prædikater er klart begrænsede i de romanske sprog, og udgør altså ikke et fuldt udviklet system, som det er tilfældet i dansk.

2.2. Inkorporering

I lighed med antipassiv kan semantisk inkorporering af det direkte objekt i verbalet ses som en de- eller intransitiveringsproces, hvorved der dannes et atelisk prædikat. I dette tilfælde er der bare ikke tale om, at Patient-rollen degraderes til en syntaktisk mere perifer status, men derimod at O sammen med V danner et komplekst intransitivt prædikat, jf. nedenstående fremstilling.

- (6) Ole [[maler]_{simpleksverbum} [båd]_{NP}]_{komplekst prædikat}

I henhold til Dayals (2011) definition af såkaldt pseudo-inkorporering i hindi, som også danner udgangspunkt for analysen af inkorporering af

nøgne substantiver i objektsposition i dansk hos Müller (2017), gælder det for denne grammatiske alternation, at en nøgen NP, der denoterer en egenskab, inkorporeres under V som modifikator.⁴ Herved etableres en kompleks enhed, der denoterer en ”unitary action” (Dayal 2011: 146), hvor den nøgne NP indsnævrer V’s betydning, således at det komplekse prædikat denoterer en undertype af V. Sagt med andre ord dannes prædikatet “at bådmale”, som kan udlægges som en særlig form for maleaktivitet. Det nye komplekse prædikat er intransitivt, idet modifikatoren blokerer for O, og samtidig medfører inkorporeringsprocessen en aspektuel kodning af det oprindelige verballeksem som atelisk. Det nye komplekse prædikat denoterer således en aktivitet i stedet for en handling, hvilket fremgår af, at den inkorporerede struktur er kompatibel med ateliske (*i en time*) og inkompatibel med teliske adverbialer (*på en time*), mens det modsatte gælder for den gængse transitive konstruktion, jf. (7a) og (7b).

(7a) Lise læste **avis/aviser** i en time // #på en time.⁵

(7b) Lise læste **avisen** #i en time // på en time.

(Müller 2017: 52)

Det er dog vigtigt i denne forbindelse at skelne mellem indre og ydre aspekt (se fx Pustejovsky 1991). Kort fortalt angår indre aspekt, hvorvidt det relevante sproglige udtryk indebærer, at objektsreferenten undergår en inkrementel udvikling, dvs. en form for forandring fra et stadium til et andet. Ydre aspekt vedrører derimod muligheden for, at den begivenhed, der denoteres af det pågældende sproglige udtryk, finder sted inden for et afgrænset tidsrum. Dermed er det kun indre aspekt, der har at gøre med telicitet forstået som, at en begivenhed kulminerer i en ny resulterende tilstand. Det indebærer, jf. (8a) og (8b), at inkorporeringsstrukturer rent faktisk godt kan optræde med begge typer af adverbialer.

(8a) Hun vasker bil i fem minutter // på fem minutter.

(8b) Han børster tænder i fem minutter // på fem minutter.

(Müller 2017: 52)

4 Begrebet pseudo-inkorporering dækker over, at der i modsætning til morfologisk inkorporering ikke finder en formel integration af komponenterne sted, men at de så at sige kun danner en enhed i semantisk forstand.

5 Firkantsymbolet markerer, at sætningen forekommer semantisk anormal.

Adverbialt *på fem minutter* indikerer altså blot, at bilvasknings- og tænderbørstningsaktiviteterne foregår inden for fem minutter, men gør ikke i sig selv begivenhederne teliske. At vi så nok i disse konkrete tilfælde alligevel har en tendens til at indlæse en udvikling i objektsreferenterne fra beskidte til rene, må tilskrives pragmatiske årsager. Tilførslen af ydre aspektuelle grænser medfører nemlig ikke nødvendigvis i sig selv en inkrementel fortolkning af objektsreferenten, jf. (9).

- (9) Ib nåede både at få spillet violin og set tv på en halv time.
(Müller 2017: 53)

Inkorporerede – og for den sags skyld også antipassive – strukturer er altså inhærent ateliske, hvilket den traditionelle adverbialtest ikke entydigt kan afklare.

Den store forskel mellem dansk og spansk mht. inkorporering ligger i, at spansk, med enkelte undtagelser, ikke tillader inkorporering af tællelige substantiver i singularis (Müller 2014).⁶ Til gengæld kan begge sprog inkorporere både pluralis- og massesubstantiver, jf. (10a) og (10b).

- (10a) *Juan læser avis/ skriver brev/ maler hus.*
‘*Juan lee periódico/ *escribe carta/ *pinta casa.’
- (10b) *Juan plukker kirsebær/ sælger cement.*
‘Juan recoge cerezas/ vende cemento.’

Det betyder, at spansk ikke ved brug af inkorporering kan udtrykke en episodisk (stage-level, jf. Carlson 1977), atelisk enkeltsituation, som i *hvad laver Ole? han maler hus?*, mens man godt kan give en atelisk permanent individbeskrivelse (individual-level, jf. Carlson ibid.) via inkorporering, som i *Ole maler huse – han er husmaler*.

2.3. Spanske transitiv strukturers ambiguitet

Som vi har set, råder spansk altså ikke over de samme grammatiske alternationsmuligheder som dansk inden for det transitive område. Til gen-

6 Spansk tillader inkorporering af nøgne tællelige substantiver i singularis, når der etableres en såkaldt “have-relation” mellem subjekts- og objektsreferent, som i fx *Juan ha comprado coche* ‘Juan har købt bil’ (se Müller 2014 samt referencer deri).

gæld kan vi konstatere, at en række gængse transitive konstruktioner med referentielt objekt rent faktisk er tvetydige mellem en telisk og en atelisk læsning, jf. (11a) og (11b).⁷

- (11a) *Juan lee el periódico.*
 ‘Juan læser avisen/læser i (en) avis(en).’
- (11b) *Juan escribe la tesis.*
 ‘Juan skriver afhandlingen/skriver på (en) afhandling(en).’

Som oversættelserne til dansk peger på, kan eksemplerne ovenfor både læses som, at subjektsreferenten fx læser et specifikt eksemplar af en avis færdigt eller afslutter skrivningen af en specifik afhandling, men også på den måde, at subjektsreferenten udfører aktiviteten “at læse (i) avis” eller “skrive (på en) afhandling”, uden at der egentlig er fokus på en specifik avis eller afhandling. I modsætning hertil vil determinerede objekter i dansk i overvejende grad blive opfattet som deiktiske eller anaforiske, dvs. som referentielle i traditionel forstand.

Eksemplerne nedenfor i (12a) og (12b) peger ret direkte på en analogi mellem spanske strukturer med determineret direkte objekt og danske strukturer, hvor O inkorporeres under V og dermed omdannes til modifikator, jf. analysen beskrevet ovenfor.

- (12a) *Juan ve la tele todo el tiempo.*
 ‘Juan ser fjernsyn hele tiden.’
- (12b) *Juan siempre toca el piano por la noche.*
 ‘Juan spiller altid klaver om aftenen.’

I begge tilfælde er der tale om ateliske prædikater, der udtrykker en aktivitet, og hvor henholdsvis det determinerede objekt i spansk og den nominale modifikator i dansk er kendetegnet ved at være anvendt deskriptivt, dvs. at nominalets funktion, jf. Herslund (2001: 67), er at beskrive eller nævne et begreb uden at forpligte sig på eksistensen af et konkret eksemplar; modsat den referentielle brug, der indebærer, at nominalet forudsættes at eksistere i et givent diskursunivers.

7 Vi gør opmærksom på, at ikke alle konstruktioner af denne type indebærer en tvetydighed, hvorfor der formentlig også er specifikke leksikalske faktorer på spil. Dette perspektiv forfølges dog ikke yderligere her.

Uden at vi her vil forsøge at definere præcist, om der kan siges at være fuldstændig overensstemmelse mellem nominalernes deskriptive funktion i spansk og dansk i de pågældende konstruktioner, kan vi i hvert fald gå så langt som til på et overordnet plan at konstatere, at spanske transitive strukturer af typen V+DET+NP i visse tilfælde i en telicitetsmæssig forstand viser funktionel analogi med antipassiv og inkorporering i dansk.

Dermed kan vi helt bredt konkludere, at telicitet indkodes af forskellige typer konstruktioner i dansk og spansk inden for det transitive område forstået som det felt, hvor der optræder et nominal, der på den ene eller den anden måde kan identificeres med en objektsposition.

3. Intransitive strukturer

Den mest markante forskel mellem dansk og spansk, og mere generelt de germanske og romanske sprog, inden for det intransitive område er, at spanske inergative bevægelsesverber generelt ikke lader sig konstruere inakkusativt og dermed telisk ved brug af retningspartikler og/eller PP-adverbialer, jf. (13) (Aske 1989, Slobin & Hoiting 1994: 487, Levin & Rappaport Hovav 1995).

- (13) *Ana ror/ kører/ flyver/ sejler/ cykler [Maria] derop// til Norge.*
 *^{/?}*Ana rema/ conduce/ vuela/ navega/ pedalea [*a Maria] allí*
 (arriba)// a Noruega.
 (Müller 2021)

Herudover er spansk yderligere konstruktionsmæssigt begrænset, idet, som (13) ligeledes peger på, transitivering af aktivitetsverberne er udelukket, eller i hvert fald stærkt indskrænket. Også mulighederne for dannelse af kausative varianter af aktivitetsverber mere generelt, som i *han græder lommestørklædet vådt*, er reducerede, hvilket, jf. Korzen (2003: 85-89 samt referencer deri), er alment gældende i de romanske sprog.

Spørgsmålsteget ved de spanske oversættelser i (13) peger imidlertid på, at nogle spanske bevægelsesverber faktisk godt kan konstrueres telisk, hvis deres leksikalske grundbetydning, jf. Pedersen (2010: 181), indebærer en opfattelse af retning, hvilket også de autentiske eksempler (14a) og (14b) viser. Eksemplerne indebærer, at subjektsreferenterne ankommer til nye

steder, og må derfor betragtes som udtrykkende teliske begivenheder, som i de tilsvarende danske konstruktioner.⁸

- (14a) *Caminan hasta el Hipódromo por la avenida ancha, solo para mirarlo desde afuera.*⁹
 ‘De går hen til væddeløbsbanen ad den brede allé bare for at se på den udefra.’
- (14b) [...] *porque caminamos a la Catedral donde juntos celebramos la eucaristía*
 [...] ‘[...] fordi vi går hen til domkirken, hvor vi holder nadveren sammen [...]’

Denne mulighed, som i øvrigt synes at gælde mere generelt i de romanske sprog (se fx Herslund 2014: 86-89), vil vi udforske i det følgende med særligt fokus på brugen af *a* og *hasta* som de præpositioner, der introducerer de målangivende PP-adverbialer.¹⁰

3.1. Grænsekrydsning

Aske (1989: 7) fastslår, at præpositionen *hasta* “is not telic and doesn’t predicate a final location of the Figure, that is, the final location is not asserted, though it certainly may be implied”.¹¹ Dette argument bruger han til

8 Bemærk, at den spanske præposition *a* ud over at angive et mål som i (14b), også kan optræde i PP-adverbialer med retningsbetydning, jf. (i).

(i) *Cuando los niños caminan a la escuela o a la casa se encuentran con heces.*
 ‘Når børnene er på vej i skole eller hjem, støder de på ekskrementer.’

I disse tilfælde er *a* således betydningsmæssigt ækvivalent med *hacia* ‘(hen) mod’.

9 Eksemplerne (14)-(24) kommer fra korpusset NOW (News On the Web), som består af spanske lemmatiserede og anoterede internettekster indsamlet mellem 2012 og 2019. Vores specifikke undersøgelse inkluderer 88 bevægelses- og mådesverber (jf. Cifuentes-Férez’ inventar fra 2008) bøjet udelukkende i simpel præsens indikativ for at undgå påvirkning fra andre grammatiske kategorier (tempus og aspekt). Ud af dette inventar optræder kun 25 i teliske konstruktioner af den relevante type, og visse af dem med ganske få forekomster, hvilket alt i alt er et udmærket tegn på, at der er tale om et forholdsvist marginalt, om end etableret, fænomen.

10 I spansk eksisterer der en række inakkusative bevægelsesverber såsom *entrar/salir* og *subir/bajar* ‘bevæge (sig) ind/ud’ og ‘bevæge (sig) op/ned’, som typisk anvendes i beskrivelsen af teliske bevægelsesbegivenheder. Disse verber vil dog ikke blive kommenteret yderligere i artiklen.

11 Aske anvender den kognitiv-semantiske term “Figur”, mens vi i artiklen benytter betegnelsen subjektsreferent.

støtte for den antagelse, at der i spansk findes en særlig telicitetsrestriktion, der vedrører grænsekrydsning. Ifølge Aske er *hasta* en grænsemarkør, der indikerer, at subjektsreferenten når grænsen til et nyt sted, men intet siger om, at referenten krydser grænsen til og dermed befinder sig dette nye sted. Præpositionen *a* betragtes til gengæld som en målmarkør af fx Beavers et al. (2010: 347), der præciserer, at “the Spanish preposition *a* is unacceptable marking goals with manner verbs because it entails boundary crossing”. Dette såkaldte “boundary-crossing constraint” (se fx Beavers et al. 2010, Pedersen 2014, blandt mange andre) umuliggør i teorien at kombinere inergative bevægelsesverber med målmarkøren *a* for at danne en telisk begivenhed og med grænsemarkøren *hasta* for at indikere grænsekrydsning. Vores analyse viser dog, at billedet er anderledes.

3.2. *Tve- vs. entydighed i spansk og dansk*

Mens spanske V_{inerg.}+PP er tvetydige mht., hvorvidt der krydses en grænse eller ej, gælder det typisk for de tilsvarende danske, at dette forhold ekspliciteres.

- (15) [...] *sin levantar sospechas camina a la calle y busca un taxi para [...]*
 ‘[...] uden at vække mistanke går hun (ned/ud på vs. hen til) gaden og finder en taxa for [...]’

Det spanske udtryk *camina a la calle* specificerer ikke, om subjektsreferenten krydser grænsen til gaden og dermed befinder sig på den, eller om hun blot går hen til gaden, hvorimod man i dansk må eksplicitere, hvilken situation det drejer sig om, jf. retningsangivelserne i parentes. Det samme ville gælde, hvis PP’en var blevet introduceret af *hasta*. Selvom denne præpositions leksikalske betydning implicerer en fortolkning af PP’en som grænsemarkør svarende til ‘hen til’ i dansk, ville en fortolkning af grænsekrydsning også være mulig.

Også i spansk er det dog muligt, fx vha. nominalerne *el interior/el exterior* ‘ind i/ud af’ som i (16) og (17), sprogligt at præcisere, at grænsekrydsning har fundet sted.

- (16) *Otro enfermero corre al interior del hospital con un niño de cinco años.*
 ‘En anden sygeplejerske løber ind på hospitalet med et 5-årigt barn.’
- (17) *Isabel corre al exterior del colegio electoral [...]*
 ‘Isabel løber ud af valglokalet [...]’

I det følgende vil vi komme nærmere ind på, hvilke kriterier der skal være opfyldt for, at der i spansk kan dannes en telisk konstruktion af typen $V_{\text{inerg.}} + PP$, og hvilke faktorer der har indflydelse på, om subjeksreferenten kan siges at krydse en grænse eller ej. Vi vil argumentere for, at *a* og *hasta* i kombination med bevægelsesverber rent faktisk kan udtrykke reel fuldbyrdelse af et mål i form af, at en grænse til en ny lokation definitivt overskrides.

3.3. Retningsbestemt bevægelse

Ifølge Pedersen (2010: 189 samt 2014) forholder det sig sådan, at “spanske mådesverber [dvs. inergative aktivitetsverber i betydningen *manner verbs*] kan forekomme i teliske bevægelseskonstruktioner, hvis der er et element af retningsbestemt bevægelse i verbets leksikalske betydning”. Det betyder, at fx *bailar* ‘danse’ ikke synes at kunne optræde i de pågældende konstruktioner – hvilket jo ikke er noget problem i dansk, jf. *de dansede ud på balkonen* – mens der findes relativt mange eksempler med fx *correr* ‘løbe’, jf. Pedersen (2010: 179).

At bevægelsen skal være prægnant til stede og kunne retningsbestemmes, kan muligvis også forklare sådan en detalje som, hvorfor vi i NOW-korpuset ikke finder eksempler på verbet *merodear* ‘flakke’ anvendt telisk, mens verbet *deambular* ‘slentre’ faktisk forekommer én enkelt gang med telisk betydning, jf. (19).

- (18) [...] *ahora es ofrecida en 800 por los revendedores que merodean a las afueras del inmueble.*¹²
 ‘[...] nu bliver det tilbudt til 800 af gadehandlerne, der flakker rundt uden for bygningen.’
- (19) [...] *jabalíes [...] deambulan hasta densas zonas urbanas para buscar alimento en los basureros.*
 ‘[...] vildsvin [...] slentrer ned til tætte byområder for at finde føde i skraldespandene.’

Ifølge opslag i DRAE¹³ betyder verballeksemet *merodear* at ‘flakke om med lyssky hensigter’, hvorved det semantisk nærmer sig *acechar* ‘belure/udspionere’,¹⁴ mens *deambular* bare refererer til det at bevæge sig rundt uden mål

12 Præpositionen *a* introducerer her en lokativ PP.

13 Real Academia Española's ordbog på nettet.

14 Vi takker Susana S. Fernández for denne præcisering.

for øje. Vi kunne på den baggrund antage, at *merodear* ikke kan konstrueres telisk, fordi dets bevægelseskomponent er delvist ude af fokus, hvorimod dette ikke gør sig gældende ved *deambular*, der betydningsmæssigt ligger tættere på *caminar* ‘gå’.

Det, at en verbalhandling kan konceptualiseres som en retningsbestemt bevægelse, synes altså at være et grundvilkår for telicitet.

3.4. Grænsens krydsbarhed

Det første krav til, at en grænse kan krydses, er, at denne grænse giver subjektsreferenten mulighed for at træde ind i et nyt rum, at flytte sig fra et sted til et andet.

- (20) *Anda hasta su mesa, empuña el arma y dispara cuatro veces a su cabeza.*
 ‘Hun går hen til hans bord, tager våbnet i hånden og skyder ham fire gange i hovedet.’

I (20) kan man ikke tale om, at en grænse krydses, da kernen i NP’en *su mesa* ‘hans bord’ udgør en endelig lokation, dvs. et mål i sig selv, der ikke åbner adgang til et nyt sted. Subjektsreferenten kan ikke krydse nogen grænse, da der ikke findes nogen ny placering på den anden side, så at sige. Det samme gør sig gældende i følgende eksempel.

- (21) *Las moscas corretean hasta la pared del tubo de ensayo.*
 ‘Fluerne kravler hen til væggen i reagensglasset.’

I dette tilfælde er der heller ikke en grænse at krydse, eftersom målet er siderne på et reagensglas. Hvis PP’en derimod havde været *hasta el tubo de ensayo*, ville der, jf. tidligere diskussion, være brug for yderligere kontekst for at afgøre, om fluerne nærmer sig reagensglasset, men bliver udenfor (hen til reagensglasset), eller om de nærmer sig for derefter at bevæge sig ind i det (ind i reagensglasset).

3.5. Agentivitet

Det ser ud til, at et inagentivt subjekt automatisk medfører en læsning, hvor subjektsreferenten krydser en grænse, jf. (22a-b).

- (22a) [...] *otra parte [de desechos] se escurre a los ríos o arroyos o se filtra al subsuelo*
 [...]
 ‘[...] en anden del [af affaldet] flyder ned i floderne eller åerne eller siver ned i undergrunden [...]’

- (22b) *El agua se desplaza después a la parte exterior del tambor, donde fluye hasta un tanque de recogida.*
 ‘Vandet bevæger sig hen til den ydre del af tromlen, hvor det flyder ind i en opsamlingskank.’

I begge eksempler peger konteksten ret åbenlyst på, at referenterne for de inagentive subjekter, *desechos* ‘affald’ og *agua* ‘vand’, bevæger sig fra et sted til et andet, men selv uden den udvidede kontekst er det vanskeligt ikke at fortolke basissætningerne som medførende krydsning af en grænse. Man kan sige, at en alternativ læsning nærmest kræver, fx ift. (22b), at der lingvistisk formuleres et ikke passabelt mål (*hasta la pared del tanque* ‘hen til tankens væg’), eller at det ekspliciteres, at grænsekrydsning ikke finder sted (*pero se queda fuera* ‘men det forbliver udenfor’).

Et agentivt subjekt synes derimod at have den modsatte effekt. I en række af de eksempler, vi har fundet i korpus, kan *a* og *hasta* kun siges at angive ankomst til et mål, ikke krydsning af en grænse, og i tilfælde af, at konteksten giver en forståelse af grænsekrydsning, forholder det sig ofte sådan, at bevægelsen over på den anden side ikke er en del af den aktivitet, der udtrykkes af hovedverbet, jf. (23a-c).

- (23a) *Muchos tortuguenses navegan a Port-de-Paix [...]en busca de mejor salud o de papeles legales.*
 ‘Mange tortugisere [personer fra den haitianske ø Tortuga] sejler til Port-de-Paix [...] på jagt efter bedre levevilkår eller opholdstilladelse.’
- (23b) *Cuando Segundo Angamarca termina su trabajo en la construcción se apresura hasta su estudio de radio para emitir el programa [...]*
 ‘Når Segundo Angamarca er færdig på sit arbejde i byggesektoren, skynder han sig hen til radiostudiet for at sende programmet [...]’
- (23c) *Marchan al ministerio de Educación para evitar el cierre del Centro de Formación Profesional N° 414.*
 ‘De marcherer hen til Uddannelsesministeriet for at undgå nedlukningen af erhvervsuddannelsescenter nr. 414.’

Af (23a) fremgår det, at subjektsreferenten ikke bare sejler hen til havnen, men går i land og derved krydser en grænse. Imidlertid foregår grænsekrydsningen ikke ved den aktivitet, som denoteres af verbet *navegar* ‘sejle’. (23b) kan fortolkes på samme måde: Subjektsreferenten iler hen til målet, men eksemplet siger ikke noget om måden, han bevæger sig ind i studiet på, dvs. om det også er med stor hast eller på anden vis.

I (23c) må det faktisk anses for usandsynligt, at subjektsreferenten marcherer ind i ministeriet, og man kunne argumentere for, at *a* her i stedet har retningsbetydning, jf. eksemplet i note 8. I hvert fald står det helt klart, at ønsker man at udtrykke, at aktiviteten foranlediger krydsning af grænsen ind til ministeriet, må det ekspliciteres sprogligt, som i *entran marchando* ‘de bevæger sig ind marcherende’ eller *marchan al interior* ‘de marcherer ind i’.

3.6. Omverdensviden

Når de enkelte eksempler analyseres med henblik på at afgøre, om de relevante begivenheder indebærer krydsning af en grænse eller ej, hersker der ingen tvivl om, at vi trækker på vores generelle viden om verden. I følgende eksempler spiller vores viden om subjektsreferenten og målet en afgørende rolle.

(24a) [...] *estos cetáceos [...] nadan hasta aguas más cálidas del continente americano para aparearse y parir a sus crías.*

‘[...] disse hvaler [...] svømmer ind i de varmere farvande, der omgiver det amerikanske kontinent, for at parre sig og føde deres unger.’

(24b) [...] *cuando algunos [animales] nadan a tierra firme.*

‘[...] når nogle [dyr] svømmer ind til land.’

Selv om det sproglige udtryk alene formelt set godt kunne forstås som, at der ikke krydses en grænse, fortolker vi (24a) som, at hvalerne svømmer mod, og også ind i, varmere farvande. Vi ved, at det er målet med deres rejse, og det giver formentlig ikke så meget mening i dette tilfælde at forsøge at fastslå, hvor skillelinjen mellem havmassernes forskellige temperaturer måtte gå.

Eksempel (24b) er tvetydigt, idet det ikke fremgår, hvilken type dyr der refereres til. Vi er derfor ikke i stand til at afgøre, om det drejer sig om landdyr eller amfibier, der svømmer ind mod kysten og derefter bevæger sig videre op på land, eller om der er tale om marine dyr, der svømmer helt ind til kysten, men forbliver i vandet uden at krydse grænsen til land.

Vi ser altså fra forskellige perspektiver, hvordan omverdensviden er vigtig for at kunne afkode eksemplerne og ikke mindst oversætte dem korrekt til dansk, hvor grænsekrydsning eller mangel på samme jo ekspliciteres på den sproglige overflade, og dermed ikke er underspecificeret som i spansk.

4. Konklusion

Vi har i denne artikel vist, at dansk og spansk udtrykker telicitet forskelligt.

De grammatiske alternationer antipassiv og inkorporering, der gør transitive strukturer intransitive og ateliske, er mindre produktive i spansk end i dansk. Til gengæld kan spanske transitive strukturer med determineret objekt i højere grad end i dansk både læses telisk og atelisk, hvorved der etableres en form for modvægt til de førnævnte alternationers udbredelse i dansk.

Inden for det intransitive område har vi konstateret, at ateliske aktivtetsverber ikke har det samme konstruktionspotentiale i de to sprog. Mens danske $V_{inerg.}$ systematisk kan gøres teliske ved tilføjelse af en PP, er denne mulighed restringeret i spansk, idet der som minimum kræves, at verbet kan fortolkes som en retningsbestemt bevægelse. På denne baggrund diskuteres, under hvilke betingelser PP'er introduceret af præpositionerne *a* og *hasta* er i stand til at generere en telisk læsning, og der fokuseres i særlig grad på deres tvetydighed ift. grænskrydsning.

Artiklen viser således, at de danske systematiske alternationer af samme verbal i telicitetsregi som regel svarer til en enkelt underspecificeret eller tvetydig konstruktion i spansk. Den spanske argumentstruktur synes at være temmelig grammatisk uflexibel, dog med mulighed for at skabe flere semantiske fortolkninger. I et typologisk perspektiv harmonerer disse observationer godt med at betragte dansk som et sprog, hvis argumentstruktur er organiseret skematisk, dvs. uafhængigt af verbets leksikalske basisbetydning, mens argumentstrukturen i spansk afhænger af verbets valens, som så kan give anledning til forskellige fortolkninger (se fx Pedersen 2010 og referencer deri).

Om forfatterne

Henrik Høeg Müller, ph.d., dr.ling.merc., Institut for Kommunikation og
– Kultur, Aarhus Universitet.

Antonio Morata, kandidat i lingvistik fra Institut for Kommunikation og
– Kultur, Aarhus Universitet.

Litteratur

- Aske, J. (1989): Path predicates in English and Spanish: A closer look. I: *Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. K. Hall, M. Meacham & R. Shapiro (red.). Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 1-14.

- Beavers, J., B. Levin & T. Shiao Wei. (2010): The typology of motion expressions revisited. *Journal of Linguistics* 46(3), 1-58.
- Carlson, G.N. (1977): *Reference to Kinds in English*. Ph.D. thesis. University of Massachusetts. Amherst.
- Cifuentes Férez, P. (2008): *Motion in English and Spanish: A Perspective from Cognitive Linguistics, Typology and Psycholinguistics*. Ph.d.-afhandling. Universidad de Murcia.
- Corpus del Español. M. Davies. [Http://www.corpusdelespanol.org](http://www.corpusdelespanol.org)
- Dayal, V. (2011): Hindi pseudo-incorporation. *Natural Language & Linguistic Theory* 29(1), 123-167.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund (1996): The syntax of Danish verbs: Lexical and syntactic transitivity. I: *Content, Expression and Structure. Studies in Danish functional grammar*. E. Engberg-Pedersen et al. (red.). Amsterdam: Benjamins, 65-102.
- Herslund, M. (red.). (1996): *Det franske sprog Kapitel III. Valens og transitivitet*. CBS.
- Herslund, M. (2001): Modality and the Indefinite Article. I: *Reflections on Modality*. H.H. Müller (red.). *Copenhagen Studies in Language* 26, 67-80.
- Herslund, M. (2014): Mouvement et déplacement. Typologie des verbes de mouvement en roman et en germanique. I: *Between Romance and Germanic: Language, Text, Cognition and Culture*. I. Korzen, A. Ferrari & A-M. De Cesare (red.). Bern: Peter Lang, 75-94.
- Korzen, H. (2003): Attribut de L'object t valence dérivée. Étude contrastive dano-française. I: *Aspects Linguistiques de la Traduction*. M. Herslund (red.). Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux. 85-102.
- Levin, B. & M. Rappaport Hovav (1995): *Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Müller, H.H. (2007): *Nominalkomposition i moderne spansk. En teori om betydningdannelse*. Disputats. CBS.
- Müller, H.H. (2014): Lexical Coding vs. Syntactic Marking of Homogeneity. Evidence from Spanish and Danish. *Studies in Language* 38(4), 896-955.
- Müller, H.H. (2017): Bare Nouns in Danish with special reference to the object position. *Nordic Journal of Linguistics* 40(1), 37-72.
- Müller, H.H. (2021): Complementarity and division of labor between endo- and exocentric languages. The case of Danish and Spanish. *Globe* 12, 4-17.
- Pedersen, J. (2010): Marginal brug af mådesverber i spanske bevægelsesudtryk. Typologisk status. I: *Ny Forskning i Grammatik* 17. M. Birkelund,

- L. Dam, H. Dam-Jensen & S.S. Fernández (red.). Odense: Syddansk Universitet, 167-194.
- Pedersen, J. (2014): Variable type framing in Spanish constructions of directed motion. I: *Romance perspectives on Construction Grammar*. H. Boas & F. González-García (red.). Amsterdam: John Benjamins, 269-305.
- Pustejovsky, J. (1991): The generative lexicon. *Computational Linguistics* 17, 409-441.
- Slobin, D.I. & N. Hoiting. (1994): Reference to movement in spoken and signed languages: typological considerations. I: *Proceedings of the Twentieth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*. S. Gahl, A. Dolbey & C. Johnson (red.). Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 487-505.

Det indirekte objekt i *Jammers Minde*: Et nedslag i en diakron proces

Peter Juul Nielsen

Abstract

Since the Middle Ages, the Danish indirect object (IO) has undergone a narrowing of its potential in terms of semantic role and its ability to occur without a valence slot provided by a 3-place verb, i.e. the possibility of free IOs. As a contribution to the understanding of the stages in this diachronic change, the article presents a study of the IOs found in the late 17th c. autobiography *Jammers Minde* by Leonora Christina. The study finds that the vast majority of IOs designate Recipients, and that free IOs are strikingly rare. The article examines the role of prepositional particles as valency-increasers, IOs as external possessors, and verbs of communication in the IO construction.

Nøgleord

indirekte objekt, dansk sproghistorie, semantiske roller, valens

1. Indledning

De indirekte objekt (IO) i moderne dansk har egenskaber der er resultatet af en lang historisk udvikling hvor rammerne for den ditransitive konstruktion med to objekter, direkte objekt (DO) og IO, og det semantiske potentiale for IO har undergået ændringer i form af en specialisering. Denne artikel er et nedslag i den diakrone proces frem til tilstanden i dag, nemlig en undersøgelse af IO i 1600-tallets dansk repræsenteret ved Leonora Christinas *Jammers Minde*.

I moderne dansk optræder IO først og fremmest, ja næsten udelukkende, ved ditransitive verber – trivalente verber der specificerer en valensplads til tre nominale argumenter, subjekt (argument 1), DO (argument 2) og IO (argument 3). IO betegner prototypisk den semantiske rolle Modtager i en

overdragelsesrelation med subjektet i kausativ rolle (jf. Hansen & Heltoft 2011 (herefter GDS): 1305-1306, 1310). Det prototypiske IO-verbum er *give* (1).¹

- (1) Ib gav **Bo** en bog

Disse moderne træk ved IO som argument 3 står i kontrast til forholdene i ældre dansk som skitseres i følgende gennemgang af IO's udvikling.

1.1. De store linjer fra middeldansk til nutidsdansk

Som i andre germanske sprog (Barðdal 2007, Coleman 2011) er der sket en indsnævring og specialisering af IO's semantiske potentiale. I middeldansk var IO's kodede indhold en bred Interessentrolle, og det var ikke nødvendigt for IO-konstruktionen at betegne en overdragelse med IO som Modtager. På dette stadie var der vide muligheder for fri tilføjelse af IO, dvs. monotransitive konstruktioner med bare ét objekt kunne udbygges med et IO med rollen Interessent som i (4), hvor IO *henne* ikke betegner en modtager af hjulet, men en referent med en anden form for interesse eller involvering, her den involvering at skulle tortureres på hjulet (Heltoft 2019: 161, eksempel herfra).

- (4) Vrbanus (...) lot **henne** eth hiull giøræ
Urbanus lod gøre et hjul til hende (fra Kristina-legenden)

Ifølge Høysgaard (1752: 108) var det stadig i 1700-tallets dansk muligt frit at tilføje IO med Interessentrolle uden overdragelsessemantik, fx *at åbne nogen en dør* og *han skal løse os knuden* (jf. Heltoft 2014). I 1800-tallet kan der konstateres en indsnævring omkring overdragelsessemantikken (ibid.). Frit IO med indholdet Intenderet Modtager (som konkret kan tolkes som faktisk modtager) ved anskaffelses- og fremstillingsverber er stadig muligt (5) - (6) (eksempler fra Heltoft 2014), men de rene interessenter er faldet bort (7).

- (5) Naar Moderen havde købt **ham** en ny Kasket (roman 1911, forf. født 1860)
(6) Jeg byggede **hende** en Lykke-Verden (1869)
(7) *jeg åbnede **hende** døren

1 I alle eksempler er IO fremhævet med fed.

I nutidsdansk ses en stadig tydeligere indsnævring omkring overdragelsessemantik, og der er stærke begrænsninger på frit IO ved anskaffelses- og fremstillingsverber som nu kræver regulativ sproghandlingskontekst (8) - (10) (Nielsen & Heltoft, under udg.)

- (8) kunne du ikke lige købe **mig** en øl?
 (9) skal jeg lave **dig** en kop kaffe?
 (10) */?han købte **naboen** en bog²

1.2. *Hvad skete der undervejs?*

For nærmere at undersøge den ovenfor beskrevne proces må man kortlægge IO's forekomster og potentiale på forskellige historiske trin undervejs, og det her fremlagte nedslag i 1600-tallet er et bidrag til denne kortlægning. Studiet af IO i *Jammers Minde* undersøger IO's semantik gennem en beskrivelse af hvilke verber der optræder med IO, og hvilke forskellige semantiske roller IO har. I lyset af den ovenfor beskrevne historiske udvikling fokuserer artiklen særligt på mulighederne for IO med et andet indhold end det i dag dominerende, rollen Modtager, og mulighederne for tilføjelse af frit, ikke-valensbundet IO og de nærmere betingelser for tilstedeværelse af frie IO'er.

1.3. *Kilde og metode*

Kildemateriale er Leonora Cristinas *Jammers Minde* i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs diplomatariske udgave fra 1998 (i eksempler fra teksten opgives sidetal og linjenummer fra denne udgave). Hele del I (ca. 1674) og del II (ca. 1692), 208 sider i udgaven (inkl. fortalet), er manuelt excerperet, og alle registrerede IO-forekomster er analyseret.³ Verberne i IO-konstruktion er klassificeret efter deres semantik. På baggrund af den ganske omfattende litteratur om IO-semantik (bl.a. Barðdal 2007, Barðdal, Kristoffersen & Sveen 2011, Coleman 2011, Coleman & De Clerck 2011, Zehentner 2017, Ibsen & Refstrup 2002, GDS: 1304-1334) er der opstillet et kategoriseringssystem for IO-verbernes mulige semantik vist i tabel 1. Eksempelverberne illustrerer de semantiske kategorier uden nødvendigvis

2 Det er ikke umuligt at finde nutidige eksempler på fx *købe* med IO i ikke-regulative kontekster, men det synes ikke at røkke ved de konklusioner der på empirisk grundlag drages i Nielsen & Heltoft (under udg.).

3 Som IO'er er kun medtaget IO som positivled, dvs. som nominalt led, mens det præpositionelle modstykke, IO's antiled (GDS: 1183-1185), ikke er inkluderet. Refleksiver er udeladt da de ikke skal regnes for (egentlige) udtryk for argument 3 (jf. GDS: 592-594, Nielsen & Heltoft, under udg.).

at kunne optræde med IO i (moderne) dansk og uden nødvendigvis at optræde i *Jammers Minde*.⁴

Kategorier	Forklaring	Eksempelverber
Overdragelse		
Gennemført overdragelse	Gennemførelse af DO til IO i og med handlingen	<i>give, bevilge</i>
Planlagt overdragelse	Forberedelse af senere overdragelse af DO til IO	<i>reservere, efterlade</i>
Fratagelse	Omvendt overdragelse, IO mister DO	<i>fratage, koste</i>
Kompensation	Overdragelse til IO af godtgørelse for DO	<i>godtgøre</i>
Kommunikation		
Meddelelsestype	Overdragelse af budskab (=DO) af en vis type	<i>fortælle, spørge</i>
Kommunikationsform	Specifikation af måden eller redskabet til overdragelse af budskab (=DO)	<i>råbe, skrive</i>
Regulativ		
Handlingskommissiv	S forpligter sig til at udføre handling (=DO)	<i>tilbyde, love</i>
Overdragelseskommissiv	S forpligter sig til at overdrage DO	<i>tilbyde, love</i> ⁵
Udførelsesdirektiv	S søger at få IO til at udføre handling (=DO)	<i>tillade, pålægge</i>
Undladelsesdirektiv	S søger at få IO til at afstå fra handling (=DO)	<i>fraråde, forbyde</i>
Muliggørelse og facilitering	S gør det muligt eller lettere for IO at besidde eller håndtere DO	<i>lette, forunde</i>
Forårsagelse af intern proces		
Forårsagelse af perception	S forårsager en perceptionsoplevelse i IO	<i>vise</i>
Forårsagelse af kognition	S forårsager en kognitionsproces i IO	<i>lære, forklare</i>
Hindring		
Hindring af overdragelse	S hindrer eller vanskeliggør overdragelsen af DO til IO	<i>forholde, nægte</i>
Hindring af handling	S hindrer eller vanskeliggør IO's udførelse af handling (=DO)	<i>forhindre</i>
Fremstilling og klargøring	DO skabes eller gøres klar til et/dets formål af S	<i>bage, bygge</i>
Anskaffelse	DO tilvejebringes af S	<i>købe, finde, skaffe</i>
Flytning	DO flyttes fra ét sted til et andet (evt. til deiktisk centrum)	<i>sende, bære, kaste</i>
Manipulation af genstand	Ikke-tilvejebringende handling rettet mod DO	<i>åbne, vaske</i>
Påvirkning	S udsætter IO for handling el. omstændighed (=DO)	<i>gøre (nogen noget), forårsage</i>
Attituder og følelser	S's indstilling til relationen mellem IO og DO	<i>misunde, tilgive</i>

Tabel 1: Kategorisering af IO-konstruktionernes verbers semantik

4 I forklaringen af kategoriernes semantik er subjektsreferent, DO-referent og IO-referent forkortet til S, DO og IO.

5 Ved handlingskommissiv vil DO for fx *tilbyde* og *love* være neksualt, ved overdragelseskommissiv innektsualt.

2. IO i *Jammers Minde*

Efter frasortering af 17 tilfælde af visse faste forbindelser der vurderes irrelevante for IO-analysen, primært hilseudtryk såsom *give hånd* og *gøre la reverence*, fremkommer et datasæt på 467 IO-forekomster i *Jammers Minde* del I og II. IO-konstruktionernes verballeksem er ordnet sådan at et verbum med flere betydningsfunktioner – fx *befale* med betydningerne ‘byde, påbyde’ og ‘overgive, betro’ – regnes for ét verbum, men henregnes til forskellige semantiske kategorier alt efter betydningsvariant i eksemplet. Det betyder at nogle verber optræder i flere semantiske kategorier i tabel 3 med resultaterne. Visse sammensætninger af verbum + andet materiale regnes for særskilte leksem; det gælder fx mere eller mindre faste forbindelser af verbum og adverbialt materiale, fx *bringe til veje* og *give til kende*. Derfor finder man i tabel 3 fx både *give* (‘overdrage’) og *give til kende* (‘meddele’). Verber der i IO-konstruktion altid optræder sammen med en præpositionspartikel (se afsnit 3.3), angives med den “faste” præposition. Ved verber som optræder i IO-konstruktion både med og uden en sådan præposition, fx *skrive* med og uden det *til* der vises i (11), er alle forekomster regnet til samme verballeksem (som figurerer uden præpositionen).

- (11) Ieg wiste wel att Christian skulle byde paa, att skriffwe **mig** til alle haande nyt (157.7-9)

Opdelt efter disse principper findes der i de 467 IO-eksempler 86 forskellige verber (eller præcisere: prædikater i form af simple verbalstammer og semantisk tæt forbundne sammensætninger). Alle verberne kan ses i tabel 3, hvor de er inddelt efter semantiske kategorier. Et lille sæt af verber står for langt størstedelen af IO-forekomsterne. I tabel 2 ses de 11 hyppigste verber⁶ som tilsammen findes i 303 forekomster der udgør 64,88 % af alle IO-fund.

6 Fremfor det pæne runde 10 er 11 oplistet fordi nr. 10 og 11 begge har 8 forekomster, nr. 12 (*berette*) kun 7.

Verbum	Antal	% af samlet (467)
<i>sige</i>	68	14,56 %
<i>give</i>	65	13,92 %
<i>fly</i>	44	9,42 %
<i>spørge</i>	42	8,99 %
<i>gøre noget/tjeneste/ulykke m.fl.</i>	18	3,85 %
<i>befale</i>	16	3,43 %
<i>sende</i>	16	3,43 %
<i>bede</i>	9	1,93 %
<i>skrive</i>	9	1,93 %
<i>love</i>	8	1,71 %
<i>lære</i>	8	1,71 %
De 11 hyppigste verber i alt	303	64,88 %

Tabel 2: De 11 hyppigste verber i IO-konstruktion med individuel og samlet andel

De fire hyppigste verber alene – som har markant flere forekomster end de efterfølgende på listen – står for 219 forekomster og udgør 46,90 %. 52 af de 86 verber optræder kun en eller to gange.

I tabel 3 vises IO-forekomsterne fordelt efter verbernes semantiske kategorier. Bemærk at tabellen kategoriserer efter verbernes semantik, ikke efter den betydning der udtrykkes i kraft af IO-konstruktionen.⁷ For de kategorier der har underkategorier, vises antal og procentdel dels for overkategorien, dels for underkategorierne.

7 Ved verber der styrer IO, vil verbets semantik give en dækkende beskrivelse af semantikken i den pågældende instantiering af IO-konstruktionen, herunder en bestemmelse af IO's indhold (fx som Modtager). Ved verber der ikke styrer IO, indeholder beskrivelsen af verbets semantik ikke en bestemmelse af IO-konstruktionens eller IO-leddets indhold; i så fald er IO-semantikken rent konstruktional.

Semantisk kategori (verbets semantik)	Verber	Antal	% af samlet (467)
Overdragelse		132	28,27 %
Gennemført overdragelse	<i>befale,⁸ betro, bevilge, fly, forære, give, indskyde, lade, levere, lægge (på), låne, meddele,⁹ overlevere, pålægge, række, tillægge, tilregne, tilstede, tilstille</i>	120	25,70 %
Planlagt overdragelse	<i>ordinere</i>	1	0,21 %
Fratagelse	<i>betage, fratage</i>	8	1,71 %
Kompensation	<i>belønne, betale</i>	3	0,64 %
Kommunikation		164	35,12 %
Meddelelsestype	<i>adspørge, advare, andrage, berette, foreholde, formælde, forsikre, førstændige, fortro, fortælle, give til kende, gøre spørgsmål/løfter, holde (for), klage, lyve (på), sige, spørge, svare, sværge (til), tilskrive,¹⁰ tilspørge, true</i>	154	32,98 %
Kommunikationsform	<i>råbe (til), skrive</i>	10	2,14 %
Regulativ		53	11,35 %
Handlingskommissiv	<i>forsikre, love, sværge (til)</i>	9	1,93 %
Overdragelseskommisiv	<i>byde, love, tilbyde</i>	10	2,14 %
Udførelsesdirektiv	<i>bede, befale, overtale, persuadere, tilstede</i>	28	6,00 %
Undladelsesdirektiv	<i>forbyde</i>	6	1,28 %
Muliggørelse og facilitering		5	1,07 %
Forårsagelse af intern proces		12	2,57 %
Forårsagelse af perception	<i>vise, åbenbare</i>	3	0,64 %
Forårsagelse af kognition	<i>gøre bekendt, lære</i>	9	1,93 %
Hindring		6	1,28 %
Hindring af overdragelse	<i>forholde, nægte</i>	3	0,64 %
Hindring af handling	<i>forhindre</i>	3	0,64 %
Fremstilling og klargøring		5	1,07 %
Anskaffelse		27	5,78 %
	<i>bringe til veje, fly, forskaffe, prokurere, skaffe, tage</i>		
Flytning		27	5,78 %
Manipulation af genstand		2	0,43 %
	<i>drage (af), støde (af)</i>		
Påvirkning		24	5,14 %
	<i>bevise,¹² forelægge,¹³ gøre noget/tjeneste/ulykke m.fl., tilskikke</i>		
Attituder og følelser		10	2,14 %
	<i>beklage, beskyldte, byde, forlade, tilgive, ønske</i>		
I alt		467	100 %

Table 3: Fordeling af verber i IO-konstruktion efter verbernes semantiske kategorier med antallet af IO-forekomster

8 Her i betydningen ‘overgive, betro’.

9 ‘Give (nogen) del i noget som man har, tilstå, overlade’, ikke i kommunikationsbetydningen ‘gøre (nogen) bekendt med’.

10 ‘Skrive noget til nogen’, ikke ‘tillægge (fx egenskab)’.

11 ‘underkaste en slags kæmning med en hegler’.

12 ‘Gøre (noget, typisk noget godt) imod (en)’.

13 ‘Bestemme (noget) som gældende (for en), byde som vilkår’.

Som man ser i tabel 3, udgør overdragelse, kommunikation og regulativer langt størstedelen af verberne og af IO-forekomsterne – tilsammen 349 forekomster der udgør 74,73 % af de 467. Det viser sig at der er uhyre få forekomster af verber der ikke styrer deres IO, hvor altså IO er en fri tilføjelse (se afsnit 3).

2.1. IO's semantiske rolle

Som det fremgår af tabel 3, er langt de fleste af de fundne IO-konstruktioner i kraft af verbets leksikalske semantik udtryk for en overdragelse i mere eller mindre direkte og konkret forstand hvor IO dermed har rollen Modtager. Det gælder for de 28,27 % hvor verbet betegner egentlig overdragelse (gennemført, planlagt eller omvendt (fratagelse) og den komplekse kompensationsoverdragelse), fx (12), og for de 35,12 % hvor verbet betegner kommunikationshandlinger, fx (13), som kan ses som en metaforisk overdragelse fra subjektsreferent til IO-referent hvor meddelelsens indhold – “teksten”, betegnet af DO – formidles til IO-referenten (GDS: 1310).

- (12) Ieg swarte att wille lewere **hender** et Regiment lopper om hun wille haffwe dem? (178.24-179.2)
- (13) Pær berettede omsier **quinden** att ded war twende Fransoser (91.4-5)

Tilsammen udgør disse to grupper 63,39 % af alle IO-forekomsterne. Der-til kommer overdragelseskommisiverne (2,14 %) hvor subjektsreferenten forpligter sig til at overdrage DO-referenten til IO-referenten, og verber der betegner hindring af overdragelse (0,64 %).

I en række verbaltyper er det karakteristiske ikke åbenlyst det at IO betegner en modtager af en overdraget genstand, men at IO er et argument i en af DO betegnet prædikation (dvs. DO betegner et sagforhold som har IO-referenten som aktant). Som argument i DO-prædikationen kan IO da enten være Agent (indholdssubjekt), eller det kan en Interessent (eller ligefrem Patient) ift. DO-prædikationer hvor IO-konstruktionens subjekt er Agent. Det gælder ved kategorierne hindring af handling (14), handlingskommisiver (15), direktiver (16) og udtryk for påvirkning (17) og attituder og følelser (18) (med angivelse af IO's rolle i DO-prædikationen).

- (14) ... Saa den Raaben forhindrede **mig** [Agent] att soffwe (157, margin)

- (15) [hun] Bød mig goede Natt, oc loffuede **mig** [Interessant] flittig i sine Bønner att Ihuekomme (62.6-7)
- (16) G. Rantzow befalede **den som med Papired indkom** [Agent] att oplæsse (50.9-10)
- (17) Ieg fryctede intet for ded onde hand kunde giøre **mig** [Interessant/Patient] (151.10-11)¹⁴
- (18) hiertelig gerne forlader ieg **eder** [Agent] ded (118.8)

I den slags IO-konstruktioner, og ved den slags verber, hvor IO gøres til argument i DO, er det ikke oplagt at opfatte IO som en modtager af DO. Udover argumentrollen kan IO dog ofte opfattes som en Interessent ift. verbalhandlingen, fx i (18) hvor det kommer IO-referenten til gode at subjektsreferenten giver tilgivelse.

Trods konstruktioner af type i (14) - (18), kan det dog overordnet siges at i alle de tilfælde hvor verbet styrer IO som argument 3, står dette argument 3 i en relation til argument 2, DO, prototypisk som Modtager i konkret eller abstrakt forstand. Der hvor modtagerforholdet ikke er så tydeligt, udtrykker verbet ofte at IO er Agent (indholdssubjekt) i en prædikation udtrykt af DO, og på den måde kan man sige at IO og DO “bringes sammen”. Det særligt interessante er IO’s semantiske rolle ved verber der ikke styrer IO, hvor IO altså er en fri tilføjelse, en konstruktionsmulighed der ikke er skabt af verbets valens. Dette tages op nedenfor.

3. Frit IO

Som nævnt i afsnit 1.2 har de frie IO’er særlig interesse, og resultatet af undersøgelsen af frie IO’er i *Jammers Minde* fremlægges i dette afsnit.

I en undersøgelse af mulighederne for fri tilføjelse af et IO der ikke er valensled til verbet, er det naturligvis afgørende at bestemme om et givent verbum der optræder med IO, er ditransitivt og styrer sit IO, eller det er monotransitivt og kun styrer sit DO, mens IO er en fri konstruktionel udbygning. Der kan opstilles et semantisk-begrebsligt kriterium for valensstyret og frit IO. GDS beskriver det sådan at et valensstyret IO er et semantisk nødvendigt argument i den forstand at det indgår obligatorisk i den situation, det sagforhold, som verbet betegner, også – rent tolkningsmæssigt – hvis det er udeladt i udtrykket (GDS: 1308, jf. Nielsen & Heltoft, under udg.).

14 *ded onde* har ikke direkte prædikationsform, men kan betragtes som et neksualt nominal der betegner (et) sagforhold (onde gerninger).

Modsat er det semantisk karakteristiske for det frie IO at det ikke indgår i verbalstammens begrebslige struktur; er det frie IO ikke til stede, så er der i indholdsstrukturen ikke noget IO-argument (GDS: 1328, Heltoft 2014: 205).

Også syntaktisk opførsel kan inddrages i bestemmelsen af valensforholdene: De valensstyrede IO'er kan opskrives til subjekt i passiv (19), mens dette ikke er en mulighed for frie IO'er (GDS: 1308, 1311). På baggrund heraf viser Heltoft (2014: 229-231) at moderne dansk *skaffe*, som ud fra sin betydning og sin forekomst både med og uden IO kunne ligne et ditransitivt verbum, ikke styrer IO idet IO ved *skaffe* ikke kan opskrives til subjekt (20) (jf. GDS: 1311).

(19) *hun blev tilbudt en billet*

(20) **hun blev skaffet en billet*

Det særlige ved *skaffe* er at verbets tilvejebringelsessemantik koder den præsupposition at nogen ønsker at have DO-referenten til rådighed (Heltoft 2014: 230), og dette gør det muligt at konstruere *skaffe* med frit IO trods de skrappe restriktioner på frit IO i moderne dansk (jf. afsnit 1.1).

3.1. Tilfældet fly

Hvad angår spørgsmålet om *Jammers Minde*-verbernes IO-styring, udgør *fly* et særligt problem. Det er med sine 44 forekomster det 4. hyppigste IO-verbum, men verbets polysemi gør det vanskeligt at bestemme IO som valensled eller ej. På basis af ODS og Kalkars ordbog kan man opstille tre hovedbetydninger:

1. ordne, indrette, istandsætte
2. tilvejebringe, skaffe
3. give, række

I betydning 1 er intet IO-argument impliceret.¹⁵ I 2 tilvejebringes noget så det er til rådighed for nogen, men denne nogen kan være subjektet selv, dvs. den tilvejebringende, eller det kan være en tredje størrelse udtryk med IO. I 3 profileres overdragelsen til en IO-referent af en genstand der er i

15 Det er tilmed ikke engang nødvendigt at der indgår en genstand der (potentielt) kunne overdrages, jf. dette eksempel fra Kalkar hvor *fly* betyder 'ordne eller arrangere omstændigheder': *iæg skal fly det saa, at hedningene skulle vederkendiss dig* (fra Chr. Pedersens oversættelse af Det Nye Testamente, 1531).

subjektreferentens besiddelse. 1 lægger stærkt op til en tolkning af IO som frit, mens 3 meget tydeligt etablerer et IO-argument som her forekommer valensstyret. 2 minder meget om betydningen af moderne dansk *skaffe*, og man kunne derfor overveje samme tolkning som Heltofts *skaffe*-analyse: IO er frit, men muliggjort af en semantisk præsupposition af nogens ønske om tilvejebringelse og besiddelse.

Et forsøg på at afklare statussen for IO ved *fly* ud fra passivforholdene har foreløbigt ikke ledt til nogen nærmere afklaring. Passivmulighederne for *fly* på Leonora Christinas tid kan selvsagt ikke undersøges gennem introspektion, men må baserede udelukkende på brugen af *fly* i *Jammers Minde* og andre kilder fra perioden. Ingen af *fly*-sætningerne i *Jammers Minde* er passive (hverken med opskrivning af DO eller IO eller uden opskrivning), og en gennemgang af forekomster af *fly* i teksterne på renaessancedansk.dk gav heller ikke nogen passiver, hverken i monotransitiv eller ditransitiv konstruktion. Dette fravær af IO'er opskrevet til subjekt i passiv beviser ikke at *fly* ikke styrer IO, idet fraværet ikke beviser umuligheden, og eftersom passive IO-konstruktioner i det hele taget forekommer meget sparsomt i de ældre kilder, kan fraværet af *fly*-IO-passiver ikke engang anses for så påfaldende at det må regnes for indicium på umuligheden af opskrivning.

I *Jammers Minde* bruges *fly* kun i betydning 2 (19 forekomster med IO) som i (21) og 3 (25 forekomster med IO) som i (22), aldrig i betydning 1.

- (21) Ieg sagde giffuer Pær goede Ord, saa flyer hand **eder** wel noget
Hør for penge, oc en Haand-teen (100.21-23)
- (22) Ieg tog dennem aff oc flyde **hender** (19.2-3)

Ud over de 44 forekomster i IO-konstruktion findes der 4 forekomster af *fly* uden IO som alle har betydning 2: 'skaffe' eller 'tilvejebringe', og i mindst ét tilfælde er det klart fra konteksten at en tredjepart har ønske om tilvejebringelsen. De her beskrevne forhold omkring *fly* i *Jammers Minde* gør det vanskeligt at afgøre om et IO ved *fly* skal betragtes som frit eller styret, eller evt. styret når *fly* har betydning 3 ('give, række'), men frit ved betydning 2 ('tilvejebringe, skaffe'). At *fly* i *Jammers Minde* aldrig har den mest "fri-IO-motiverende" betydning (betydning 1: 'ordne, indrette, istandsætte') kunne lægge op til den konklusion at ingen IO'er ved *fly* i *Jammers Minde* bør betragtes som frie, men en sådan afgørelse må bero på en mere principiel teoretisk overvejelse om forholdet mellem polysemi og valens som ligger uden for denne artikel. På baggrund af de beskrevne vanskeligheder med *fly* klassificeres IO'er ved *fly* i nærværende undersøgelse ikke som tilfælde

af frit IO bortset fra to ganske særlige tilfælde som skal beskrives nærmere nedenfor. Den generelle frasortering af IO ved *fly* fra kategorien frit IO kan betragtes som et metodologisk begrundet valg: Undersøgelsen har bl.a. som mål at identificere frie IO'er som antages at være mere almindelige i ældre tekster, og er der ikke tilstrækkeligt sikkert grundlag for at beskrive en IO-forekomst som et frit IO, sorteres den fra.¹⁶

3.2. Frie IO'er i Jammers Minde: verber og semantiske roller

Antallet af frie IO'er i *Jammers Minde* er meget lavt, især hvis man fraregner den særlig gruppe af konstruktioner hvor verbet *gøre* + neksualt DO tilsammen udtrykker noget der påvirker IO-referenten. Der er i alt, inkl. påvirkningskonstruktioner, 41 IO'er der kan analyseres som frie; de udgør 4,73 % af det samlede antal. De falder i tre hovedgrupper hvad angår semantisk rolle.

3.2.1. Patient-lignende Interessent i påvirkningskonstruktioner med gøre

18 IO-konstruktioner er af den semantiske type 'påvirkning' hvor verbet *gøre* kombineres med et neksualt DO som betegner en handling som IO-referenten udsættes for, ikke som Modtager ved overdragelse af DO, men som en art Patient der bydes DO-handlingen som vilkår (23) - (24).

(23) Gjør ieg **eder** noget? (118.22)

(24) Hun gjorde **mig** allehaande fortræd, som ieg tog imod med taalmodighed (185.6-7)

IO er i disse konstruktioner frit i den forstand at verbalhandlingen i fx *gøre noget* ikke forudsætter et IO-argument der udsættes for dette 'noget'. Man kan dog også opfatte *gøre noget* og *gøre fortræd* m.fl. som faste forbindelser af *gøre* som et 'let verbum' (Butt 2010) og det neksuale led som en del af prædikatet hvorved det element der fremstår som et IO, ikke bør regnes for ægte IO, men i virkeligheden en slags DO.

16 I min analyse er IO ved *skaffe* og *sende*, der i GDS' analyse af moderne dansk betegnes som frit IO (GDS: 1311), ikke regnet for frit, primært fordi jeg ikke er parat til at forpligte mig på denne analyse, men også fordi *skaffe* og *sendes* forekomst med IO i *Jammers Minde* ikke i sig selv forekommer bemærkelsesværdigt.

3.2.2. Modtager af DO-referent, herunder potentiel modtager

Der er 14 eksempler på frie IO'er med Modtagersemantik (hvor det ikke-IO-styrende verbum vel at mærke ikke har leksikalsk kodning af betydningen 'overdragelse til modtager'). De forekommer ved anskaffelsesverberne *bringe til veje* og *tage* (25), flytningsverbet *bære* (26) og fremstillingsverberne *gøre* (27) og *hegle* ('underkaste en slags kæmning med en hegle') (28).

- (25) Om Afftenen sneeg hand sig til, oc sagde til hender i ded vderste Rom; tar **mig** hid Sax oc Kniif (158.23-24)
- (26) oc bar Balcke **mig** nogle Linklæder, som hun aff miine endnu haffde til offwers (123.21-23)
- (27) gjør **mig** deraff en Rem i miine Boxer [dvs. bukser] (113.4-5)
- (28) oc sagde ieg til hender, der haffwer i noget att giøre hægler **mig** ded (138.10-11)¹⁷

3.2.3. Ren Interessent uden reel eller potentiel overdragelse

I 7 tilfælde udtrykker IO en interessent der ikke (også) er faktisk eller potentiel Modtager. I to tilfælde med *fly* i overdragelsesbetydning er målet for overdragelsen adverbialt angivet (med *til*), mens IO betegner den der nyder godt af overdragelsen uden selv at modtage noget (29). Noget lignende gælder i et enkelt tilfælde med *skaffe* i betydningen 'flytte noget fra eller til et sted'.

- (29) Den Schelm wiste wel att ieg haffde intet laded mig mercke for quinden hwercken om ded hand haffde flyet **mig** bud til Skaane til miine børn ... (157.19-22)

Man finder også manipulationsverbet *drage (af)* (30) og flytningsverbet *sætte* (31).

- (30) Hun drog **mig** alle mine Klæder aff (19.13-14)
- (31) Marens hænder rystede, der hun satte **mig** Tøfferne paa (65.13-14)

17 Formene *tar* i (25) og *hægler* i (28) er imperativ pluralis, her brugt som høflighedsform over for modtageren (som er én person).

3.2.4. Tilfældene støde og hænge

I tillæg til disse tre grupper kommer to eksempler med verberne *støde* (32) og *hænge* (33) hvor IO dårligt kan beskrives som Modtager eller Interessent, men synes at være ren ekstern possessor (se nærmere i afsnit 4.2).

- (32) hun falt imod sin Slabenk oc støtte **sit Skinnebeen** hudden aff (186.13-14)
- (33) [ieg] skreff noget paa en Seddel oc hengte **hender** om halsen (166, margin)

3.2.5. Opsamling på frit IO

Fraregner man de måske tvivlsomme IO'er i påvirkningskonstruktionerne med *gøre*, står vi tilbage med 23 tilfælde af frit IO, blot 2,65 % af alle IO'erne. Det er værd at bemærke at kun to fremstillingsverber, *gøre* og *hegle*, optræder med frit IO, og det i kun 5 tilfælde. Det er også værd at bemærke at det reneste monotransitive anskaffelsesverbum, *tage*,¹⁸ kun forekommer én gang i IO-konstruktion. Endelig skal det bemærkes at konstruktionen med *tage* og det eneste tilfælde med *hegle* samt to af de fire tilfælde med *gøre* udtrykker regulative sproghandlinger (jf. (25), (27) og (28)). Datagrundlaget er for spinkelt til robuste konklusioner, men det er påfaldende at de dermed flugter med kravet om regulativ sproghandlingsramme for frie IO'er i moderne dansk (jf. afsnit 1.1).

4. Andre bemærkelsesværdige IO-konstruktioner

Udover konstruktion med frit IO er der en række andre typer af IO-konstruktion der er værd at bemærke som udtryk for sprogtilstanden i *Jammers Minde*, og som gennemgås i dette afsnit: forekomster af IO med en partikellignende præposition (afsnit 4.1), fænomenet ekstern possessor (afsnit 4.2) og kommunikationsverber med IO (afsnit 4.3).

4.1. Opskrivning fra præpositionsled

Ganske ofte optræder IO med en "strandet præposition" der står som en form for partikel enten efter IO og DO eller mellem de to objekter. Det ses i (34) med *lægge* + *på* og i eksemplerne ovenfor med *drage* + *af* (30), *sætte* + *på* (31) og *støde* + *af* (32).

18 Man kan argumentere for at *bringe til veje* har indbygget en forestilling om en potentiel modtager i højere grad end *tage*.

- (34) Min Trøst oc Bistand werret haffuer, thi aldrig lagde Gud **mig** saa snart en Byrde paa, att hand io med ded samme mig effter Byrdens tyngde Styrcke gaff, saa att Byrden mig wel Krum nederbøvede (3*.1-4)

Strukturen findes også i andre kilder, fra samtiden som i (35) med *lægge + til* og fra 1500-tallet som i (36) med *røve + fra*.

- (35) Men efftersom hun var aff formue, torde ingen vel legge **hende** det til (Brunsmænd 1674: 139)
 (36) paa det hand iche skal røffue **eder** eders retfongen arbeid fraa (Palladius, c. 1543: 122)

Konstruktionstypen ligner en form for opskrivning af styrelsen i et præpositionsled til et primærled i sætningen, sammenlign (31) med *hun satte tøflerne på mig* og (36) med *han røvede noget fra dem*.

Mange af eksemplerne er meget lig præfigerede verber, jf. *påsatte* og *frarøve*, og partikelpræpositionens funktion kunne se ud til at være valensforøgelse hvorved monotransitive verber (fx *sætte*) gøres ditransitive. Dermed vil kombinationen af et i udgangspunkt monotransitivt verbum og en præpositionsartikel kunne betragtes som en form for syntaktisk applikativkonstruktion (jf. Zúñiga & Kitilä 2019: 12).¹⁹

Partikelkonstruktionen findes også i *Jammers Minde* ved en række kommunikationsverber, fx *råbe + til*, *lyve + på* (37), *skrive + til* og *sværge + til* (38).

- (37) I kand lyffwe **mig** saa meget paa, som ieg wed intet aff (118.23-24)
 (38) att hand soer **hender** til, att hun aldrig kom vd saa lenge hun leffte (96.1-2)

I kommunikationsudtrykkene synes præpositionen at præcisere retningen eller målet for den kommunikative overførsel, som en eksplicitering og specificering af det rumlige aspekt af den i kommunikationsverberne inhærente rettetthed.

19 I Zúñiga & Kitilä (2019) beskrives dog kun applikativer der dannes verbal morfologisk eller med hjælpeverber; syntaktisk applikativkonstruktion af den her skitserede type synes ikke at være beskrevet i den gængse typologiske litteratur.

4.2. *Ekstern possessor*

Det er kendt fra mange sprog at visse “dativer” (egentlige kasusbøjede dativer og andre dativlignende led, fx IO’er) kan stå i en possessionslignende del-helhed-relation til enten DO (39) eller (en nominal styrelse i) et præpositionsled (40) (Haspelmath 1999, eksempler herfra).

- (39) Die Mutter wusch dem Kind die Haare
 ART.NOM moder vasker ART.DAT barn ART.AKK hår
 ‘moderen vasker barnets hår’
- (40) Fred gooit Sylvia een krant naar het hoofd
 Fred kaster Sylvia ART avis på ART hoved
 ‘Fred kaster en avis i hovedet på Sylvia’

Konstruktionstypen kaldes possessordativ eller ekstern possessor, sidstnævnte betegnelse fremhæver at possessoren til DO eller præpositionstyrelsen (som possessum) ikke står internt i NP’en, fx som en genitivattribut (jf. *barnets hår* i oversættelsen af (39)), men som et selvstændigt sætningsled der er eksternt ift. possessum.

Som nævnt i behandlingen af eksemplerne i afsnit 3.2.4 må nogle IO-konstruktioner i *Jammers Minde* tolkes som konstruktion med ekstern possessor. Det gælder for fire eksempler, alle med frit IO og med verber der betegner flytning eller manipulation af genstand. I eksemplet med *støde* i (32) er der del-helhed-relation mellem IO *sit Skinnebeen* og DO *hudden*, og i eksemplet med *hænge* i (33) mellem IO *hender* og præpositionsstyrelsen *halsen*. I to forekomster med *sætte* består relationen mellem IO *mig* (41) og *Kongen* (42) og præpositionsstyrelsen *Brystet*.

- (41) de satte **mig** Degen oc Pistoll paa Brystet (11*.4)
- (42) ded war saac, att dersom man haffde sat **Kongen** Pistolen paa Brystet, da skulle hand ded forlade (192, margin)

Konstruktionen med ekstern possessor ser ud til at være en syntaktisk-semanticke strategi for at muliggøre et IO der ikke er bundet af verbet. Del-helhed-relationen understøtter tilstedeværelsen af IO-argumentet, og man kan her tale om et frit IO som dog ikke er ganske frit, men bundet i possessionsrelationen.

4.3. IO-konstruktion med kommunikationsverber

Den største kategori af IO-konstruktioner i *Jammers Minde* er kommunikationsudtryk, og blandt de kommunikationsverber der optræder i IO-konstruktion (jf. tabel 3), finder man adskillige som ikke i moderne dansk kan konstrueres med IO: *advare* (43), *klage* (44) og *true* (45).

- (43) Maren adwarede **mig**, att en aff de toe Quinder som skulle tage ware paa mig, war Kongens Skomagers Quinde en Tydsk, oc meget wel lied aff Dronningen (29.12-15)
- (44) Der Slozf. dennem effter helssen spurt haffde huor dennem Liidde, om de endnu leffuede, oc de **hannem** derris Tilstand klaget haffde, bød hand dennem Brendewin, huor imod de toge med begge Hænder (32.4-7)
- (45) hand truede **quinden** att skulle fordriffwe hendes latter (151.9-10)

Det hyppigste kommunikationsverbum – og det hyppigste IO-verbum overhovedet (jf. tabel 2) – er *sige*, et verbum der i moderne dansk kun forekommer med IO i noget der minder om faste vendinger som *kan du sige mig hvad klokken er?*, men ikke produktivt med fx *at*-sætning som DO (**jeg sagde ham at klokken var fem*). I *Jammers Minde* myldrer det med *sige*-IO'er (46) - (48).

- (46) Hand sagde **hinder** himligen, att hun skulle komme til Dronningen (28.3-4)
- (47) Om Morgenen imod Middag, sagde ieg **hender** hwad hun skulle sige **Christian** (153.14-16)
- (48) Oc efftersom hun **mig** tilforne sin Herkomst sagt haffde, saa tog hun saa meget diss wære mit Spørssmaal op, oc bleff heel fortørnet (58.18-20)

I moderne dansk må *sige*, ligesom mange andre kommunikationsverber (fx *råbe*, *hviske* og *skrive*) konstrueres med det præpositionelle modstykke til IO, det middelbare IO (IO's antiled), formentlig fordi denne type verbum specificerer det mål som kommunikationen rettes mod, men ikke en gennemført overdragelse af meddelelsen til modtageren (Ibsen & Refstrup 2002: 73-79; GDS: 1350-1351). Konstruktion med *sige* og middelbart IO findes der også en hel del eksempler på i *Jammers Minde* (49), men ud fra de mange forekomster med IO lader det ikke til at spørgsmålet om kommunikationsmål vs. gennemført kommunikativ overdragelse spiller den samme rolle i Leonora Christinas sprog som i moderne dansk.

(49) huad skal wii sigte til Dronningen? (61.17-18)

Det samlede billede af IO med kommunikationsverber er en ift. moderne dansk langt større åbenhed for IO-konstruktion mht. verbernes semantik, fx at illokutionsverber som *advare* og *true* forekommer med IO.

5. Konklusion: hvor er vi henne i processen?

Det er nu tid til at samle op på resultaterne og se dem i lyset af IO-konstruktionens diakroni. Analysen har vist at langt de fleste IO'er man finder i *Jammers Minde*, ligner moderne dansk IO, og dermed kan det der adskiller Leonora Christinas sprogtilstand fra nutiden, nemt drukne i lighederne; når man betragter det samlede sæt af fundne IO-forekomster, ser 1600-tallets IO generelt ikke ud til at adskille sig meget fra nutidens.

I den meget lille gruppe af IO-forekomster der faktisk viser noget der er anderledes, er det særligt de frie IO'er der påkalder sig opmærksomhed, idet brugen af frit IO placerer Leonora Christinas 1600-talsdansk på et vigtigt udviklingsspor fra middeldansk til i dag. Man kan konstatere at der er meget få forekomster af frit IO (med meget få forskellige verber), og hvad angår hyppighed må frit IO således betragtes som en perifer brug af IO-konstruktionen.

Det er bemærkelsesværdigt at frit IO ved tilvejebringelsesverber – i materialet verberne *tage*, *gøre* og *hegle* – allerede i slutningen af 1600-tallet synes at tendere mod regulative kontekster. Som sagt er grundlaget for konklusioner desangående foreløbigt meget beskedent, men resultaterne af undersøgelsen af *Jammers Minde* antyder at processen der har ført til den moderne situation hvor regulativ kontekst kan betragtes som et krav (Nielsen & Heltoft, under udg., jf. afsnit 1.1), går mange hundrede år tilbage.

Ud fra afdækningen af de forskellige typer af IO-konstruktion i *Jammers Minde* kan man opstille en række forskellige former for binding af IO, det der er bestemmende for IO-muligheden. I den rent leksikalske ende finder vi valensbinding hvor IO er styret af et ditransitivt verbum. I konstruktionen med “strandet” præposition kan man tale om præpositionsbinding i den forstand at IO i den syntaktiske applikativkonstruktion der danner et ditransitivt prædikat, er styret af præpositionen (jf. ligheden mellem *han røvede dem noget fra* og *han røvede noget fra dem*, sidstnævnte med *dem* som styrelse til præpositionen *fra*). Et skridt længere væk fra prædikatsdannelsen og længere ud i syntaksen er possessionsbindingen i konstruktion med ekstern possessor hvor IO er semantisk bundet til del-helhed-relationen. Ved frit IO til

tilvebringelsesverber er der ingen af de ovennævnte bindinger inden for sætningen, men der kan som sagt ses tendenser til den senere dominerende pragmatiske binding til regulative kontekster.

I forhold til den diakrone udvikling kan man samlet sige at den frihed til at tilføje ikke-valensbundne IO'er med Interessentbetydning som ifølge Høysgaard stadig skulle herske i hans samtidige 1700-talsprog, kun træder frem hos Leonora Christina i stærkt begrænset omfang. De få forekomster i *Jammers Minde* er naturligvis i første omgang en indikation af lav frekvens i sprogbrugen som ikke i sig selv beviser at Høysgaards beskrivelse af systemiske muligheder er ukorrekt, men hvis Leonora Christina i sit sprogsystem har haft konstruktion med frit IO som en relativt uindskrænket mulighed, udnytter hun den hvert fald kun uhyre sparsomt i sin sprogbrug. Ligeledes viser de forskellige IO-bindinger opsummeret ovenfor at det indirekte objekt, som det fremstår i *Jammers Minde*, stort set altid er bundet til sin kontekst, også når det i øvrigt er frit.

Om forfatteren

Peter Juul Nielsen, ph.d., Institut for Sprog og Kommunikation ved Syddansk Universitet.

Litteratur

- Barðdal, J. (2007): The semantic and lexical range of the ditransitive construction in the history of (North) Germanic. *Functions of Language* 14.1, 9-30.
- Barðdal, J., K.E. Kristoffersen & A. Sveen (2011): West Scandinavian ditransitives as a family of constructions: With a special attention to the Norwegian 'V-REFL-NP' construction. *Linguistics* 49.1, 53-104.
- Brunsmann, J. (1674): *Køge Huskors*. Udgave ved. A. Bæksted (1953). København: Munksgaard.
- Butt, M. (2010): The light verb jungle: still hacking away. I: *Complex predicates: Cross-linguistic perspectives on event structure*. M. Amberber, B. Baker & M. Harvey (red.). Cambridge: Cambridge University Press, 48-78.
- Colleman, T. (2011): Ditransitive Verbs and the Ditransitive Construction: A diachronic perspective. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 59, 387-410.
- Colleman, T. & B. De Clerck (2011): Constructional semantics on the move. On semantic specialization in the English double object construction. *Cognitive Linguistics* 22.1, 183-209.

- GDS: se Hansen & Heltoft (2011).
- Haspelmath, M. (1999): External Possession in a European Areal Perspective. I: *External possession*. D.L. Payne & I. Barshi (red.). Amsterdam: John Benjamins, 109-135.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog* (GDS). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (2014): Constructional change, paradigmatic structure and the orientation of usage processes. I *Usage-Based Approaches to Language Change*. E. Coussé & F. von Mengden (red.). Amsterdam: John Benjamins, 203-241.
- Heltoft, L. (2019): Fra gammeldansk til nutidsdansk. I *Dansk Sproghistorie* bd. III. Ebba Hjorth et al. (red.). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 129-225.
- Høysgaard, J.P. (1752): *Methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax*. København. (= Bertelsen, Henrik (red.), *Danske Grammatikere V*. Det danske Sprog- og Litteraturselskab [1919–1920]).
- Ibsen, U. & P. Refstrup (2002): *Det Indirekte Objekt: Om forholdet mellem det indirekte objekt og det middelbare indirekte objekt i dansk*. Speciale, Roskilde Universitetscenter.
- Kalkar, Otto (1976). *Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700)*, 2. udgave. København: Akademisk Forlag.
- Leonora Christinas Jammers Minde* (1998): Diplomatarisk udgave ved P.L. Hjorth og M.A. Nielsen. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab
- Nielsen, P.J. & L. Heltoft (under udgivelse): Indexicality across the boundaries of syntax, semantics and pragmatics: The constructional content of the Danish free indirect object. I *Ditransitive Constructions in Germanic Languages: Diachronic and Synchronic Aspects*. T. Coleman, M. Rothlisberger & E. Zehentner (red.). Amsterdam: John Benjamins.
- ODS: *Ordbog over det Danske Sprog*, online-udgave, ordnet.dk/ods/
- Palladius, P. (c. 1543). *Visitatsbogen*. Udgave ved L. Jacobsen, *Peder Palladius' Danske Skrifter*, bd. 5, 1926. København: S.S. Thiele.
- Zehentner, E. (2017): Ditransitives in Middle English: on semantic specialisation and the rise of the dative alternation. *English Language and Linguistics* 22.1, 149–175.
- Zúñiga, F. & S. Kittilä (2019): *Grammatical Voice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hvornår er præpositionsstranding i dansk umuligt?¹

Michael Nguyen

Abstract

This paper deals with preposition stranding (P-stranding) in Danish. The paper investigates the contexts in which P-stranding is not possible rather than the contexts where it is possible. It is argued that sentences involving P-stranding are not possible for independent reasons, i.e. reasons that do not pertain to P-stranding as such. Rather, either (i) P-stranding occurs in a context where some restriction is violated, but the restriction does not pertain to P-stranding, or (ii) P-stranding occurs in a context that is subject to general restrictions, blocking not only P-stranding but also other kinds of manipulation.

Nøgleord

præpositionsstranding, pronominalisering af styrelsen, freezing, præpositionalfrase

1. Indledning

Denne artikel handler om præpositionsstranding (P-stranding), som er en konstruktion hvor styrelsen til en præposition er adskilt fra denne præposition. P-stranding findes i flere syntaktiske sammenhænge, bl.a. i spørgsmål (1), ved fremrykning til forfeltet (2), i kløvning (3), i infinitivkonstruktioner (4) og ved lokative adverbier/pronominer (5)². Underscore i eksemplerne angiver hvor det flyttede element er flyttet fra:

- (1) Hvad tænker du på ___?
- (2) Olsen ville jeg aldrig stemme på ___.
- (3) Det er Peter jeg har fået den af ___.

1 Tak til Kasper Boye, Anna Sofie Hartling, Henrik Jørgensen, Ole Togeby og Sten Vikner for gode kommentarer og diskussioner. Også tak til deltagerne ved *Grammatiknetværksmødet 2020*.

2 Det er en udbredt antagelse i den generative litteratur at det lokative *hvor* (og også *der* og *her*) er styrelse til præpositionen, og den antagelse følger jeg her; se også Nguyen (2017, 2019a,b, 2020a).

(4) Peter er svær at blive klog på __.

(5) Hvor fik du bøgerne __ fra?

((1)-(4) er fra Herslund 1984: 49-51.)

P-stranding er interessant af flere årsager. For det første er det et sjældent fænomen i typologisk henseende (se bl.a. Nguyen 2020a: 150-151; Tsunoda et al. 1995). For det andet er P-stranding interessant fordi det ser ud til at indtage en særstatus: Selv sprog der ikke har P-stranding, tillader at andre elementer end styrelsen flytter ud af PP'en (præpositionalfrasen), se bl.a. Abels (2003: 211 ff.) og Corver (1990: kap. 9).

Ét spørgsmål er hvad der skal til for at et sprog har P-stranding; et andet spørgsmål er i hvilke kontekster P-stranding er muligt og umuligt **indenfor** et givet sprog. I denne artikel vil jeg undersøge de kontekster hvor P-stranding er umuligt eller næsten umuligt i dansk (i modsætning til fx Hornstein & Weinberg 1981 og Herslund 1984). Et umiddelbart mere naturligt udgangspunkt ville være at undersøge de kontekster hvor P-stranding er muligt. Se dog følgende citat af Herslund (1984: 55) (og også Heck 2008: 119):

“There appears thus to be no reason to assume that there exists a systematic correlation between complement type, type of movement and possibility of preposition stranding. There are apparently no general constraints on preposition stranding formulable in terms of either constituency, syntactic relations or semantic content [...]”

(Herslund 1984: 55)

Det at P-stranding kan forekomme i så mange forskellige kontekster, gør det yderst vanskeligt at formulere generaliseringer: Man kan nemt drukne i data. Det er nemmere at formulere generaliseringer der gælder for færre konstruktioner, fx ved at undersøge hvornår P-stranding **ikke** er muligt. Selvom Herslund er inde på dette spor i citatet ovenfor, så undersøger han dog ikke nærmere de kontekster hvor P-stranding ikke er muligt. Det gør jeg i denne artikel.

Jeg foreslår at sætninger med P-stranding er ugrammatiske pga. restriktioner (a) som enten er uafhængige og dermed slet ikke berører P-stranding, eller (b) som kun berører P-stranding indirekte fordi restriktionerne ikke kun gælder for P-stranding, men også for andre slags manipulationer af sætningen. Man kan vise tankegangen i følgende analogi: Ved (a) er der sygdomme som man dør **med** uden at dø **af**, og ved (b) er man så svækket at man dør af en hvilken som helst sygdom.

I de følgende afsnit gennemgår jeg de kontekster med P-stranding der er ugrammatiske. Jeg foreslår at ugrammatikaliteten skyldes følgende restriktioner:

- (i) Restriktioner på manipulation af visse PP'er (afsnit 2).
- (ii) Restriktioner på pronominalisering af styrelsen (afsnit 3).
- (iii) Restriktioner på flytning ud af flyttede konstituenten (afsnit 4).

Derudover vil jeg diskutere en række præpositioner der tilføjer eller fratrækker noget (afsnit 5). Disse præpositioner kan ikke strande. Jeg vil fremlægge en tentativ analyse der, som i afsnit 4, handler om restriktioner på flytning ud af flyttede konstituenten.

Inden vi går over til analysen, er det på sin plads kort at skitsere baggrunden for artiklen. Artiklen bygger på udvalgte pointer fra kapitel 4 i min ph.d.-afhandling (Nguyen 2020a: kap. 4). Mange af dataene stammer således fra min afhandling. Nogle af dataene er allerede til stede i forskningslitteraturen, mens andre er fundet til lejligheden. Alle data er enten selvkonstruerede data eller naturligt forekommende data (primært fra KorpusDK: <https://ordnet.dk/korpusdk>).

For at vurdere dataene har jeg primært brugt min egen intuition, men også uformelt spurgt andre modersmålstalende når jeg har været i tvivl. Jeg har derudover brugt de grammatikalitetsvurderinger som er angivet i forskningslitteraturen. Grammatikalitetsangivelserne '?' og '??' skal forstås relativt, sådan at sætninger med '??' ser ud til at være mindre velformede end sætninger med '?'. Bemærk at jeg ikke skelner mellem grammatikalitet i skriftsprog og i talesprog; introspektion er kilden til grammatikalitetsvurderingen.

2. Mindre manipulerbare PP'er

Visse PP'er har en meget restriktiv distribution, forstået på den måde at deres bestanddele ikke så nemt lader sig manipulere med. Det kan man vise ved brug af (bl.a.) følgende manipulationsmåder:

- (i) pronominalisering af styrelsen;
- (ii) indsættelse af determinativer som kombineres med substantivet i styrelsen;
- (iii) indsættelse af adjektiver der står attributivt til substantivet i styrelsen.

Hvis manipulationsmåderne giver et ugrammatisk resultat, så tyder det på at PP'erne ikke uden videre kan manipuleres med. P-stranding er også en manipulationsmåde. Hvis manipulationsmåderne i (i)-(iii) giver et ugrammatisk resultat, og hvis også P-stranding ikke er muligt, så er det plausibelt at det ugrammatiske resultat skyldes at den givne PP **generelt** ikke lader sig manipulere med. M.a.o.: Der er ikke tale om restriktioner på specifikt P-stranding, men om generelle restriktioner som forhindrer en række manipulationsmåder, **herunder** P-stranding.

I de følgende afsnit diskuterer jeg sådanne PP'er: Deres præposition kan ikke uden videre strande, og de lader sig ikke så nemt manipulere med.

2.1 Kausale PP'er: af + grund-NP og på grund af + NP

I dette afsnit kigger jeg nærmere på de to kausale PP'er (i) *af* + grund-NP og (ii) *på grund af* + NP, hvor *på grund af* kan siges at være en kompleks præposition. P-strandingseksempler med kausale PP'er strækker sig fra at være klart grammatiske til klart ugrammatiske (se også Herslund 1984: 55).

Hvad angår *af* + grund-PP'er, så har jeg ikke kunnet finde nogen eksempler på P-stranding i KorpusDK. Desuden forekommer konstruerede eksempler at være mindre velformede:

- (6) Stranding af *af* i *af* + grund-fraser
- a. Det har han gjort af en eller anden grund.
 - b. *Denne gjorde han det af.
 - c. *Hvad kom han af?
 - d. ??/*Hvilken grund har han gjort det af?
 - e. ??/*Den grund han har gjort det af, er dårlig.
 - f. ??/*Det er den grund han har gjort det af.
 - g. ??/*Det var en dårlig grund at komme af.

((6)c er fra Nguyen 2020a: 244, hvorimod (6)a og

(6)d-g er fra Herslund 1984: 55–56.

Begge forfattere angiver disse eksempler som ugrammatiske.)

Det ser ud til at *på grund af* kan strande noget mere frit, se særligt (8):

- (7) Stranding af *på grund af*
- a. Det har han gjort på grund af et eller andet.
 - b. ??Det gjorde han det på grund af.
 - c. *Hvad gjorde han det på grund af?

((7)c og grammatikalitetsvurderingen er fra Takami 1992: 233.)

- (8) Stranding af *på grund af*
- a. Jeg gad vide hvilke problemer hun tog af sted på grund af.
(Eksemplet og grammatikalitetsvurderingen er fra Heck 2008: 119–120.)
 - b. Den kollega som jeg er inhabil på grund af ...
(Mundtligt eksempel fra Nguyen 2020a: 225)
 - c. **Taler A:** Jeg gjorde det ikke på grund af penge. Jeg gjorde det ikke på grund af berømmelse.
Taler B: Hvad gjorde du det så på grund af?
(8)c og grammatikalitetsvurderingen er fra Takami 1992: 233.
Eksemplet er formatmæssigt tilpasset.)

Overordnet set virker stranding af *på grund af* mere velformet end stranding af *af i af + grund*-konstruktionen. Det er på trods af at der er en vis variation i grammatikalitetsvurderingerne blandt modersmålstalende. Det er en variation som bør undersøges nærmere.

Af + grund-fraser er ikke altid manipulerbare. Dette kan vises ved de nævnte manipulationsmåder: (i) deres styrelse kan ikke pronominaliseres; (ii) ikke ethvert determinativ kan kombineres med *grund*; og (iii) ikke et hvilket som helst adjektiv kan stå attributivt til *grund*. Se eksemplerne nedenfor:

- (9) Pronominalisering af styrelsen
- a. *Han har gjort det af denne.
 - b. *Han kom af hvad?!
 - c. Der var én grund til at Romerriget brød sammen: det ineffektive styre. *Det var dog ikke af den/denne at Byzans brød sammen.
(Nguyen 2020a: 220)
- (10) Determinativ + *grund*
- a. Han gjorde det af en eller anden grund.³
 - b. *Han har gjort det af grunden.
 - c. ??Han har gjort det af den gode grund.⁴
 - d. Han bliver ikke hjemme af dén grund.
 - e. Af hvilken grund gjorde han det?
(Delvist tilpassede eksempler fra Nguyen 2020a: 221)

3 *En eller anden* kan siges at være et komplekst determinativ.

4 *Den* er her en artikel (og ikke et demonstrativt pronomen), og det er derfor tryksvagt.

- f. Kan ministeren oplyse af hvilken grund reglementet [...] ikke er bragt i overensstemmelse med artiklen [...]?

(Tilpasset eksempel fra <https://www.ft.dk/samling/20131/lovforslag/L64/spm/55/index.htm>)

(11) Adjektiv + *grund*

- a. *Af hvilken elendig/forfærdelig/glimrende grund gjorde han det?

- b. ?Af hvilken sikkerhedsmæssig/god grund gjorde han det?

((11)b er fra Nguyen 2020a: 221.)

På *grund af*-fraser kan derimod godt blive manipuleret med:

- (12) a. Jeg er inhabil på grund af denne kollega, og det var også på grund af hende at jeg måtte sige op.

- b. Jeg er inhabil på grund af {en kollega}/{kollegaen}/{den kollega}.

- c. Jeg er inhabil på grund af en god/dårlig/venlig kollega.

(Sml. med (8)b.)

Hovedpointen er at *af + grund*-fraser ikke altid så nemt lader sig manipulere med (se (9)-(11)), og at dette antageligvis **også** medfører at P-stranding (typisk) ikke er muligt (se (6)). Der er ikke tale om restriktioner på specifikt P-stranding, men om generelle restriktioner på konstruktioner som er mindre manipulerbare. På *grund af*-fraser kan derimod godt blive manipuleret med (se (12) og også Nguyen 2020a: 225-226), og derfor tillader de også P-stranding – i hvert fald til en vis grad (se (7)-(8)). Hvorfor de ikke **altid** tillader P-stranding, er uklart, men det er ikke utænkeligt at der er andre restriktioner i spil.

2.2 Temporale PP'er af typen i torsdags og om torsdagen

I dette afsnit vil jeg fokusere på temporale PP'er der ikke så nemt lader sig manipulere med, nærmere bestemt PP'er af typen *i torsdags* og *om torsdagen* (se også E. Hansen & Lund 1983: 53 og Mikkelsen 1975 [1911]: 622). Ingen af de to typer PP'er tillader P-stranding:

(13) *I torsdags*

- a. I torsdags drak vi kaffe.

- b. *Torsdags drak vi kaffe i.

- (14) *Om torsdagen*
 a. Om torsdagen drak vi kaffe.
 b. *Torsdagen drak vi kaffe om.

(Nguyen 2020a: 199)

Disse PP'er adskiller sig fra andre temporale PP'er som tillader P-stranding (se også Herslund 1984: 54-55). P-stranding forekommer da typisk i infinitivkonstruktioner (som i (15)a-c), men også til nød i andre konstruktioner (som i (15)d).

- (15) a. Børnene var opdelt i grupper på ugens dage, så hver gruppe havde sin faste dag til at fortælle på.
 b. Det er i sandhed en dejlig dag at være nyvalgt liberal folketingsmedlem på [...].
 c. En dårlig dag at røve på
 (<https://www.fyens.dk/middelfart/En-daarlig-dag-at-roeve-paa/artikel/1312765>)
 d. (?)Ved du hvilken torsdag de vil drikke kaffe på?

(KorpusDK-eksempler)

(Konstrueret eksempel)

(Alle eksempler er fra Nguyen 2020a: 205.
 (15)d figurerer oprindeligt med angivelsen '(?').)

Da *i torsdags* indeholder det anakronistiske *s*-suffiks, er det oplagt at tænke at PP'en sandsynligvis ikke så nemt kan manipuleres med, og at P-stranding af samme grund ikke er muligt. *Om torsdagen* indeholder dog ikke noget anakronistisk suffiks, men til trods for det tillader det heller ikke P-stranding.

Ved følgende manipulationer kan det rent faktisk vises at begge PP'er er mindre manipulerbare: (i) Substantivet i styrelsen kan ikke attribueres af adjektiver, som vist i a-eksemplerne; (ii) styrelsen kan ikke pronominaliseres, som vist i b- og c-eksemplerne; og (iii) substantivet i styrelsen kan ikke kombineres med ethvert determinativ, som vist i d- og e-eksemplerne:

- (16) *I torsdags*
 a. *Vi drak kaffe i (den) dejlig(e) torsdag(-s).
 b. *Vi drak kaffe i torsdags, og i den drak de te.
 c. *Vi drak kaffe i torsdags, og den drak de te i.

(*den = torsdags*)

- d. *Vi drak kaffe i den torsdag(-s).
 e. *I hvilken torsdag(-s) drak vi kaffe?

- (17) *Om torsdagen*
- a. *Vi drak kaffe om (den) dejlig(e) torsdag.
 - b. *Vi drak kaffe om torsdagen, og om den drak de te.
 - c. *Vi drak kaffe om torsdagen, og den drak de te om.
(den = torsdagen)
 - d. *Vi drak kaffe om den torsdag.
 - e. *Om hvilken torsdag drak vi kaffe?
(Delvist tilpassede eksempler fra Nguyen 2020a: 200-201)

Derimod kan PP'er som dem i (15) godt blive manipuleret med, fx:

- (18)
- a. De skal mødes på en dejlig dag.
 - b. De skal mødes på denne dag, så på den kan alt ske.
 - c. De skal mødes på {dén dag}/ {dagen hvor prinsen har fødselsdag}.
 - d. På hvilken dag skal de mødes?

Jeg foreslår altså at PP'er som *i torsdags* og *om torsdagen* ikke så nemt lader sig manipulere med – i modsætning til dem i (15). Da P-stranding antageligvis også er en manipulationsmåde, er P-stranding umuligt med PP'erne i førstnævnte tilfælde, men muligt i sidstnævnte tilfælde.

3. Problematiske pronominalisering af styrelsen

Hovedpointen i dette afsnit er at sætninger der indeholder P-stranding, ikke er ugrammatiske pga. P-stranding, men pga. at sætningen indeholder en styrelse som ikke kan pronominaliseres (se også Nguyen 2018: 75-76, Takami 1992: 229-232 og Stanton 2016 for lignende tanker). P-stranding finder altså sted i en sætning hvor en anden restriktion er brudt.

Se først følgende eksempler, som diskuteres af Herslund (1984: 54):

- (19)
- a. Han behandlede bordpladen med saltsyre.
 - b. Hvad behandlede han bordpladen med?
- (20)
- a. Han behandlede os med overlegenhed.
 - b. *Hvad behandlede han os med?⁵

(Herslund 1984: 54)

5 Det er muligt at sætningen er grammatisk hvis der er tale om et ekkospørgsmål, men det ser jeg bort fra i denne artikel (se mere i Nguyen 2020a: 164-165, 211, fn. 91).

Saltsyre og *overlegenhed* er pronominaliseret med *hvad* i b-eksemplerne, og i begge eksempler er præpositionen strandet. I de følgende eksempler er styrelsen ligeledes pronominaliseret. Grammatikaliteten i disse eksempler er parallel med b-eksemplerne ovenfor. Pronominalisering af *saltsyre*-NP'er er muligt, men ikke af *overlegenhed*-NP'er:

- (21) a. Saltsyren er velegnet til dette formål, så han behandlede bordpladen med den.
(*den* = *saltsyren*)
- b. *Han udviste en overlegenhed der var meget ubehagelig, og han behandlede os med den.
(*den* = *en overlegenhed*)
 (Nguyen 2020a: 208)

Vi kan nu koble (19) og (20) sammen med (21): I (20)b og (21)b kan styrelsen ikke pronominaliseres, hvorimod styrelsen i (19)b og (21)a godt kan pronominaliseres. (20)b og (21)b er altså ugrammatiske pga. restriktioner på pronominalisering, ikke pga. P-stranding.⁶ Denne konklusion understøttes af de følgende eksempler, hvor styrelsen ikke er pronominaliseret, og hvor P-stranding er muligt:

- (22) a. Den overlegenhed han behandlede os med, var ubehagelig.
(Tilpasset eksempel fra Herslund 1984: 54)
- b. (?)Jeg ved ikke hvilken overlegenhed han behandlede os med.
(Nguyen 2020a: 209)

For så vidt at (22)b er degraderet, kan dette begrundes med at det i sætningen præsupponeres at der er forskellige slags arrogance – en præsupposition som ikke er plausibel. Dette er pragmatisk betinget nærmere end syntaktisk betinget.

Se følgende eksempler, som også diskuteres af Herslund (1984:56):

- (23) a. Han har købt hus på Fanø.
 b. *Hvad har han købt hus på?
 c. *På hvad har han købt hus?
(Herslund 1984: 56)

6 Det er tænkeligt at NP'er der betegner abstrakte begreber som fx 'overlegenhed', ikke så godt lader sig pronominalisere.

Ifølge Herslund har ugrammatikaliteten i (23)b ikke noget med P-stranding som sådan at gøre, og jeg er enig. Herslund skriver: “Restrictions such as these have to do with *wh*-movement and the distribution of *wh*-words such as *hvad*, not with stranding” (Herslund 1984: 56). Jeg mener at Herslund er på rette spor, men jeg vil gerne gå et skridt videre: Det er pronominalisering mere generelt (ikke kun med *hvad*) der er kilden til ugrammatikalitet. Det understøttes af følgende eksempler med pronominalisering, med og uden P-stranding:

- (24) Pronominalisering af styrelsen
 a. *Fanø er smuk. Han har købt hus på den/det.
 b. *Fanø er smuk. Den/det har han købt hus på.
 (*Fanø = den/det*)
 (Nguyen 2020a: 210)

Hvis pronominalisering ikke finder sted, er sætningerne mulige, også med P-stranding:

- (25) Ingen pronominalisering af styrelsen
 a. Fanø, som han havde købt hus på, er ...
 b. Hvilken ø har han købt hus på?
 c. Det var Fanø han havde købt hus på.
 ((25)b og (25)c er fra Herslund 1984: 53.)

En række eksempler fra Nguyen (2018: 75) kan forklares på lignende vis. I både (26)b og (27)b er styrelsen pronominaliseret, og præpositionen er strandet, men det er kun (27)b der er grammatisk:

- (26) a. Jeg bor i Randers.
 b. *Hvad bor du i?
 (*hvad = Randers*)

- (27) a. Jeg bor i et parcelhus.
 b. Hvad bor du i?
 (*hvad = et parcelhus*)
 (Nguyen 2018: 75)

Se desuden eksemplerne nedenfor:

- (28) Pronominalisering af styrelsen
 a. *Randers er flot, og jeg bor i den/det.
 (*den/det = Randers*)

- b. Mine forældre har købt et parcelhus, og jeg bor nu i det.
(*det = et parcelhus*)

- (29) Ingen pronominalisering af styrelsen
 a. Randers, som jeg har boet i det meste af mit liv, er en flot by.
 b. Du kan købe et parcelhus som du kan bo i permanent.
 (Nguyen 2020a: 211-212)

(28)a er parallel med (26)b, og (28)b er parallel med (27)b. (26)b og (28)a er ugrammatiske pga. pronominalisering af styrelsen *Randers*. Når styrelsen ikke er pronominaliseret, er sætningen grammatisk, se (29)a. (27)b og (28)b er grammatiske fordi pronominalisering er muligt. Når styrelsen ikke er pronominaliseret, se (29)b, ændrer det ikke ved grammatikaliteten.

Ifølge Ole Tøgeby (personlig kommunikation) tillader PP'er der betegner varighed, ikke P-stranding. Se eksemplerne nedenfor, og bemærk at styrelsen er pronominaliseret med hhv. *hvad* og *hvor* i (30)b og (30)c:

- (30) PP'er der betegner varighed
 a. Han sov ikke i en uge. Det var uudholdeligt.
 b. *Hvad han ikke sov i, var en uge.
 c. *En uge hvor han ikke sov i, var uudholdelig.
 (Ole Tøgeby, personlig kommunikation)

Det er dog ikke helt rigtigt at PP'er der betegner varighed, ikke tillader P-stranding. Se de følgende eksempler, og bemærk at styrelsen her ikke er pronominaliseret (i modsætning til (30)b og (30)c):

- (31) P-stranding med PP'er der betegner varighed; ingen pronominalisering
 a. ?En hel uge, som han ikke havde sovet i, var gået.
 b. Jeg ved hvor mange uger han ikke havde sovet i.
 (Nguyen 2020a: 212)

Læg hertil at pronominalisering mere generelt giver udslag i ugrammatikalitet, uafhængigt af P-stranding:

- (32) Pronominalisering af styrelsen
 a. *Han sov ikke i en uge, og jeg sov heller ikke i den.
 b. *Han sov ikke i en uge, og den sov jeg heller ikke i.
 (Nguyen 2020a: 213)

Da pronominalisering ikke er muligt, se (32), er det plausibelt at det også er derfor at (30)b og (30)c er ugrammatiske. I (31)a og (31)b er styrelsen ikke pronominaliseret, og derfor er disse eksempler ikke ugrammatiske. Kort sagt: Pronominalisering gør sætningen ugrammatisk, uafhængigt af P-stranding.

Endelig skal det understreges at det ikke er pronominalisering af NP'erne der som sådan er umuligt, men kun pronominalisering af disse NP'er når de fungerer som **styrelse**. De kan godt pronominaliseres når de fx er subjekt eller objekt:

- (33) Han udviste en overlegenhed der var meget ubehagelig, ...
 a. ... og den kunne stikke sit hoved frem når som helst.
 b. ... og han kunne aldrig tæmme den.

(Sml. med (20)b og (21)b; eksemplerne er fra Nguyen 2020a: 209.)

- (34) a. Fanø, som den kan være om sommeren, er fyldt med turister!
 b. Fanø, vildt hvordan turisterne besøger den!

(Sml. med (23)b, (23)c og (24).)

I dette afsnit har jeg argumenteret for at det er pronominalisering (og ikke P-stranding) der gør en række sætninger ugrammatiske. Jeg har ikke givet noget svar på (i) hvorfor der er en forskel på om det er styrelsen eller et andet led der pronominaliseres, og (ii) hvorfor styrelsen kan pronominaliseres i nogle tilfælde, men ikke i andre tilfælde. Da pronominalisering og restriktioner på pronominalisering imidlertid udgør et helt andet problemfelt end P-stranding, er det ikke noget jeg undersøger nærmere her. Svaret på spørgsmål (ii) har dog muligvis noget at gøre med substantivets genus og semantik; se Mikkelsen (1975 [1911]: 249), Aa. Hansen (1967: 49–51) og E. Hansen & Heltoft (2011: 231), og også Stanton (2016).

4. Ingen flytning ud af flyttede konstituenten (freezing)

Hovedpointen i dette afsnit er at sætninger der indeholder P-stranding, er ugrammatiske pga. en uafhængig restriktion kaldet 'freezing', ikke pga. P-stranding. Se først følgende sætninger, og læg mærke til PP'ens position og muligheden for P-stranding:

- (35) a. De skal mødes [på et tidspunkt].
 b. Hvilket tidspunkt skal de mødes [på ___]?

- (36) a. De skal [på et tidspunkt] mødes.
 b. *Hvilket tidspunkt skal de [på __] mødes?
 (Nguyen 2020a: 213-214)

Når PP'en står efter det infinitte verbum, er P-stranding muligt (eller degraderet), men hvis PP'en står mellem det finite og infinitte verbum, er P-stranding helt umuligt. Lidt løst kalder jeg førstnævnte PP'er for sætningsfinale PP'er og sidstnævnte PP'er for sætningsmediale PP'er (se E. Hansen & Heltoft 2011: 1748 ff. for en mere præcis afgrænsning og beskrivelse af disse PP'ers position). At sætningsmediale PP'er ikke tillader P-stranding, ser ud til at være en ny generalisering (formuleret i Nguyen 2020a: 213-219, som nærværende artikel bygger på).

De følgende eksempler understøtter denne generalisering. Selvom grammatikalitetsvurderingerne kan variere mht. P-stranding i sætningsfinal position, er P-stranding i sætningsmedial position helt umuligt:

- (37) Temporale PP'er
 a. (?)Hvilket tidspunkt har man ønsket at interviewe ham [på __]?
 b. * Hvilket tidspunkt har man [på __] ønsket at interviewe ham?
 (Eksemplerne er konstrueret ud fra et eksempel i E. Hansen & Heltoft 2011: 1749.)

- (38) Spatiale PP'er
 a. Hvilket land er der indført nye beskatningsregler [i __]?
 b. *Hvilket land er der [i __] indført nye beskatningsregler?
 (Eksemplerne er konstrueret ud fra KorpusDK-eksemplet *Der er i Sverige indført nye beskatningsregler, [...]*.)

- (39) Mådes-PP'er
 a. Hvilken måde kan jeg bestride det [på __]?
 b. *Hvilken måde kan jeg [på __] bestride det?
 (Eksemplerne er konstrueret ud fra et eksempel i E. Hansen & Heltoft 2011: 1750.)

Spørgsmålet er hvorfor P-stranding ikke er muligt ved sætningsmediale PP'er. En mulighed er at antage at PP'erne i generativ forstand flytter fra sætningsfinal position til sætningsmedial position. Da flytning ikke sker uden videre (se fx Chomsky 1995), skal der være noget der driver flytning. Her kan man antage at flytningen af PP'erne er drevet af informations-

strukturelle årsager (se bl.a. Rizzi 1997): Da sætningsmediale PP'er ifølge E. Hansen & Heltoft (2011: 1749ff.) står i en fokus- eller topikposition, kan man antage at PP'erne flytter til denne sætningsmediale position, og dermed får de denne særlige informationsstrukturelle status.

Hvad der præcist driver flytningen, er ikke vigtigt her, men derimod antagelsen om at PP'en overhovedet flytter. Hvis den gør det, har vi en potentiel forklaring på hvorfor P-stranding ikke er muligt. Jeg foreslår at P-stranding er umuligt pga. af såkaldt freezing: Flytning ud af en flyttet konstituent er ikke muligt (Corver 2017). I dette tilfælde gør freezing sig gældende på følgende måde: PP'en flytter fra sætningsfinal position til sætningsmedial position, og derfor er flytning af styrelsen ud af PP'en ikke muligt. Denne umulige afledning er vist nedenfor ('...' angiver sprogligt materiale):

- (40) $[_{PP} P NP] \dots ___$
 (Flytning af PP)
- (41) $*NP \dots [_{PP} P ___]$
 (Flytning ud af en PP som allerede er flyttet)

Hvis denne forklaring er rigtig, er det ikke P-stranding der som sådan er blokeret, men derimod mere generelt flytning ud af en flyttet konstituent, dvs. freezing.

Der er evidens for at P-stranding er underlagt freezing i andre kontekster, nemlig ved PP'er som er flyttet ud af NP'er. Freezing træder kun i kraft når denne flytning har fundet sted (se Heck 2008: 279-280):

- (42) Ingen flytning af PP og dermed ingen freezing
 a. Jeg læste en bog [om dansk syntaks] i går.
 b. Dansk syntaks læste jeg en bog [om $___$] i går.
- (43) Flytning af PP og dermed ikrafttrædelse af freezing
 a. Jeg læste en bog i går [om dansk syntaks].
 b. *Dansk syntaks læste jeg en bog i går [om $___$].
 (Eksemplerne (42) og (43)b og grammatikalitetsvurderingerne heraf er Hecks 2008: 279–280.)

Sammenfattende kan det siges at P-stranding i sætningsmedial position er ugrammatisk – ikke pga. en restriktion på specifikt P-stranding, men

muligvis pga. det mere generelle freezing, som blokerer for flytning ud af flyttede konstituenten. PP'en er allerede flyttet til den sætningsmediale position, og derfor er flytning ud af PP'en blokeret.

5. Præpositioner som tilføjer eller fratrækker noget

Dette afsnit handler om to grupper af præpositioner der ikke kan strande. Den ene gruppe er *bortset fra*, *eksklusive*, *foruden*, *fraregnet*, *fraset*, *udover*, *på nær*, *undtagen*, *inklusive*, *medregnet* og *iberegnet* (se også Nguyen 2019c: 454, fn. 4; 457-458; 2020a: 23-36). Disse præpositioner præsupponerer tilstedeværelsen af et antal referenter og tilføjer eller fratrækker en eller flere referenter. Den anden gruppe præpositioner er *på trods af*, *trods* og *til trods for* (Nguyen 2020a: 278-280). De er koncessive og udtrykker at den overordnede proposition er gældende selvom den proposition der udtrykkes af styrelsen, også er gældende (se bl.a. Schützler 2016).

De to grupper kan muligvis slås sammen. De koncessive præpositioner kan betragtes som præpositioner der markerer at noget er irrelevant for den overordnede proposition, og dette noget trækkes dermed fra som noget irrelevant. Det der trækkes fra, er blot mere abstrakt end referenter. Et andet fællestræk er som nævnt at de ikke kan strande, og jeg foreslår i det følgende freezing som forklaringsmodel. Det kan dog også meget vel have noget med semantisk-pragmatiske forhold at gøre (se Nguyen 2020a: 155-165, 229).

Takami (1992: 35-38, 235-238) og Nguyen (2018: 77; 2020a: 226-230) diskuterer forholdet mellem de to grupper præpositioners semantik og det at de ikke kan strande. Ifølge Takami (1992: 35-38, 235-236) kan præpositioner der har en negativ semantik, ikke strande. Se følgende eksempler:

- (44) a. *Hvilken dressing spiste John salat uden?
 b. *Hvem deltog alle i mødet undtagen?
 c. *Hvad slags vejr klatrede de op på bjerget trods?
 (Takami 1992: 235-236)
 d. *Hvem kyssede alle drengene på kvinden bortset fra?
 (Nguyen 2020a: 227)

Det er dog ikke helt rigtigt at *uden* ikke kan strande (Nguyen 2018: 77; 2020a: 227; se også Deane 1991: 36):

- (45) Jeg ved ikke hvem vi kan klare os uden. (Nguyen 2020a: 227)
- (46) En kærlighed af den slags, vi intet er uden. (KorpusDK)

Hvis *uden*, *undtagen*, *trods* og *bortset fra* alle har en negativ semantik, så er det altså klart at det ikke er den negative semantik der i sig selv gør at disse præpositioner ikke kan strande.⁷ Hertil kommer at præpositioner som *inklusive* heller ikke kan strande, også selvom de ikke har en negativ semantik. En farbar vej er måske at forfølge ideen om at *uden* ikke hører til præpositioner der tilføjer eller fratrækker noget, men den idé henlægger jeg til fremtidig forskning.

Tilbage står spørgsmålet hvorfor præpositioner som *trods*, *undtagen* og *bortset fra* ikke kan strande. Én spekulativ analyse er at P-stranding ikke er muligt fordi de givne PP'er er ekstraponeret mod højre og dermed er flyttet, og de er derfor underlagt freezing (se Afsnit 4). Tag fx *undtagen*-frasen:

- (47) a. [_{NP} Alle ___] deltog i mødet [undtagen Peter].
 b. [_{NP} Alle undtagen Peter] deltog i mødet.
 ((47)b er fra Nguyen 2020a: 229.)

I (47)a er PP'en ekstraponeret; den er flyttet ud af NP'en. Det er derimod ikke klart at PP'en skulle være ekstraponeret i (47)b. Jeg vil dog foreslå at PP'en også her er ekstraponeret (og dermed flyttet) indenfor NP'en; det kommer bare ikke til udtryk i ordrækkefølgen (se i Müller 1996 hvordan sådan en idé kan implementeres). Analysen beror på den centrale antagelse om at ekstraposition kan komme til udtryk som et intonationsbrud, altså som en kort pause. I (47)b er der et optionelt intonationsbrud lige før PP'en udtales. Dette intonationsbrud er angivet med to bindestreger:

- (48) Alle -- [undtagen Peter] deltog i mødet. (Nguyen 2020a: 229)

7 Den anonyme fagfælle gør opmærksom på at *uden* ikke behøver at tage en styrelse, i modsætning til *undtagen*, *trods* og *bortset fra*, og at der kan være en forbindelse mellem det at skulle tage en styrelse og det ikke at kunne strande. Denne forbindelse har jeg formuleret som en hypotese i Nguyen (2018: 67): "Hvis en præposition ikke kan tage en usynlig styrelse, så kan den ikke strande når den har en synlig styrelse." Et modeksempel på hypotesen er præpositionen *hos*, som ikke kan tage en usynlig styrelse, men som godt kan strande når den tager en synlig styrelse, fx *Hvem bor du hos?*.

Hvis det er rigtigt at PP'en er flyttet, så kan umulig P-stranding henføres til det mere generelt gældende freezing, dvs. at flytning ud af flyttede konstituenten ikke er muligt. Hvis PP'en allerede er flyttet, så kan flytning ud af PP'en ikke finde sted, og dermed er P-stranding ikke muligt:

(49) *Peter deltog alle -- [undtagen __] i mødet.

(Nguyen 2020a: 230)

Hvad angår *trods-* og *bortset fra-*fraser, så kan et intonationsbrud ligeledes forekomme direkte før disse PP'er er udtalt. Det ser ud til at intonationsbruddet er optionelt for *trods-*fraser, men obligatorisk for *bortset fra-*fraser (dette skal dog undersøges nærmere). Også her kan intonationsbruddet fortolkes som ekstraposition af disse fraser, og dette blokerer i sidste ende for P-stranding. Hvis vi følger denne analyse, er det dog en vigtig antagelse at sådanne fraser **altid** ekstraponeres – på trods af at intonationsbruddet ikke altid er til stede. Dette er et potentielt problem for analysen.

Opsummerende kan det siges at præpositioner som tilføjer eller fratrækker noget, ikke kan strande. Jeg har foreslået freezing som forklaringsmodel: En konstituent kan ikke flytte ud af en konstituent som allerede er flyttet. I dette tilfælde er PP'en antageligvis flyttet (fra en sætningsfinal position til en sætningsmedial position), og derfor kan styrelsen ikke flytte ud af PP'en. P-stranding er derfor ikke muligt når PP'en står i sætningsmedial position.

Lad mig afslutningsvis berøre en alternativ analyse som fagfællen foreslår: Præpositioner som tilføjer eller fratrækker noget, er i virkeligheden ikke præpositioner, og derfor kan de ikke strande. I Kobayashis (2014) generative analyse undersøges lignende elementer i engelsk når de forekommer som angivelige postpositioner, fx *this apart* og *these objections notwithstanding* (se også Nguyen 2019c: 454, fn. 4; 457-458; 2020a: 23-36, 279). Nogle af sådanne elementer analyseres som en slags modifikatorer i postpositionalfrasen, der i virkeligheden er en præpositionalfrase med en usynlig præposition. Men der er ikke umiddelbart noget i Kobayashis analyse der blokerer for P-stranding.

Hvis disse elementer ikke er præpositioner, så er det desuden oplagt at spørge hvilken funktion konstituenten som *undtagen Peter* har i eksempler som *Alle undtagen Peter deltog i mødet* (se (47)b). Hvis et element som *undtagen* er en præposition, ligner *undtagen Peter* et PP-formet efterstillet adled, ligesom fx *manden i Randers* (se også Nguyen 2020a: 18, 32-34, 93; 2020b: 91). Men denne mulighed må forkastes hvis elementer som *undtagen* ikke er præpositioner.

6. Sammenfatning

Denne artikel handler primært om de kontekster hvor P-stranding ikke er muligt i dansk. Jeg foreslår at der findes en eller flere generelle restriktioner som **enten** (i) gør sætningen ugrammatisk uanset om P-stranding finder sted eller ej, **eller** (ii) som ikke kun gør P-stranding umuligt, men også andre manipulationer af sætningen. I ingen af tilfældene er der tale om restriktioner der gælder specifikt for P-stranding. Der er derimod tale om restriktioner på

- (a) manipulation af mindre manipulerbare PP'er (afsnit 2),
- (b) pronominalisering af styrelsen (afsnit 3),
- (c) flytning ud af flyttede konstituenten, såkaldt freezing (afsnit 4 og 5).

Om forfatteren

Michael Nguyen er ph.d. i lingvistik og forsker i Dansk Sprognavn.

Litteratur

- Abels, K. (2003): *Successive cyclicity, anti-locality, and adposition stranding*. Storrs, CT: University of Connecticut, ph.d.-afhandling.
- Chomsky, N. (1995): *The minimalist program*. Cambridge, MA & London, England: MIT Press.
- Corver, N. (1990): *The syntax of left branch extractions*. Brabant: Katholieke Universiteit, ph.d.-afhandling. doi: 10.1515/9783110849998-004
- Corver, N. (2017): Freezing effects. I: *The Wiley Blackwell companion to syntax*. M. Everaert & H.v. Riemsdijk (red.). Malden, MA: Blackwell, 383-407. doi: 10.1002/9781118358733.wbsyncom055
- Deane, P. (1991): Limits to attention: A cognitive theory of island phenomena. *Cognitive Linguistics* 2(1), 1–64. doi: 10.1515/cogl.1991.2.1.1
- Hansen, Aa. (1967): *Moderne dansk II*. København: Grafisk Forlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, E. & J. Lund (1983): *Sæt tryk på: Syntaktisk tryk i dansk*. København: Lærerforeningernes Materialeudvalg.
- Heck, F. (2008): *On pied-piping: Wh-movement and beyond*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. doi: 10.1515/9783110211467
- Herslund, M. (1984): Particles, prefixes and preposition stranding. *NyS* 14, 34–71. doi: 10.7146/nys.v14i14.13331

- Hornstein, N. & A. Weinberg (1981): Case theory and preposition stranding. *Linguistic Inquiry* 12(1), 55-91.
- Kobayashi, A. (2014): Postpositions in English. *Eigo to Kyoiku* (Engelsk og Uddannelse) 4, 13-35. https://ir.lib.shimane-u.ac.jp/files/public/3/36740/20170425021045201276/eigotokyoiku4_13.pdf (lokalisert 30.06.2021).
- KorpusDK: <https://ordnet.dk/korpusdk>.
- Mikkelsen, K.M. (1975) [1911]: *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg. Håndbog for viderekomne og lærere*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Müller, G. (1996): On extraposition & successive cyclicity. I: *On extraction and extraposition in German*. U. Lutz, & J. Pafel (red.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 213-243. doi: 10.1075/la.11.08mul
- Nguyen, M. (2017): *Preposition stranding under R-movement in Danish*. Aarhus: Aarhus, speciale.
- Nguyen, M. (2018): Om præpositionsstranding i dansk. *Journal of Language Works – Sprogvidenskabeligt Studentertidsskrift* 3(1), 62-89.
- Nguyen, M. (2019a): Extraction of R-pronouns via an intermediate position within the prepositional domain. *Snippets* 35, 10-12. doi: 10.7358/snip-2019-035-nguy
- Nguyen, M. (2019b): Lokative pronominer og præpositionalfrasens struktur. *Ny forskning i grammatik* 26, 122–140. doi: 10.7146/nfg.v0i26.115997
- Nguyen, M. (2019c): On some postpositional elements in Danish. I: *The sign of the V: Papers in honour of Sten Vikner*. K.R. Christensen, H. Jørgensen & J. Wood (red.). Aarhus: Aarhus Universitet, 449–465. doi: 10.7146/aul.348.108
- Nguyen, M. (2020a): *A grammar of the adpositional phrase in Danish: On left located adpositional complements*. Aarhus: Aarhus Universitet, ph.d.-afhandling.
- Nguyen, M. (2020b): Har dansk produktive postpositioner?. *Ny forskning i grammatik* 27, 87-106. doi: 10.7146/nfg.v0i27.122133
- Rizzi, L. (1997): The fine structure of the left periphery. I: *Elements of grammar. Handbook of generative syntax*. L. Haegeman (red.). Dordrecht: Kluwer, 281–337. doi: 10.1007/978-94-011-5420-8_7
- Schützlér, O. (2016): Grammaticalisation and information structure: two perspectives on diachronic changes of *notwithstanding* in written American English. *English Language and Linguistics* 22(1), 101–122. doi: 10.1017/S1360674316000411
- Stanton, J. (2016): Wholesale Late Merger in \bar{A} -movement: Evidence from preposition stranding. *Linguistic Inquiry* 47(1), 89-126. doi: 10.1162/LING_a_00205

Takami, K. (1992): *Preposition stranding: From syntactic to functional analyses*.

Berlin: Mouton de Gruyter. doi: 10.1515/9783110870398

Tsunoda, T, S. Ueda & Y. Itoh (1995): Adpositions in word-order typology.

Linguistics 33(4), 741–762. doi: 10.1515/ling.1995.33.4.741

Internetkilder

<https://www.ft.dk/samling/20131/lovforslag/L64/spm/55/index.htm>

(lokaliseret 13.1.2021)

<https://www.fyens.dk/middelfart/En-daarlig-dag-at-roeve-paa/>

artikel/1312765 (lokaliseret 13.1.2021)

Skematiserende verbalpræfikser i dansk og lignende konstruktioner i spansk

Johan Pedersen

Abstract

The article examines transitive prefix constructions in Danish. It argues that the prefixes *be-/for-* are markers of a productive lexeme-independent argument structure construction that can also be found in other Germanic languages. In contrast, comparable Spanish affixations are not lexeme-independent transitive markers, and they are only productive as morphological constructions of verbal derivation. The article hypothesizes that in sentence structure, the role of productive schematic patterns (generalized from usage) and verbal (lexical) information, respectively, are language type specific.

Nøgleord

verbalpræfiks, argumentstruktur, konstruktioner, produktivitet

1. Indledning

Dette studie undersøger en bestemt type transitive præfikskonstruktioner i dansk ([SUBJEKT – (præfiks+basisleksem+fleksiv)_v – OBJEKT]) og diskuterer kort, til sammenligning, analysen af lignende konstruktioner i spansk. Jeg vil særligt fokusere på den rolle verbets komponenter spiller for betydningen i disse konstruktioner. *Be-* er eksempelvis et verbalpræfiks der ud fra et basisverbum, et substantiv eller et adjektiv, danner et afledt verbum og nogle karakteristiske transitive konstruktioner og betydninger.

- (1) Peter snakker med den ældre dame. (intransitiv)
- (2) Peter **besnakker** den ældre dame. (→ transitiv)
'Peter påvirker den ældre dame med sin manipulerende snak'

- (3) Kunstneren **besjæler** sit værk. (transitivitet skabes)
 ‘Kunstneren giver sit værk sjæl’

Normalt siger man at præfikser, i modsætning til suffikser, ikke ændrer basisordets ordklasse:

“Præfiks er en orddannende forstavelse. I modsætning til suffikser ændrer præfikser ikke de præfigerede ords ordklasse, men modificerer deres betydningsindhold.” (Opslag i Den Store Danske).

I (2) ændrer verbalpræfikset *be-* således den intransitive aktivitetsbetydning til en transitiv betydning. Eksempel (3) viser imidlertid at en verbal præfigering også kan implicere et ordklasseskift; her fra substantiv (*sjæl*) til verbum (*besjæle*). Eksemplerne viser også at præfigeringen ofte har betydning for valensstrukturen. I (2) kan den transitive betydning ikke afledes af valensstrukturen i basisleksemet *at snakke* (sml. (1)), og i (3) er præfigeringen ikke blot valensændrende, men valensskabende. Det ses af at den transitive betydning ‘X forsyner Y med Z’ vanskeligt kan siges at være en konsekvens af en valensstruktur i substantivet *sjæl*. Præfikset er også valensskabende når det præfigerer et adjektiv og derved skaber en verbal prædikation med transitiv (resultativ) valensstruktur som i *Peter beroliger sin kæreste*.

I spansk er verbalafledninger generelt meget produktive, og navnlig konstruktioner med valensskabende verbalpræfiks (jf. (4)) er direkte sammenlignelige med de danske konstruktioner; ikke kun med hensyn til form, men også hvis man ser på argumentstrukturen og de mulige betydninger. Dette er bemærkelsesværdigt hvis man tænker på at disse såkaldte applikative konstruktioner med *be-*præfiks – med henvisning til karakteristiske applikative konstruktioner i andre sprogfamilier – behandles som et specifikt germansk (og ikke romansk) fænomen i litteraturen. Dette er på den anden side naturligt når præfiksets etymologi og den generelle germanske afstamning tages i betragtning.

- (4) La arena **em-polv-aba** los caminos y las casas.
 Sandet i-støv-dativ vejene og husene
 ‘Sandet dækkede vejene og huset med sand’

I eksempel (4) er basisleksemet substantivet *polvo* ‘støv’, og kernebetødningen er ‘X dække Y med Z (SUBS)’. Vi ser en klar parallel til den danske *be-*konstruktion i (3). Men til forskel fra den danske konstruktion er kernebetødningen transparent og kan udledes af det afledte verbums elementer (*em-polvo-ar* = ‘i støv-proces’).

I artiklen vil jeg diskutere analysen af de danske *be*-konstruktioner, som jeg som noget helt centralt også applicerer på lignende konstruktioner med verbalpræfikset *for-*. Jeg vil derefter vise at disse konstruktioner er produktive i dansk (og ikke kun er indlån fra tysk), og til sidst vil jeg kort diskutere sammenligningen med spansk.

2. Baggrund

Petré & Cuyckens (2008) analyserer den historiske udvikling og grammatikalisering af det engelske verbalpræfiks *be-*, der i kombination med et basislekseme resulterer i en række karakteristiske transitive konstruktioner. Analysen er baseret på Michaelis & Ruppenhofers (2001) tidligere konstruktionistiske analyse af det tyske applikative *be*-præfiks, som er eksemplificeret i (5).

- (5) Sie bewanderte den Schwarzwald. (Michaelis & Ruppenhofer 'Hun vandrede gennem *Schwarzwald*' 2001: 2)

I (5) skaber *be*-præfikset en transitiv bevægelseskonstruktion ud fra det intransitive simpleksverbum *wanderte* 'vandrede'. Andre germanske sprog har lignende konstruktioner. I et bredere sprogtypologisk perspektiv, og med henvisning til Haspelmath (2011), Kulikov (2011) og Kittilä (2011), definerer Nielsen (2018) valensændrende affikser som affikser der påvirker et verbs argumentstruktur, enten ved at tilføje eller fjerne et direkte argument, eller ved at ændre typen af partcipanter som kan udtrykkes ved et direkte argument.¹ Fx tilføjer applikativer en ikke-agent som et direkte argument. I Michaelis & Ruppenhofers analyse er det imidlertid en central pointe at den applikative *be*-konstruktion ikke blot tilføjer et argument (*valence-augmentation*), men også kan være valensskabende (*valence-creation*), fx i konstruktioner hvor basisleksemet er et substantiv (og ikke et verbum) som i (6), hvor basisleksemet er *Haar* 'hår'.

- (6) Es mag ja lustig sein, twei hartgekochte Eier wie Clownsköpfe mit angekeimten Sojabohnen zu **Be**haaren, ... (Michaelis & Ruppenhofer 2001: 5).
'Ok, det kunne være sjovt at **be-håre** to hårdkogte æg som klovnehoveder med spirende sojabønner'

1 Et direkte argument er et subjekt, direkte objekt eller indirekte objekt.

Det er også centralt i Michaelis & Ruppenhofer (2001) og Petré & Cuyckens' (2008) konstruktionistiske analyser at præfiksets rolle ses som analog med den betydningsskabende rolle den diagrammatiske argumentstrukturkonstruktion har i en "almindelig" ikke-præfigeret transitivkonstruktion (SUBJ V OBJ). For det første fordi præfikset, som fx *be-*, er uadskilleligt fra verbaldannelsen, dvs. det forekommer ikke uafhængigt af det præfigerede ord. Sætningens diagrammatiske argumentstrukturkonstruktion, der bidrager med sin egen transitive betydning (fx [SUBJ V OBJ]/'X TRANS Y'), forekommer heller ikke i sprogbroen uafhængigt af sætningens konstituent (verbet og nominalsyntagmer). For det andet kan vi konstatere at *be*-præfikset, som en naturlig følge af det lige nævnte, er tryksvagt (i modsætning til præfikser i sammensatte verbaler, fx *opstille*), ligesom den abstrakte diagrammatiske argumentstrukturkonstruktion naturligt nok heller ikke kan være belagt med tryk. For det tredje er der en analogi i og med at *be*-præfikset og den diagrammatiske argumentstrukturkonstruktion begge har valensskemaegenskaber (dvs. de er argumentselekerende). Det betyder at selvom de ikke kan adskilles fra sætningens verbale konstituent (se ovenfor), er de begge argumentselekerende uafhængigt af verballeksemet (sml. Goldberg 1995; Booji 2010). Vi kan således tale om en morfologisk skematisering af sætningen når et tryksvagt verbalpræfiks som *be-*, ud over sin obligatoriske rolle som uadskilleligt verbal derivativ markør, bestemmer en argumentselekerende valensstruktur i sætningen – uafhængigt af verbets basisleksem.

Som en direkte konsekvens af at være skematiserende og valensskabende, bestemmer *be*-konstruktionen en transitiv argumentstruktur med en karakteristisk semantisk struktur der ikke kan tilskrives basisleksemet. Den germanske *be*-konstruktions forskellige betydninger er, ifølge Michaelis & Ruppenhofer (2001), prototypebaseret, med betydningselementet *coverage* som kerneelement. De følgende hovedkategorier er således på forskellig vis relateret til denne prototype:

Coverage (fx 'dække', 'mætte', 'fuldende', 'gå igennem', 'konsumere'...)

Affectedness (fx 'rette handling mod', 'forstærke', 'gentage' ...)

Transfer (fx 'overføre', 'udstyre/forsyne med' ...)

Be-'s betydning stammer, ifølge Michaelis & Ruppenhofer (2001), fra den leksikalske betydning 'around' der er forbundet med præpositionen *bi*, der historisk går forud for *be*.

"The most plausible source for the semantics of coverage associated with the *be*-pattern is the 'around' schema associated with the

historic precursor of *be*, the preposition *bi*. The modern English and German prepositions meaning ‘around’ – *around* and *um/herum*, respectively – are ambiguous between a sense of ‘surrounding an enclosed place’ and ‘being distributed over a surface area’” (Michaelis & Ruppenhofer 2001: 64).

Petré & Cuyckens (2008) udfolder denne analyse med henblik på *be*-konstruktionens udvikling i *Old English*, *Middle English* og *Present-Day English*. De betragter en ‘surrounding’ *be*-konstruktion som den oprindelige prototype, hvorfra de forskellige grammatikaliserede betydninger har udviklet sig; se ovenfor. ‘Transfer’-konstruktionen, som de betegner *furnishing*, er som den seneste variant baseret på et substantiv som basislekssem (sml. (6)). *Be*-konstruktionen er dog generelt i tilbagegang i engelsk selvom nydannelser af *furnishing*-typen stadig kan observeres (Petré & Cuyckens 2008).

3. Skematiserende verbalpræfikser i dansk

Med inddragelse af diskussionen i afsnit 2 vil jeg definere verbalpræfikset i dansk snævert, således at det primært omfatter *be*- og *før*-, og dermed afgrænse det i forhold til andre præfigerende morfemer:

- 1) Verbalpræfikset er uadskilleligt fra verbaldannelsen, og har således ikke derudover (med samme betydning) en selvstændig anvendelse.
- 2) Verbalpræfikset er tryksvagt.
- 3) Verbalpræfikset kan være valensskabende.

Ifølge Aage Hansen (1967) er der tre verbalpræfikser i dansk, *be*-, *før*- og *mis*-, hvoraf *be*- og *før*- fremstår som de vigtigste. Hansen henviser i øvrigt til ODS. *Mis*- med negerende betydning er også uadskilleligt fra verbaldannelsen (jf. 1), men falder uden for min afgrænsning af verbalpræfikset da det ikke kan være valensskabende (jf. 3) og er trykstærkt (jf. 2), fx i *Peter misinformerer*, og i den forstand opfører sig som foranstillede præpositioner og adverbier i sammensætninger (sml. *bortskaffelse*).² Ifølge Hansen (1967:

2 Hansen (1967) omtaler også brugen af *u*- i participialdannelser uden tilsvarende finit verbum; fx *upassende* eller *uvidende*. Det falder imidlertid uden for min definition af verbalpræfikset da det er trykstærkt, hvormed det markeres at det bidrager med en selvstændig, transparent (negerende) betydningskomponent i det sammensatte verbal. Hansen (1967) skelner i øvrigt mellem egentlig ‘præfigering’, fx *belitle*, og ‘sammensætning’, fx *gennemtvinge*, i verbaldannelsen.

181) kan *be-* i samtiden bruges til nydannelser, især af den spøgende slags og oftest i perfektum participiumsformen, som i *Værelserne er ... svagt betæppede*. Andre eksempler er: *betitlede*, *bespottede*, *bemaabet*, *bedigtede*, *bemalede*, *bejublede*, *bekillede*, *behjelmede*, *beneje*, *bejae*, *bestalde* (en hest) ... Basisleksemet er i disse eksempler substantiv eller verbum, men andetsteds har han også eksempler med adjektiv som basisleksem: *begunstige*, *bemyndige* (Hansen 1967: 178). Om *for-* skriver Hansen (1967: 181):

“Til nydannelser bruges det især hvor man vil betegne en forandring, forvandling til det der angives af det ord (substantiv eller adjektiv) der er kernen i afledningen. Ligesom ved *be-*afledningen er nydannelser her ved *for-* også nu for det meste spøgende eller nedsættende, og afledningen er hyppigst brugt i perfektparticipiet ...: en *forpimpet* champagnegrosserer.” Eksemplet er fra Nordiske Sprogproblemer (1957: 52).

Ifølge Durst-Andersen & Herslund (1996: 90-92) er *be-*præfigeringen den eneste derivative verbaldannelse i dansk der klart er morfologisk af natur (dvs. uadskilleligt fra verbaldannelsen [min læsning]). Præfiksets funktion er, ifølge forfatterne, at være valensændrende og transitiverende:

“The very productive prefix *be-*, essentially a transitivising morpheme, resembles in many respects the so-called applicative morphemes of African languages. Like applicative morphemes, the prefix enables the stem, canonically, to select as an object what would otherwise be realized as a locative complement or adjunct, but other possibilities exist as well” (Durst-Andersen & Herslund 1996: 90-91).

Forfatterne nævner at verbet kan være afledt af et substantiv, men ikke at basisleksemet også kan være et adjektiv, og kommer i øvrigt ikke nærmere ind på præfiksets rolle i disse tilfælde, som vanskeligt kan rubriceres under den valensændrende funktion. Endelig behandler de ikke præfikset *for-*. *For-* ser på mange måder ud til at fungere ligesom *be-*, men til forskel fra *be-* er *for-* hyppigt forekommende med adjektiv som basisleksem.³

Både *be-* og *for-* er uadskillelige fra verbaldannelsen, trykssvage og kan være valensskabende. Den valensskabende evne indebærer, som vi skal se

3 *For* har i øvrigt en række andre veldefinerede anvendelser og betydninger, som ikke kan sidestilles med dets anvendelse som præfiks. Sml. fx *for dum* eller *syng for*, men *forsegle* = **for segl*, **segle for*.

i næste afsnit, at der tilføjes et transitivt valensskema, og at dette hverken kan udledes af basisleksemet eller blot er en ændring af leksikalisk bestemt valensstruktur. Dvs. præfikset opererer ikke på basisleksemet. Det er derfor ikke tilstrækkeligt at tale om en promovning af et sætningsargument eller en verbalvalensforøgelse. Vi kan til gengæld tale om en morfologisk skemativering af sætningen når et præfiks som *be-* eller *for-*, ud over sin rolle som verbalt derivativ, tilføjer en transitiv valensstruktur og dermed skematiserer sætningsbetydningen uafhængigt af basisleksemet – som evt. kan være et substantiv. Med andre ord kan det betydningsbærende transitive skema i sætningen ikke forankres leksikalisk. Præfiksets transitive skemativering er således en morfologisk markeret analog udgave af den diagrammatiske argumentstrukturkonstruktions uafhængige betydningsbidrag i *the crew manned the boats* ([SUBJ V OBJ] / ‘X, Y i transitiv relation’). Sml. *besætningen bemandede bådene*.

3.1. Be- og for-konstruktioner – anvendelser og betydningskategorier

De fleste danske verbalpræfikskonstruktioner stammer fra tilsvarende tyske konstruktioner (se afsnit 2), men moderne dansk ser også ud til at have en generaliseret produktiv verbalpræfikskonstruktion (se afsnit 3.1.1). Hvis vi ser bort fra tilfælde med egentlig leksikalisering hvor basisleksemet ikke har en selvstændig betydning i det afledte verbum, eller hvor det afledte verbum får en helt ny betydning; fx *begynde*, *bedrøve*, *bebrejde*, *besøge*, *forfatte*, *forlade*, *forsage*, eller *forkynde*, kan både *be-* og *for-*konstruktionerne i dansk beskrives med de samme betydningskategorier som har været hovedelementerne i analyser af den tyske og den engelske *be-*konstruktion (se afsnit 2).

Som vi så i afsnit 2, anser Michaelis & Ruppenhofer (2001) betydningselementet *coverage* for at være kerneelementet i *be-*konstruktionens betydning. De argumenterer for at man kun kan forklare *be-*konstruktionen ved at se på hvordan dens betydning og anvendelse relaterer sig til den historiske udvikling af *bi-* ‘around’ og forandrer sig (se citat ovenfor). Det synes umiddelbart at være en plausibel tilgang til analysen af *be-*konstruktionen. Det er dog påfaldende at præfikset *for-*, som må antages at have en noget anden betydningsstruktur og etymologi (fra tysk *vor-/ver-*) i store træk giver de samme betydningsmuligheder som *be-*præfikset. Det indikerer at analysen af *be-*konstruktionens betydning, i modsætning til argumentationen i Michaelis & Ruppenhofer (2001), ikke behøver være snævert forbundet med den historiske udvikling af præfikset *be-* og dets kernebetydning; og mht. dansk, ikke bør være det. I dansk er der måske snarere tale om en mere generel

skematiserende konstruktionsdannelse med *be-* eller *for-*. Distributionen på de forskellige anvendelser er anderledes og komplementær for *for-* i forhold til *be-*, hvilket giver god mening ud fra et funktionelt synspunkt. Selvom de to præfikser har de samme betydningsmuligheder, forekommer det samme basisleksem sjældent med både *be-* og *for-* i samme betydning (det kan dog godt forekomme, se fx (12)-(13) nedenfor). For eksempel kan man *forgylde* nogen (via ‘guld-transfer’) og man kan *besmykke* nogen (via ‘smykke-transfer’), men man kan ikke **begylde* nogen, og man kan ikke **forsmykke* nogen.

Hvis vi antager at præfikset generelt tilføjer et transitivt valensschema i forbindelse med verbaldannelsen (‘X TRANS Y’), jf. afsnit 3, og dermed markerer den transitive relation, vil basisleksemet enten **specificere den transitive relation** (fx ved at specificere ‘måde’ eller ‘transfer/middel’), eller angive **resultatet af den transitive relation**.⁴

A) **Transitiv relation med mådesspecification.** Præfikset markerer transitivitet i verbum med (in)transitivt basisverbum: Den transitive effekt fremhæves og specificeres i basisverbet. I eksempel (7), (8) og (9) fremhæves den transitive effekt og specificeres i basisverbet: ‘Han har en ledende effekt på virksomheden ved at styre den’, ‘han har en effekt på vildtet ved at jage det’, og ‘han retter effektivt opmærksomheden mod en matematisk sammenhæng ved at vise den.’ I visse tilfælde resulterer præfigeringen i en ganske lille betydningsforskel, som fx i (10).

- (7) Han **bestyrer** en virksomhed.
- (8) Han **forjager** vildtet.
- (9) Han **beviser** en matematisk sammenhæng.
- (10) Han **benægter** ethvert kendskab til sagen.

I (11) påvirker manden den ældre dame med sin manipulerende snak, og i (12) og (13) gør subjektet noget ved træet ved at arbejde med det.

- (11) Manden **besnakkede** den ældre dame.
‘Manden påvirkede den ældre dame med sin manipulerende snak’

4 Præfikset kan også i visse tilfælde danne adjektiv med verbum som basisleksem, fx **forblæst**, **fordrukken** eller **belæst**.

(12) Han **be**arbejdede træet.

(13) Han **for**arbejdede træet.

I (14) må subjektet ikke komme i kontakt med græsset ved at træde på det, og i (15) gør Peter noget ved spørgsmålene ved at svare på dem.

(14) Man må ikke **bet**ræde græsset.

(15) Peter **bes**varer spørgsmålene.

Følgende verber er andre eksempler hvor basisverbet specificerer den fremhævede transitive relations måde:⁵ *bekæmpe, betvivle, besejle, beklappe, belure, belyse, befamle, bekysse, bese, begrine, beflyve, bestige, bedryppe, besove, beskide, fordømme, forkrølle, forbande, forpine.*

B) Transitiv relation med ‘transfer-/middelspecifikation’. Præfikset er valensskabende i transitivt verbum med substantiv som basisleksem der specificerer ‘transfer’-/’middel’-betydningen (overførsel af substantivisk størrelse).

(16) Bien **best**øvede blomsterne.

(17) Nasa **bem**ander rumskibet.

I (16) og (17) påvirker subjektet *blomsterne/rumskibet* ved at der overføres henholdsvis *støv* og *mand*. I (18) og (19) gør subjektet noget ved objektet ved at påføre det henholdsvis *en hyrde* og *et segl*.

(18) Det ekstra arbejde **be**byrder de ansatte.

(19) Han **for**seglede brevet.

5 *Før-* kan også fremhæve/forstærke en intransitiv eller reflexiv situation, eller skabe intransitiv valens, med betydningen tilstandsændring, intensivering, grænseoverskridende handling e.l., fx *forsvinde, forbløde, forhaste sig, fordampe, forstene.*

Følgende er andre eksempler på en ‘transfer-/middelspecifikation’, hvor basissubstantivet specificerer den transitive relation som en transferbetydning: *besejle, befolke, behuse, belejre, behatte, benåde, beramme, benytte, betille, bemidle, besko, besmykke, beperle, beruse, forulempe, fornagle, forpagte, forgyldte, forsøve, forzinke, forkrome, fornikle, fortinne, forhude, forskalle, forsåle, forskanse (sig), forgifte, forpeste, forurette, forpligte, forrente.*

C) **Transitiv relation med resultativ betydning.** Præfikset er verbalvalensskabende i verber med adjektiv eller substantiv som basisleksem og resultativ transitiv betydning. Den resultative variant er yderst hyppig med *for-*, hvorimod den er relativt sjældent forekommende med *be-*. Den resultative *be-*variant kan også observeres i engelsk (Petré & Cuyckens 2008). I (20) og (21) har subjektet en indvirkning på objektet, som resulterer i at objektet gennemgår en forandring til det der udtrykkes i basisleksemet.

(20) Peter **for**enklede processen.
[SUBJ (*for*-ADJ)_V OBJ] / ‘X caused Y to be Z_{ADJ}’

(21) Moderen **ber**oligede datteren.
[SUBJ (*be*-ADJ)_V OBJ] / ‘X caused Y to be Z_{ADJ}’

Andre eksempler på den resultative variant er: *forny, forstørre, forklare, forarme, forbedre, fordanske, forværre, forkrøble, forhekse, forgrimme, forringe, forruste, fortravle, forhøje, fordyre, forfine, forædle, forskønne, foryngre, forgrove, forrå, forurene, fornedre, forstærke, forkorte, forlænge, fortykke, fortynde, forsnævre, for dumme, forstumme, fordunkle, formørke, forandre, fordybe (sig), forenkle, forsimple, forevige, forfalske, forfladige, forklejne, forflygtige, forfriske, forfærdige, forlige, formilde, forsøde, forsure, foruro lige, fortætte, forivre (sig), forsikre, forvisse, formulde, forstøve, forgude, forpligtige, forsmå, bemyndige, besvangre, berige, berigtige.*

Vi kan sammenfattende konstatere at de danske verbalpræfikser *be-* og *for-* navnlig optræder i tre konstruktionsvarianter, der ser ud til at være produktive i nutidigt dansk: A) ‘mådesspecifikation af den transitive relation’, B) ‘transfer-/middelspecifikation af den transitive relation’ og C) ‘resultativ transitiv relation’. Varianterne kan sammenfattes i følgende formalisering af verbalpræfikskonstruktionen, hvor specifikation af ‘måde’ (A) vs. ‘transfer’/‘middel’ (B) er slået sammen til SPEC:

[SUBJ (*be/for*_i-LEX-F)_V OBJ] / ‘(X TRANS Y)_i + (SPEC/RESULT)_{LEX}’

Jeg vil i det næste afsnit vise med en række eksempler at der sker nydannelser med begge præfikser og med alle tre konstruktionsvarianter. En del af nydannelserne sker som participium perfektumformer af verbet, som også bemærket i Hansen (1967), og er et mønster man også har observeret i engelsk (Petré & Cuyckens 2008), men der er også mange eksempler på nydannelser med finite verbalformer.

3.1.1. Nydannelser

‘Mådesspecifikation’:

Herlig fest... min far på 78 med de dårlige knæ **bedansede** alle damerne (<https://jyllands-posten.dk/debat/kronik/ECE10449825/naar-boern-ikke-bare-kommer/>. Lok. 14/11/21). En retarderet mandsling valgte at **bedytte** mig hårdt bagfra, faktisk så hårdt at jeg faldt af cyklen! (<https://www.hardwareonline.dk/traad.aspx?fid=23&tid=817244>. Lok. 14/11/21). Foragt **forkrøller** ansigtet og lukker næseborene for at holde uønskede lugte ude. (<https://www.mm.dk/pdf/files/638df-22199707.pdf>. Lok. 14/11/21).

Eksempler på andre nydannelser: *bebombe, becykle, besmile, befiske, beprutte, forklovne, fordukke, fordigte sig.*

‘Transferspecifikation’:

Vi skulle i frihavnen og se hvad der nu kom hjem.... Første bil til at **behjule** ... dansk grund var den store Buick. Nu med sort kaleche... (<http://www.carnut.dk/carnut-gar-tilbage-i-tiden-del-21>. Lok. 14/11/21). På grund af arrangementet af lysdioder i forskellige højder, **forkranser** denne krans perfekt enhver facade (<https://da.rowladyland.com/dom/19790-ulichnaya-girlyanda-bahroma.html>. Lok. 14/11/21). DFDS inviterer endnu engang til julefest hvor der ikke er langt fra bordet til køjen – selv de mest **forsnappede** kan være med her (<https://uuqp7799.com/julefrokost-arrangement-kobenhavn-online.html>. Lok. 14/11/21).

Eksempler på andre nydannelser: *betjære, bebukset, beslipset, besovsede, beflasket, bebestede, besprittede, bemaskede, forpinde, forgrannede, forgarnede, forhashede, forlortede, forsovsede, forsexede.*

‘Resultativ’:

TV2 klipper så tilbage i studiet, hvor de har hevet folk ind som kan **be-kloge** os andre... (<https://rolflarsen.wordpress.com/2010/02/20/all-round-eksperten>. 14/11/21). Jeg undskylder for at **forsyge** jeres lille hyggeaften, sagde han (<https://truyen4u.net/don-t-know-why-hvem-vandt-730117236.html>. 14/11/21). Realdania vil **forgrønne** almene renoveringer (<http://www.dagensbyggeri.dk/artikel/112361-realdania-vil-forgronne-almene-renoveringer>. 14/11/21).

Eksempler på andre nydannelser: *forfranske, forsjove, fortrolde, foroste, fornære, forflæskede, forbæssede, forjollede, forjødede, forperket, forhårdede*.

4. Lignende konstruktioner i spansk

I spansk er præfigerede verbalafledninger generelt meget produktive. Jeg vil i dette afsnit vise at selvom konstruktionernes form og betydningskategorier har klare paralleller i danske præfikskonstruktioner, så adskiller de spanske konstruktioner sig fra hvad jeg i denne artikel har defineret som skematiserende verbalpræfikskonstruktioner i dansk. I visse tilfælde forekommer det spanske præfiks også som præposition i konstruktioner hvor det er uafhængigt af verbaldannelsen som i eksempel (22).

- (22) Volaron **sobre** el campo de batalla. → **Sobre**volaron el campo de batalla.
 ‘De fløj **over** kamppladsen’ ‘De **over**fløj kamppladsen’

Denne konstruktionstype er hyppig i dansk og svarer til Åge Hansens (1967) verbale sammensætninger (se afsnit 3). Præfikset er her at betragte som en komponent i et leksikalsk sammensat verbalt prædikat. Hertil kommer at sætningens særlige transitive kernebetydning er transparent og projiceres direkte i det sammensatte verbums leksikalske betydning. Konstruktionstypen har således fundamentale træk der gør den forskellig fra de uadskillelige skematiserende verbalpræfikser i dansk (jf. afsnit 3). I en anden konstruktionstype, som eksemplificeret i (23), har det afledte verbum et aspektuelt præfiks (*re-* ‘ITER’) der tilføjer betydningen ‘gentagelse’ og ‘coverage’ og derigennem skaber den særlige transitive betydning; sml. afsnit 3.1.

- (23) **Re-corrimos** todo el cerro.
ITER-løb hele hjertet
'Vi "bevandrede" hele hjertet'

Selvom *re*-konstruktionen i spansk minder meget om den danske *be*-præfikskonstruktion i dansk (jf. oversættelsen i (23)), kan man konstatere at dens betydning er helt transparent, og *re*-'s anvendelse er afgrænset til denne specifikke sprogbrug (fordi *re*- har en præcis og afgrænset aspektuel betydning). Eksempel (24) kan sammenlignes med hvad jeg i afsnit 3.1 har betegnet verbalpræfikskonstruktion med betydningen 'transitiv relation med transfer-/middel-specifikation' i dansk (jf. oversættelsen).

- (24) La arena **em-polv-aba** los caminos y las casas.
Sandet i-støv-datid vejene og husene
'Sandet "**besmudsede**" vejene og husene' (sml. engelsk *bedust*).

Basisleksemet er substantivet *polvo* 'støv/snavs', og betydningen er 'X TRANS Y' + 'specifikation af transfer_{SUBS}'. Konstruktionen er meget hyppig i spansk. Der er en klar parallel til den danske skematiske verbalpræfikskonstruktion hvis man ser på form og betydning, men der er også her en transparent projicering af den spanske sætnings betydning i det afledte verbum (*em-polvo-ar* = 'i støv-proces'), som mere ligner det leksikalsk sammensatte verbal i dansk (se afsnit 3). Præfikset kan også anvendes selvstændigt som præposition med samme betydning i andre konstruktioner, fx *había polvo en (=em) las calles y en las casas* 'der var støv **i** gaderne og husene'. Følgende er eksempler på lignende afledte verber med substantiv som basisleksemet: *atornillar* 'X forsyner Y med skrue'; *encalar* 'X dækker Y med kalk'; *embaldosar* 'X dækker Y med fliser'; *empapelar* 'X dækker Y med papir'; *enjoyar* 'X dækker Y med juveler'; *enaceitar* 'X dækker Y med olie'; *enrejar* 'X sætter et hegn omkring Y'; *ensillar* 'X sadler Y'; *empedrar* 'X dækker Y med sten'; *enmarcar* 'X sætter ramme om Y'; *endeudar* 'X giver Y gæld'.

Eksempel (25) og (26) kan sammenlignes med hvad jeg i afsnit 3.1 har kategoriseret som verbalpræfikskonstruktion med betydningen 'transitiv relation med resultativ betydning' i dansk.

- (25) El maquillador **em-bell-eció** a la chica (con el maquillaje).
Sminkøren i-smuk-kede pigen (med makeuppen)
'Sminkøren sminkede pigen smuk' (sml. **forskønne, forgude, bemyndige**).

- (26) **Encarcelaron** al asesino.
 i fængsel de anbragte morderen
 ‘De fængslede morderen’

I (25) og (26) er betydningen henholdsvis ‘X caused Y to be Z_{ADJ}’ (‘X fik Y til at være Z_{ADJ}’) og ‘X caused Y to move Z_{SUBS}’ (‘X fik Y til at bevæge sig Z_{SUBS}’). De repræsenterer altså to resultative verbalpræfiksvarianter, henholdsvis ‘resultativ med tilstandsændring’ og ‘forårsaget bevægelse’ (*caused motion*). Ligesom den transitive konstruktion med ‘transfer’-specifikation (som i (24)) er begge resultative varianter yderst frekvente i spansk. Vi ser også her en klar parallel til de danske verbalpræfikskonstruktioner, både med hensyn til form og betydning, men ligesom i (24) ser vi også at præfikset har en sammenlignelig uafhængig anvendelse som præposition – sml. *en belleza* ‘i smukhed’ (25) og *en cárcel* ‘i fængsel’ (26) – og en betydningsmæssig transparens projiceret leksikalsk i det sammensatte verbum. Følgende er eksempler på lignende afledte verber med substantiv eller (mere typisk) adjektiv som basisleksem: *aclamar* ‘X gør Y klar’ (sml. *forklare*); *alontar* ‘X gør Y skør’; *acortar* ‘X gør Y kortere’ (sml. *forkorte*); *endulzar* ‘X gør Y sød’ (sml. *forføde*); *emborrachar* ‘X gør Y fuld’ (sml. *beruse*, 3.1B); *ensuciar* ‘X gør Y beskidt’ (sml. *beskide*, 3.1A); *engordar* ‘X gør Y tyk’; *enfriar* ‘X gør Y kold’; *embruñar* ‘X gør Y til en heks’ (sml. *forhekse*); *embrutecer* ‘X gør Y brutal’ (sml. *forrå*); *empequeñecer* ‘X gør Y lille’ (sml. *formind-ske*); *empobreecer* ‘X gør Y fattig’; *encareecer* ‘X gør Y dyr’ (sml. *fordyre*); *endureecer* ‘X gør Y hård’; *enflaqueecer* ‘X gør Y tynd’; *engrandecer* ‘X gør Y stor’; *engraveecer* ‘X gør Y alvorlig’ (sml. *forværre*); *enloqueecer* ‘X gør Y skør’; *enmudeecer* ‘X gør Y stum’ (sml. *forstumme*); *enrareecer* ‘X gør Y sjælden’; *enriqueecer* ‘X gør Y rig’ (sml. *berige*); *emblanqueecer* ‘X gør Y hvid’; *entontecer* ‘X gør Y skør’; *enbristecer* ‘X gør Y trist’; *envejeecer* ‘X gør Y gammel’; *embotellar* ‘X placerer Y i en flaske’; *encaminar* ‘X bringer Y på vej’; *enrampar* ‘X får Y i en fælde’.

Når vi sammenligner de spanske verbalafledninger med de danske præfikskonstruktioner med *be-* og *for-*, er det mest bemærkelsesværdige måske at de produktive spanske konstruktioner, der mht. form og betydning er meget lig de danske, systematisk blokerer for en innovativ, kreativ sprogbrug, som den vi ser i dansk, jf. afsnit 3.1.1. De spanske præfikskonstruktioner implicerer som i dansk produktive morfologiske konstruktioner på ordniveau (Booij 2010), hvor et basisleksem er kerneelementet i afledningen af det sammensatte verbum. Men eftersom der ikke derudover, som i dansk, dannes en præfikskonstruktion med en leksikalsk uafhængig sætningsvalens,

dvs. en skematisering (konstruktion) af sætningens argumentstruktur (se afsnit 3), er de spanske konstruktioner restriktivt bygget op omkring – og er afhængige af – basisleksemet. Dvs. hvis man eksempelvis vil tale om en landing ved at referere til at en flyvemaskine (X) kommer i kontakt med dansk jord (Y), vil spansktalende vanskeligt kunne gøre det ved at bygge en transitiv konstruktion op omkring *rueda* ‘hjul’, fx **X enruedar Y* ‘X i hjul Y’ som alternativ til den intransitive *X aterrizar* ‘X til jord = at lande’, fordi det valgte basisleksemet (*rueda* ‘hjul’) er et unaturligt valg i forhold til en verbal opbygning af den intenderede transitive betydning (‘X i kontakt med Y’). Til gengæld kan man godt forestille sig udtryk som *X behjuler Y* som alternativ til det intransitive *X lander (på Y)* i dansk, fordi *be-* markerer et produktivt transitivt sætningsskema der er relativt uafhængigt af basisleksemet og derfor et potentielt bud på konstruktionen af den intenderede transitive betydning. De spanske præfikskonstruktioner er således ikke, som i dansk, leksikalsk (relativt) uafhængige transitive sætningskonstruktioner der produktivt kan kombineres med innovative basisleksemer der specificerer den transitive relations måde, transfer/middel eller resultat.

5. Afsluttende bemærkninger

Jeg har argumenteret for at dansk har produktive transitive verbalpræfikskonstruktioner (*be-* og *for-*) der potentielt giver mulighed for en særlig innovativ sprogbrug. De kan defineres og klart afgrænses i forhold til andre præfigerede transitive konstruktioner. Spansk har produktive præfikskonstruktioner der både med hensyn til form og betydning ligner de danske konstruktioner. De implicerer imidlertid ikke, som i dansk, et generaliseret, leksikalsk uafhængigt, transitivt valensskema, og man kan derfor ikke observere nydannelser i sprogbugen af den type vi finder i dansk. I det perspektiv er det ikke kun etymologien, sprogafstamning og de specifikke konstruktioner der binder de germanske *be-*konstruktioner sammen og afgrænser dem i forhold til sammenlignelige konstruktioner i de romanske sprog; der er formentlig også generelle sprogtypologiske forskelle i spil. Med andre ord opstår sætningskonstruktioner i en historisk kontekst, og de er sprogspecifikke med fællestræk og forskelligheder på tværs af sprog (fx Croft 2001). Hertil kommer imidlertid at den rolle som henholdsvis de produktive mønstre (generaliseret ud fra sprogbugen) og verbets leksikalske information spiller i sætningsstrukturen, ser ud til at være sprogtypespecifik (jf. Pedersen 2019).

Om forfatteren

Johan Pedersen, ph.d., lektor i spansk lingvistik på Københavns Universitet.

Litteratur

- Booij, G. (2010): *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, W. (2001): *Radical construction grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Den Store Danske. <https://denstoredanske.lex.dk>.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund. 1996. The Syntax of Danish Verbs: Lexical and Syntactic Transitivity. I: *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*. E. Engberg-Pedersen et al. (red.). Amsterdam: John Benjamins, 65-102.
- Goldberg, A. (1995): *Constructions: A Construction Grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hansen, Aa. (1967): *Moderne dansk*. Det Danske Sprog-og Litteraturselskab. Grafisk forlag.
- Haspelmath, M. (2011): On S, A, P, T, and R as comparative concepts for alignment typology. *Linguistic Typology* 15, 535-567.
- Kittilä, S. (2011): Transitivity typology. I: *The Oxford handbook of linguistic typology*. J.J. Song (red.). Oxford: Oxford University Press, 346-367.
- Kulikov, L. (2011): Voice typology. I: *The Oxford handbook of linguistic typology*. J.J. Song (red.). Oxford: Oxford University Press, 368-398.
- Nielsen, J. L. (2018): Rækkefølgen af valensændrende affikser i polysyntetiske sprog. *Ny forskning i grammatik*, vol. 25, 166-183.
- Nordiske sprogproblemer. (1957): Udgivet af Dansk Sprognævn.
- Michaelis, L. & J. Ruppenhofer. (2001): Valence creation and the German applicative: The inherent semantics of linking patterns. *Journal of Semantics* 17, 335-395.
- ODS. Ordbog over det Danske Sprog.
- Pedersen, J. (2019): Verb-based vs. schema-based constructions. A contrastive perspective. *Linguistics* 57(3), 473-530.
- Petré, P. & H. Cuyckens. (2008): *Bedusted, yet not beheaded: The role of be-'s constructional properties in its conservation*. I: *Constructions and Language Change*. A. Bergs & G. Diewald (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 133-169.

Den strukturelle asymmetri mellem et objekt og et efterfølgende PP-komplement i dansk

Sten Vikner

Abstract

Looking at verb phrases (VPs) which contain both a direct object and a following preposition phrase (PP), e.g. *lægge noget på bordet/nettet*, ‘put something on the table/the web’, the picture is perhaps a little confusing. Data from coordination indicate that the object and the PP form a constituent which excludes the main verb, whereas data from idiomatic expressions point toward the main verb and the PP forming a constituent to the exclusion of the object.

However, these contradictory data can be reconciled by means of the analyses in Larson (1988) and Kratzer (1995), where the object and the PP are not taken to be on the same level in the syntactic structure. This analysis can also account for the fact that such VPs can be modified both by PPs which normally modify only atelic VPs (e.g. *i to år* ‘for two years’) and by PPs which normally modify only telic VPs (e.g. *på to timer* ‘in two hours’).

Nøgleord

VP, vP, PP-komplement, koordination, idiomatiske udtryk

1. Indledning

I denne artikel¹ vil jeg vil se på sætninger med et objekt og en efterfølgende præpositionsfrase, som fx²

(1)	Mette vil gerne	[_{VP} sende	[_{DP} den her vin]	[_{PP} til borgmesteren]].
	SUBJEKT		OBJEKT	PP-KOMPLEMENT
	AGENS		TEMA	BENEFAKTIV

Objektet er her *den her vin* og det efterfølgende PP-komplement er *til borgmesteren*. Objektet i denne type eksempler er meget ofte TEMA, hvorimod det efterfølgende PP-komplement alt efter verbet kan få tilskrevet en af en række forskellige tematiske roller, inklusive BENEFAKTIV, som her.

Der er mange forskellige eksempler der til forveksling ligner den type jeg her er interesseret i, og det kan give flertydighed. I et online foredrag den 09.10.2020 sagde Marie Herget Christensen fx følgende om den hjælp hendes projekt havde fået ved dataindsamlingen:

(2)	Vi har	[_{VP} modtaget	[_{DP} en masse trusler]	[_{PP} fra politiet og meningsdannere]].
	SUBJ		OBJEKT	PP-KOMPLEMENT

hvilket netop er et eksempel af den type jeg vil diskutere. Der var ganske vist en uopdragen tilhører (nemlig undertegnede) som skrev på chatten at det åbenbart var farligt at være lingvist på Københavns Universitet. Den alternative læsning jeg dermed sigtede til, var formentlig følgende hvor det bl.a. er politiet der truer (og det er altså **ikke** den som den her artikel handler om):

(3)	Vi har	[_{VP} modtaget	[_{DP} en masse trusler fra politiet og meningsdannere]].
	SUBJ		OBJEKT

1 Denne artikel er parallel til men ikke identisk med min artikel i *MUDS* 18, dvs. S. Vikner (2021).

2 DP står for determinativfrase, idet det antages at fx [*den her vin*] er bygget op omkring kernen *den*. PP står for præpositionsfrase, idet fx [*til borgmesteren*] er bygget op omkring kernen *til*, ligesom VP står for verbalfrase, idet [*sende den her vin til borgmesteren*] er bygget op omkring kernen *sende*. På de efterfølgende sider vil jeg også diskutere andre frasetyper, ligesom jeg vil gå ud fra at mængden af konstituerer altså ikke alene indeholder fraser men også kerner, så som D° (determinativ), P° (præposition) eller V° (verbum).

Det er faktisk muligt at [_{pp} *fra politiet og meningsdannere*] også er et komplement i (3), men i så tilfælde er det et komplement til substantivet *trusler*, og ikke til verbet *modtage*, som i (2).

Man kan kende et komplement til et verbum (uanset om det er en DP eller en PP) på at det er tæt knyttet til verbet. Om et komplement af en bestemt kategori er umuligt, optionelt eller obligatorisk afhænger nemlig af verbet (*læse* er monotransitivt, *give* er ditransitivt, og *købe* kan være enten mono- eller ditransitivt):

- (4) a. Ib læste en bog. d. *Ib læste en bog til Bo.
 b. Ib købte en bog. e. Ib købte en bog til Bo.
 c. *Ib gav en bog. f. Ib gav en bog til Bo.

Adverbialer derimod er i princippet altid (syntaktisk) mulige, jf. at alle de eksempler der er mulige uden adverbialet [_{pp} *i ferien*] i (4), dvs. (4)a/b/e/f, også er mulige med dette adverbial i (5):

- (5) a. Ib læste en bog i ferien. d.*Iblæste en bog til Bo i ferien.
 b. Ib købte en bog i ferien. e. Ib købte en bog til Bo i ferien.
 c. *Ib gav en bog i ferien. f. Ib gav en bog til Bo i ferien.

Komplementer får således deres mening fra verbet, men det gør adverbialer ikke.

Ved hjælp af en flytningstest kan man vise at *den her vin* er en konstituent i (1), og at *til borgmesteren* også er det. Testen flytter en konstituent til fundamentfeltet (som vi i generativ syntaks kalder CP-spec).

- (6) a. [_{pp} Til borgmesteren] vil Mette gerne sende den her vin _____.
 b. [_{dp} Den her vin] vil Mette gerne sende _____ til borgmesteren.

Jeg er godt klar over at man på denne måde ikke alene kan vise at *til borgmesteren* er en konstituent, (6), men også at *borgmesteren* er en konstituent, (7), men det finder jeg helt uproblematisk, det viser blot at der kan være andre konstituenten (her: en DP) inden i en PP (jf. kapitel 5 i Nguyen 2020):

- (7) [_{DP} Borgmesteren] vil Mette gerne sende den her vin
[_{PP} til _____].

Man kan ikke gøre noget tilsvarende med verbet alene, altså flytte *sende* til fundamentfeltet. Det viser dog ikke at hovedverbet ikke er en konstituent, men formentlig kun at hovedverbet ikke er en konstituent af den rigtige type: I (7) er *sende* ikke en konstituent af typen frase (altså ikke en VP = verbalfrase) men kun en konstituent af typen kerne (nærmere bestemt V° = verbum).

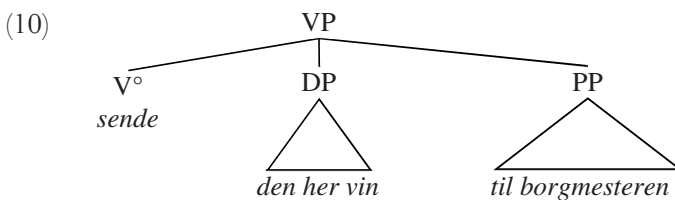
- (8) * Sende ville Mette gerne _____ den her vin til borgmesteren.

Til gengæld kan man vise at *sende den her vin til borgmesteren* er en konstituent som er en frase (nemlig VP):

- (9) [_{VP} Sende den her vin til borgmesteren] ville Mette gerne
_____, men hun turde ikke.

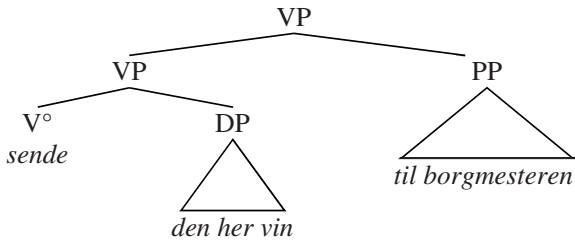
Igen ser vi at konstituenten kan indeholde andre konstituenten, selv inden for samme sætning.

Hvordan er så den interne struktur i sådan en VP med et objekt efterfulgt af et PP-komplement? Der findes to oplagte men efter min mening galt afmarcherede analyser, en med tre døtre af VP, (10), og en hvor verbet og objektet udgør en konstituent uden PP'en, (11)³:

3 Der er sådan set ikke noget galt med (11), bortset fra at den forudsætter at PP'en er et adverbial og ikke et komplement til verbet. Dermed kan (11) ikke være en analyse af et eksempel som (1), hvor PP'en *til borgmesteren* helt klart er et komplement, men (11) er derimod velegnet som analyse af fx (5)a, hvor PP'en *i ferien* netop er et adverbial.

(11)

Jeg vil forsøge at vise at der er (mindst) to ting i vejen med både (10) og (11):

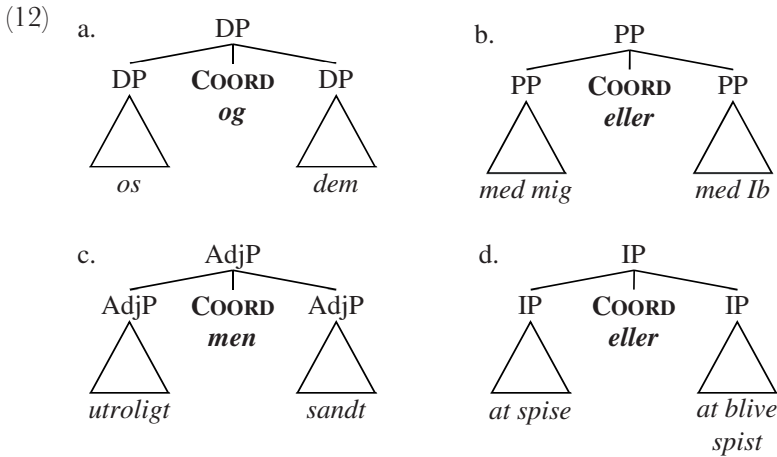
- Data med koordinationer viser at vi har brug for en konstituent der består af objektet og det efterfølgende PP-komplement men som ikke inkluderer verbet – afsnit 2.
- Data med idiomatiske udtryk viser at vi har brug for en konstituent der består af verbet og PP-komplementet (!) men som ikke inkluderer objektet – afsnit 3.

Jeg vil derfor foreslå en revideret version af analysen i (10) og (11) i afsnit 4, og derefter vil jeg underbygge den med data vedrørende temporal modifikation af VP i afsnit 5.

2. Koordination

Jeg går ud fra at en koordinator koordinerer to konstituer, som i den nedenstående stærkt forenklede analyse (hvor koordination ses som en undtagelse både fra kravet om binær forgrening og fra kravet om at enhver frase er en projektion af en kerne):⁴

4 AdjP står for adjektivfrase, altså en frase bygget op omkring et adjektiv. IP står for infleksionsfrase, som tilsvarende er en frase bygget op omkring infleksionspositionen, og som i en dansk hovedsætning indeholder alt hvad der står til højre for det finite verbum, og i en dansk indlejret sætning indeholder alt hvad der står til højre for fx *at, om, som, når, selvom*, se fx (34) og (35) nedenfor eller S. Vikner & Jørgensen (2017: 139, 147, 160–162).

Det koordinationsrelaterede problem for analyserne i (10) og (11) er at man kan sige (13) (men dog ikke (14)):

(13) Mette ville egentlig have sendt
 [en flaske whisky til den franske ambassadør]
 og [en flaske cognac til den irske generalkonsul].

(14) *Mette ville egentlig have sendt
 en [flaske whisky til den franske ambassadør]
 og [flaske cognac til den irske generalkonsul].

Hvis de firkantede parenteser markerer konstituenten i (13) men ikke i (14), ville man forvente netop dette resultat. Problemet er så at i analyserne i (10) og (11) findes der ikke nogen konstituent der består udelukkende af objektet og PP'en, selvom det er det der understøttes af (13).

3. Idiomatiske udtryk

Som i S. Vikner (2018: 196) vil jeg her antage at de dele af en sætning der udgør et idiomatisk udtryk, også udgør en konstituent (som antaget helt fra Perlmutter 1970: 109 og op til fx Hornstein, Nunes & Grohmann 2005: 81; og Radford 2009: 242; Larson 2010: 319; Carnie 2011: 264; Poole 2011: 273; Koeneman & Zeijlstra 2017: 160).

Det idiomatiske udtryk kan udgøres af hele sætningen, (15), hvilket kan ses ved to ting:

- Hvis man ændrer en af sætningens interne konstituent, så taber man den idiomatiske læsning.⁵
- I den idiomatiske læsning har ingen af de pågældende konstituent deres normale reference.

- (15) a. ... før fanden fik sko på. KAN FORSTÅS IDIOMATISK
 ELLER BOGSTAVELIGT
 b. # ... før **trolldanden** fik sko på. KUN BOGSTAVELIGT
 c. # ... før fanden **tog** sko på. KUN BOGSTAVELIGT
 d. # ... før fanden fik **støvler på**. KUN BOGSTAVELIGT

Det er ligeledes muligt at kun VP udgør et idiomatisk udtryk, (16), hvilket kan ses ved de samme to ting:

- Hvis man ændrer en af VP'ens interne konstituent, så taber man den idiomatiske læsning.
- I den idiomatiske læsning har ingen af de pågældende konstituent deres normale reference.

Derimod kan man godt ændre subjektet, ligesom subjektet beholder sin normale reference, det er jo netop ikke en del af VP:

- (16) a. Otto har lugtet lunten. IDIOMAT./BOGST.
 b. **Jens** har lugtet luntten. IDIOMAT./BOGST.
 c. # Otto har **bemærket** luntten. KUN BOGST.
 d. # Otto har lugtet **tændsnoren**. KUN BOGST.

Også i sætninger med et objekt og et efterfølgende PP-komplement, (17) og (18), kan hele VP udgøre et idiomatisk udtryk:

5 Ved fagfællebedømmelsen både af denne artikel og af S. Vikner (2021) blev det bemærket at i hvert fald nogle af de eksempler som jeg begrænser til kun at have en bogstavelig fortolkning, fx (17)e, også kan fortolkes på en måde som en fagfællebedømmer kalder "leg med idiomet" (det kunne være noget i stil med *Mette skal ikke bare altid male fanden på væggen men også på ruden og på køkkenbordet*). Det er jeg enig i, men jeg vil dog fastholde at sådanne eksempler har en helt anden og meget mere kontekstafhængig status end den der gælder for de eksempler ovenfor hvor jeg har angivet en mulig idiomatisk fortolkning.

- (17) a. Mette skal altid male fanden på væggen. IDIOMAT./BOGST.
 b. **Sofie** skal altid male fanden på væggen. IDIOMAT./BOGST.
 c. # Mette skal altid **tegne** fanden på væggen. KUN BOGST.
 d. # Mette skal altid male **den onde** på væggen. KUN BOGST.
 e. # Mette skal altid male fanden på **ruden**. KUN BOGST.
- (18) a. Mette gjorde en myg til en elefant. IDIOMAT./BOGST.
 b. **Jakob** gjorde en myg til en elefant. IDIOMAT./BOGST.
 c. # Mette **tryllede** en myg til en elefant. KUN BOGST.
 d. # Mette gjorde en **flue** til en elefant. KUN BOGST.
 e. # Mette gjorde en myg til en **flodhest**. KUN BOGST.

Det forhold der er bemærkelsesværdigt i forbindelse med idiomatiske udtryk i sætninger med et objekt og et efterfølgende PP-komplement, er at verbet kan udgøre et idiomatisk udtryk sammen med PP-komplementet uden at objektet er inkluderet i det (selvom objektet står mellem verbet og PP'en):

- (19) a. Mette kastede Frank for løverne. IDIOMAT./BOGST.
 b. **Lars** kastede Frank for løverne. IDIOMAT./BOGST.
 c. # Mette **puffede** Frank for løverne. KUN BOGST.
 d. Mette kastede **Lars** for løverne. IDIOMAT./BOGST.
 e. # Mette kastede Frank for **tigre**. KUN BOGST.
- (20) a. Otto lagde lingvistikken på hylden. IDIOMAT./BOGST.
 b. **Jens** lagde lingvistikken på hylden. IDIOMAT./BOGST.
 c. # Otto **anbragte** lingvistikken på hylden. KUN BOGST.
 d. Otto lagde **fysikken** på hylden. IDIOMAT./BOGST.
 e. # Otto lagde lingvistikken **på reolen**. KUN BOGST.

Dette afsnit har altså vist at der er brug for en analyse af VP'er med et objekt og et efterfølgende PP-komplement hvor verbet udgør en konstituent sammen med PP-komplementet.

4. vP/VP-analysen

Den analyse jeg her vil foreslå, bygger på den idé at et verbum med et objekt og et efterfølgende PP-komplement, fx *sende* eller *lægge*, udgør et

komplekst kausativt prædikat med betydningen “X forårsager at Y befinder sig hos Z”.⁶

I (21)a er *den her vin* objektet, og *til borgmesteren* er PP-komplementet. Handlingen beskrevet i (21)a forårsager resultatet i (21)b, hvor *den her vin* nu er subjektet:

(21)	a.	Mette sender den her vin til borgmesteren.	HANDLING/
ÅRSAG
	b.	Den her vin er hos borgmesteren.	RESULTAT

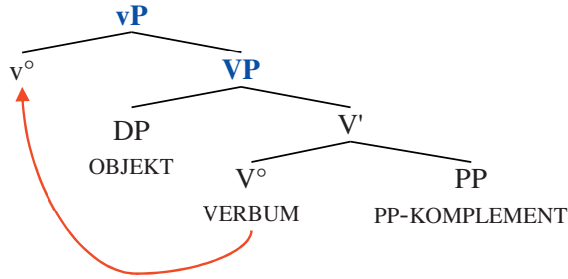
Parallellerne mellem (21)a,b er det som analysen i (22) nedenfor forsøger at udtrykke med to verbalfraaser i stedet for én, hvor den nedre verbalfraase kaldes VP og den øvre verbalfraase kaldes vP. Denne analyse går tilbage til Larson (1988), Chomsky (1995: 280–290, 302–307), Kratzer (1995) og S. Vikner (1989); og mere specifikt vedrørende V-DP-PP til Schütze og Gibson (1999), Bruening (2010) og Harley og Jung (2015).

VP og vP kaldes ofte for *VP-shells*, ‘VP-skaller’ eller ‘VP-lag’, og idéen er at de er forskellige versioner af den samme VP⁷, fx har de det samme ditransitive verbum, her *sende*, som kerne. I den nedre VP er PP-komplementet komplement til verbet, og objektet er specifikator (VP-spec). Den nedre VP udtrykker den resulterende tilstand, (21)b, og den øvre vP (som jo indeholder den nedre VP) udtrykker hele handlingen, (21)a. Det ditransitive verbum flytter altid fra den nedre kerneposition, **V^o**, til den øvre, **v^o**, hvor det står til venstre for begge komplementet. Dette sker bl.a. fordi verbet skal flytte til en position hvor det kan tilskrive sin tredje og sidste tematiske rolle til subjektet. Således kan strukturen og denne flytning ses som en konsekvens af den binære forgrening og af det at en kerne kun kan tilskrive tematiske roller til sin komplement-position og til sin specifikator-position.

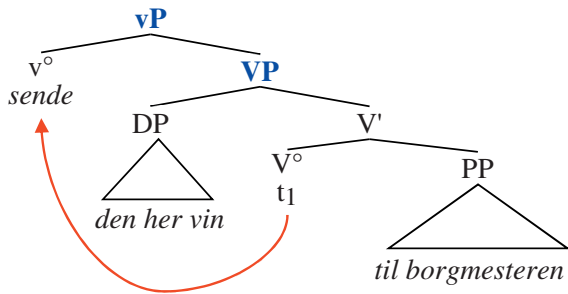
6 Som en fagfællebedømmer påpeger, er dette en antagelse der også findes i andre teoretiske tilgange, jf. fx Goldberg (1992).

7 Det er desuden denne vP/VP-analyse som Nyvad et al. (2017) og S. Vikner et al. (2017) appellerer til når de foreslår en cP/CP-analyse, og som Nguyen (2020: 234) appellerer til når han foreslår en pP/PP-analyse.

(22)

(23)

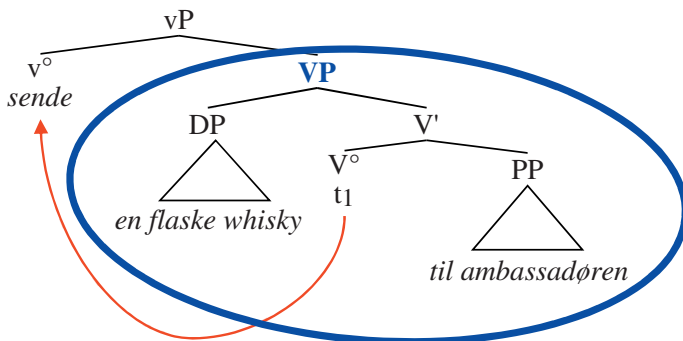
Hermed har vi også en analyse der kan håndtere de problematiske data i de to foregående afsnit:

- Den koordinerede konstituent i (13) = (24) svarer således til den nedre VP i (22)/(23):

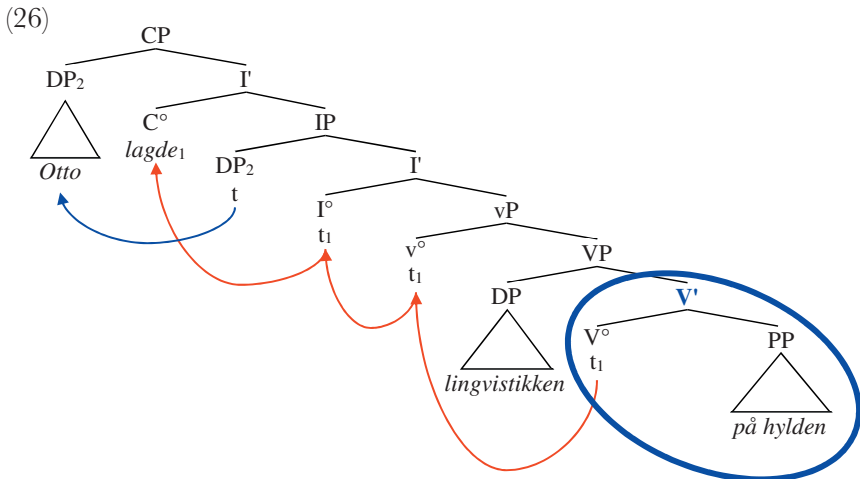
(24)

Mette ville egentlig have sendt
 [en flaske whisky til den franske ambassadør]
 og [en flaske cognac til den irske generalkonsul].

(25)

- Den idiomatiske del af (20)a = (26), altså de dele af (20)a = (26) der ikke har deres normale reference (der er ikke noget der bliver lagt, og der er heller ingen hylde involveret), danner faktisk også en konstituent. Før verbet flytter fra V° til v° , danner det nemlig en konstituent (V') sammen med PP-komplementet. Dette kan også ses efter verbalflytningen, som vist i (26), ved at det allernederste spor af verbet danner en konstituent (stadig V') sammen med PP-komplementet. Det er derfor at verbet og PP-komplementet tilsammen kan udgøre den idiomatiske del af sætningen, også selvom verbet og PP'en ikke står ved siden af hinanden.

Denne vP/VP -analyse, hvor VP udtrykker den resulterende tilstand, og hvor vP udtrykker hele det komplekse kausative prædikat “X forårsager at Y er hos Z, eller at Z har Y”, finder anvendelse ikke alene ved den type ditransitive verber som diskuteres i denne artikel (V - DP - PP , *Mette sender den her vin til borgmesteren*) men også ved en anden type ditransitive verber, nemlig dem der har et indirekte og et direkte objekt (V - DP - DP , *Mette forærer partilederen den her vin*), som diskuteret i S. Vikner (2021).

Den resulterende tilstand, (21)b, ved ditransitive V - DP - PP -verber, som jeg formulerede “Y er hos Z”, svarer dermed til den resulterende tilstand ved ditransitive V - DP - DP -verber, hvor den dog i stedet skal formuleres “Z har Y”. Analysen bringer således klart frem at det der adskiller de to typer ditransitive verber (V - DP - PP og V - DP - DP), er at deres resulterende tilstande er henholdsvis en *være hos*-relation og en *have*-relation (se også fx Benveniste 1966: 198–199; Freeze 1992: 576–585; og Kayne 1993: 4, 2000: 108).

5. Temporal modifikation af vP/VP

Det sidste datasæt der skal nævnes i forbindelse med analysen af sætninger med en VP med et objekt og et PP-komplement, som i (22)/(23), har med temporal modifikation at gøre.

Som i Vikner og Vikner (1997: 270) (og i de behandlinger vi refererer til der) antager jeg (mindst) følgende aspektuelle verbalklasser (*Aktionsarten*):

ASPEKTUELLE VERBALKLASSER (AKTIONSARTEN):

(27)	a. Ib <u>hader</u> ost.	TILSTAND	_____
	b. Ib <u>dansede</u> til festen.	PROCES (= ACTIVITY)	●●●●●●●●●●●●●●●●
	c. Ib <u>byggede</u> huset.	KOMPLEKS BEGIVENHED (= ACCOMPLISHMENT)	●●●●●●●●
	d. Ib <u>genkendte</u> sin gamle ven.	PUNKTUEL BEGIVENHED (= ACHIEVEMENT)	●

Som beskrevet fx i C. Vikner (1994: 148–149) (og mange andre steder, inkl. Vendler 1967: 101; Fillmore 1975: 36; Dowty 1979: 56, 60; Dahl 1981: 79, 84; Krifka 1989: 166–170, 1992: 32; Smith 1991: 68–71) er der forskel på hvilke typer temporal modifikation der er mulige, alt efter om den pågældende aspektuelle verbalklasse er telisk (har et naturligt slutpunkt) eller atelisk:

TILSTANDE (ATELISKE, PP MED *i*)

- (28) a. ... fordi hun savnede lakrids i tre år.
b. * ... fordi hun savnede lakrids på tre år.

PROCESSER (ATELISKE, PP MED *i*)

- (29) a. ... fordi han ledte efter bogen i en halv time.
b. * ... fordi han ledte efter bogen på en halv time.

- (30) a. ... fordi de arbejdede som tømrere i tre år.
b. * ... fordi de arbejdede som tømrere på tre år.

KOMPLEKSE BEGIVENHEDER (TELISKE, PP MED *på*)

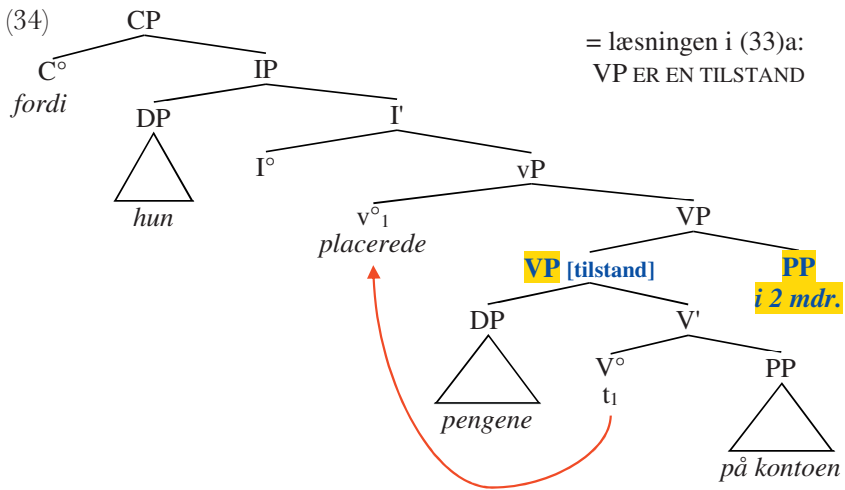
- (31) a. * ... fordi han fandt bogen i en halv time.
b. ... fordi han fandt bogen på en halv time.

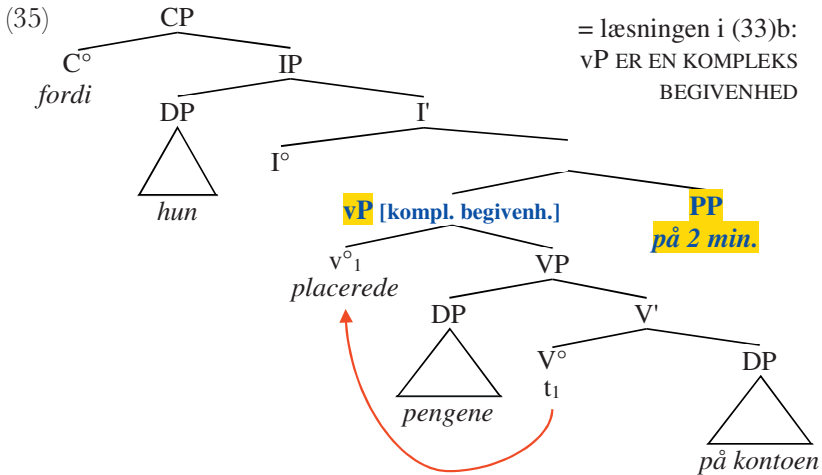
- (32) a. * ... fordi de byggede huset i tre måneder.
 b. ... fordi de byggede huset på tre måneder.

Det interessante ved sætninger med et objekt og et efterfølgende PP-komplement som i (22)/(23) er at i hvert fald nogle af dem tillader **begge** typer temporal modifikation:

- (33) a. ... fordi hun placerede pengene på sin sydafrikanske konto i to måneder.
 b. ... fordi hun placerede pengene på sin sydafrikanske konto på to minutter.

Det passer godt sammen med analysen i (22)/(23): Her er VP en resulterende tilstand (atelisk, temporal modifikation med en PP med *i*) samtidig med at hele vP er en kompleks begivenhed (telisk, temporal modifikation med en PP med *på*):

Der er dog endnu en forudsigtelse som ikke er helt uproblematisk, bl.a. fordi den er svær at efterprøve. Analyserne i (34) og (35) forudsiger nemlig at *i*-PP'en skal komme før *på*-PP'en, dvs. at (36)a er bedre end (36)b:

- (36) a. ... fordi hun placerede pengene på sin sydafrikanske konto
i to måneder på to minutter.
b. ?? ... fordi hun placerede pengene på sin sydafrikanske konto
på to minutter i to måneder.

Dette passer med min intuition og med intuitionerne hos de lingvister⁸ jeg har konsulteret, men det er svært at underbygge, idet der ikke findes nogen eksempler i fx KorpusDK med begge typer af temporale PP'er i den samme sætning.

I dette afsnit har jeg prøvet at vise hvorledes en analyse med både vP og VP kan redegøre for at (33)a,b kan tolkes både atelisk og telisk, hvilket fremgår af at modificering er mulig både med en *på*-PP og med en *i*-PP.

Denne analyse medfører også en forudsigtelse vedrørende mulige og umulige rækkefølger af en *på*-PP og en *i*-PP i (36)a,b, men her er data måske ikke helt så klare.

8 Inklusive publikum ved Grammatiknetværkets onlinekonference i oktober 2020.

6. Konklusion

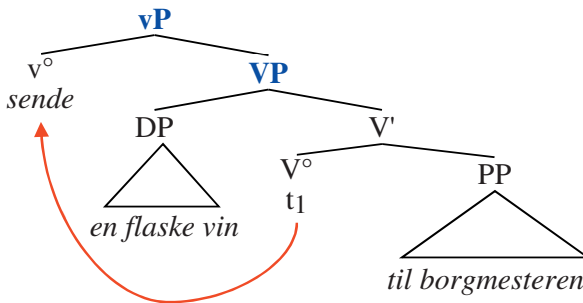
Denne artikel⁹ har argumenteret for en lidt kompliceret analyse af VP'er med et objekt efterfulgt af et PP-komplement.

I afsnit 2 så vi at data med koordinationer viser at der er brug for en konstituent der består af objektet og det efterfølgende PP-komplement men som ikke inkluderer verbet.

I afsnit 3 viste data med idiomatiske udtryk at der var brug for en konstituent der består af verbet og PP-komplementet men som ikke inkluderer objektet.

Afsnit 4 foreslog derfor en lidt kompliceret analyse af VP'er med et objekt efterfulgt af et PP-komplement for at kunne redegøre for data fra de to foregående afsnit:

(37)

Endelig viste afsnit 5 at denne analyse kunne bruges til redegøre for hvorfor denne type sætninger (som i (33)a,b) ser ud til at kunne tolkes både atelisk og telisk, idet modificering er mulig både med en *på*-PP og med en *i*-PP.

9 Tak til Ken Ramshøj Christensen, Katrine Rosendahl Ehlers, Eva Skafte Jensen, Henrik Jørgensen, Johannes Kizach, Henrik Høeg Müller, Michael Nguyen, Anne Mette Nyvad, Helle Kaalund Tornbo og Carl Vikner, til en anonym fagfællebedømmer, til publikum ved Grammatiknetværkets online konference i oktober 2020 og ikke mindst til de studerende i mine kurser om komparativ syntaks. Forskningen bag denne artikel var en del af to forskningsprojekter ved Aarhus Universitet, finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation: *Objektspositioner - komparativ syntaks i et tværeteoretisk perspektiv* og *Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper - sammenlignende syntaks på tværs af teoretiske tilgange*.

Om forfatteren

Sten Vikner, professor i engelsk lingvistik, dr.phil.habil., Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet

Litteratur

- Benveniste, É. (1966): *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- Bruening, B. (2010): Ditransitive Asymmetries and a Theory of Idiom Formation. *Linguistic Inquiry*, 41(4), 519-562. doi:10.1162/LING_a_00012.
- Carnie, A. (2011): *Modern Syntax: A Coursebook*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511780738.
- Chomsky, N. (1995): *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Dahl, Ö. (1981): On the Definition of the Telic-Atelic (Bounded-Unbounded) Distinction. P.J. Tedeschi & A. Zaenen (red.), *Tense and Aspect*. New York: Academic Press (Syntax and Semantics), 79-90.
- Dowty, D. (1979): *Word meaning and Montague grammar: the semantics of verbs and times in generative semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht: Reidel.
- Fillmore, C. (1975): *Santa Cruz Lectures on Deixis, 1971*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Freeze, R. (1992): Existentials and Other Locatives. *Language*, 68(3), 553-595. doi:10.2307/415794.
- Goldberg, A. E. (1992): The inherent semantics of argument structure: The case of the English ditransitive construction. *Cognitive Linguistics*, 3(1), 37-74. doi:10.1515/cogl.1992.3.1.37.
- Harley, H. & H.K. Jung (2015): In Support of the P-HAVE Analysis of the Double Object Construction. *Linguistic Inquiry*, 46(4), 703-730. doi:10.1162/LING_a_00198.
- Hornstein, N., J. Nunes & K.K. Grohmann (2005): *Understanding minimalism*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511840678.
- Kayne, R. S. (1993): Toward a Modular Theory of Auxiliary Selection. *Studia Linguistica*, 47(1), 3-31. doi:10.1111/j.1467-9582.1993.tb00837.x.
- Kayne, R. S. (2000): *Parameters and Universals*. Oxford: Oxford University Press.
- Koenenman, O. & H. Zeijlstra (2017): *Introducing Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316156391.
- Kratzer, A. (1995): Severing the External Argument from its Verb. I: Rooryck, J. & L. Zaring (red.), *Phrase Structure and the Lexicon*. Dordrecht:

- Kluwer, 109-137. <https://www.springer.com/gp/book/9780792337454> (lokaliseret 19.09.2019).
- Krifka, M. (1989): *Nominalreferenz und Zeitkonstitution: zur Semantik von Massentermen, Pluraltermen und Aspektklassen*. München: W. Fink.
- Krifka, M. (1992): Thematic Relations as Links between Nominal Reference and Temporal Constitution. I: Sag, I.A. & Szabolcsi, A. (red.), *Lexical Matters*. Stanford CA: CSLI Publications, 29-53.
- Larson, R.K. (1988): On the Double Object Construction. *Linguistic Inquiry*, 19(3), 335-391. <http://www.jstor.org/stable/25164901> (lokaliseret 01.05.2021).
- Larson, R.K. (2010): *Grammar as science*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Nguyen, M. (2020): *A grammar of the adpositional phrase in Danish: On left located adpositional complements*. PhD dissertation. Aarhus University.
- Nyvad, A.M., K.R. Christensen & S. Vikner (2017): CP-Recursion in Danish: A cP/CP-Analysis. *The Linguistic Review*, 34(3), 449-477. doi:10.1515/tlr-2017-0008.
- Perlmutter, D. (1970). The two verbs “begin”. I: Jacobs, R.A. & P.S. Rosenbaum (red.), *Readings in English transformational grammar*. Waltham, MA.: Ginn & Co, 107-119.
- Poole, G. (2011): *Syntactic theory*. 2nd edn. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Radford, A. (2009): *Analysing English Sentences: A Minimalist Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511801617.
- Schütze, C.T. & E. Gibson (1999): Argumenthood and English Prepositional Phrase Attachment. *Journal of Memory and Language*, 40(3), 409-431. doi:10.1006/jmla.1998.2619.
- Smith, C.S. (1991): *The parameter of aspect*. Dordrecht: Reidel.
- Vendler, Z. (1967): *Linguistics in philosophy*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Vikner, C. (1994): Change in homogeneity in verbal and nominal reference. I: Bache, C., H. Basbøll & C.E. Lindberg (red.), *Tense, Aspect and Action: Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology*. Berlin: Mouton De Gruyter, 139-164. doi:10.1515/9783110883077.139.
- Vikner, C. & S. Vikner (1997): The Aspectual Complexity of the Simple Past in English - A Comparison with French and Danish. I: Bache, C. & A. Klinge (red.), *Sounds, Structures and Senses - Essays Presented to Niels Davidsen-Nielsen on the Occasion of his Sixtieth Birthday*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 267-284. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/vikn97d.pdf> (lokaliseret 01.05.2021).
- Vikner, S. (1989): Object Shift and Double Objects in Danish. *Working Papers*

- in Scandinavian Syntax*, 44, 141-155. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/vikn89a.pdf> (lokaliseret 01.05.2021).
- Vikner, S. (2018). Sætningsstruktur og idiomatiske vendinger. I: Lyshøj, K., V. Sørensen & I.S. Hansen (red.), *Fraseologi - genveje og omveje : Festskrift til Torben Arboe i anledning af hans 70-årsdag den 8. september 2018*. Aarhus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, 193-198. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/vikn18b.pdf> (lokaliseret 01.05.2021).
- Vikner, S. (2021): Den strukturelle asymmetri mellem det indirekte og det direkte objekt i dansk. Under udgivelse i *MUDS - Møderne om Udforskningen af Dansk Sprog*, 18. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/vikn21a.pdf> (lokaliseret 01.05.2021).
- Vikner, S., K.R. Christensen & A.M. Nyvad (2017): V2 and cP/CP. I: Bailey, L. & M. Sheehan (red.), *Order and structure in syntax I*. Berlin: Language Science Press, 313-324. doi:10.5281/zenodo.1117724.
- Vikner, S. & H. Jørgensen (2017): En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur. *Nydanske Sprogstudier – NyS*, 52-53, 135-168. doi:10.7146/nys.v1i52-53.24954.

Grammatikalisering af *nu*.

Fra tidslig kontrast til polyfoni

Lennart Westergaard

Abstract

In this paper, I analyze the Danish adverb and modal particle *nu* 'now'. In the first part of the paper, I describe the modern polysemy of *nu*, and I argue that topologically 3 variants should be distinguished: 1. a temporal adverb, 2. an adverb for cohesion and 3. a polyphonic modal particle.

In the second part of the paper, I outline the chronological development of *nu* and give an account of how the polyphonic variant arises. I argue by means of bridging contexts that *nu*'s generalized implicature of a temporal contrast between a current and a previous or a possible future state of affairs, plays a crucial role for the development of the polyphonic variant.

Nøgleord

Semantisk forandring, dialogiske partikler, polyfoni, grammatikalisering

1. Indledning¹

På tværs af sprog udvikler leksemer med betydningen 'nu' en lang række ikke-tidslige betydninger: fx fransk *maintenant* (Bertin 2001), *or* (Ollier 2000), tysk *nun* (DWb), *jetzt* (Detges 2007), engelsk *now* (Aijmer 1988), latin *nunc* (Hansen 2018) og hebraisk *axshav* (Gonen mfl. 2015). Også det danske *nu* er særdeles polysemt med betydninger, der rækker fra det tidslige til det tekstuelle og det illokutionære. En af *nu*'s varianter udtrykker en stillingtagen

1 Jeg har kunnet udarbejde denne artikel, mens jeg modtog støtte fra Svend Grundtvig og Axel Orlis legat. Jeg er også meget taknemmelig over for Peter Juul Nielsen og en anonym fagfælle, hvis mange kommentarer har bidraget til en markant revidering af det første udkast. Dette gælder især afsnit 2.

til et andet synspunkt end det, afsenderen har. I den brug er det polyfont, dvs. der udtrykkes flere synspunkter (GDS 1037; Nølle mfl. 2004).

Artiklen er todelt: Først vil jeg kaste lys over den moderne polysemi. Derefter vil jeg belyse polysemien historisk ved hjælp af brobygningskontekster (“bridging contexts”, Heine 2002; Evans & Wilkins 1998). Jeg vil vise, at det er en tidlige kontrast, der er nøglen til at forstå udviklingen af de polyfone betydninger.

2. Nu på moderne dansk

I det følgende gennemgår jeg *nu*'s moderne danske varianter. Baggrund for indholdsanalysen er tre topologisk definerede varianter:

1. det **tidslige** adverbium *nu*, som har placeringsmuligheder som andre adverbier
2. det **kohæsive** adverbium *nu*, som ikke kan placeres på de frie adverbialers plads i slutfeltet
3. den **polyfone** dialogiske partikel, som udelukkende kan placeres i centralfeltet

Den topologiske analyse eksemplificeres i forbindelse med den semantiske analyse. I GDS (1621f.) og Jørgensen (2014: 110) vises det, at dialogiske partikler også kan placeres på interjektionalepositionen:

- (1) Der kommer jo ikke mere forurening af den grund **jo!**
(neteksempel, citeret i Jørgensen 2014: 110)
- (1') Der kommer jo ikke mere forurening af den grund **nu!**

Den dialogiske partikel placeres dog primært på DP-pladsen, som er pladsen umiddelbart før sætningsadverbialernes plads (GDS: 1038). Ved centralfeltspacering placeres også det kohæsive adverbium her. Alle tre varianter lader også til at kunne stå på pladsen umiddelbart før subjektet, som derfor ikke er blokeret for tidsadverbier (modsat Jørgensen 2014: 98f.):

- (2) Og med olie til både Italien og mange andre lande rundt om Middelhavet, så er **nu** Frankrig kommet på banen med ønsket om at normalisere forholdet til Libyen.
(KorpusDK)

2.1. Tidsligt *nu*

Tidsligt *nu* er deiktisk og udtrykker, at *nu*-sætningens sagforhold er møntet på taletidspunktet:

(3) **Nu** er Bo hjemme.

Taletidspunktet kan være forskudt, dvs. der kan være tale om deiktisk forskydning:

(3') Året er 1945, og Bo er **nu** hjemme.

For den diakrone analyse er et pragmatisk forhold særligt relevant: Tidsligt *nu* har en tidslig kontrast som en 'generaliseret implikatur', dvs. en implikatur der ikke kræver en specifik kontekst for at blive udløst (Grice 1975: 56): Det sagforhold, som udtrykkes med *nu*-sætningen, har på et tidligere tidspunkt ikke været tilfældet eller vil på et senere tidspunkt kunne være anderledes. Dette ses fx ved, at *nu* ikke uden videre kan optræde i gnomiske sætninger uden at annullere det evigtgyldige element i udsagnet:

(4) !To plus to er fire **nu**.

Implikaturen er forankret i kvantitets- og relevansmaksimen (Grice 1975: 45f., sml. Detges 2007): En ytring som (3') tolkes også uden *nu* som møntet på taletidspunktet:

(3'') Bo er hjemme.

Det kræver derfor en særlig relevans at understrege aktuel gyldighed. Denne relevans tolkes så som den tidslige kontrast, dvs. 'nu i modsætning til tidligere eller senere'.

Der er tale om en implikatur og altså ikke konventionaliseret indhold, da implikaturen kan annulleres:

(4') To plus to har altid været fire, er fire **nu** og vil altid være fire.

Som man også ser i eksemplerne, er det tidslige *nu* ikke begrænset til centralfeltet, og traditionelt regnes det da også til adverbierne.

2.2. Kohæsivt *nu*

Det kohæsive *nu* er tekststrukturerende. I (5) markerer det en tekstuel overgang:

- (5) Det, jeg vil spørge om, er: Partiet Venstre har jo i valgkampen talt meget om forskellige gode modeller, som man synes, andre dele af landet skulle benytte sig af. Man har nævnt forskellige kommuner, og i den forbindelse har man også nævnt Farum Kommune som den rette model for, hvordan man kunne drive en kommune fornuftigt.

Mit spørgsmål er **nu** til statsministeren: Hvad synes statsministeren om Farum Kommune, sådan som den er blevet drevet i de senere år?

(KorpusDK)

I eksempler som (5) er forbindelsen til det tidslige *nu* tydelig, og betydningsmæssigt kan en tekstuel overgang betragtes som metakommunikativ brug af det tidslige *nu*, dvs. ‘nu vil jeg tale om/på nuværende tidspunkt i teksten’. (5’) viser dog, at der er tale om en topologisk defineret variant: Ved placering i slutfeltet kan *nu* kun tolkes tidsligt. Asterisken gælder derfor kun den intenderede kohæsive variant:

- (5’) *Mit spørgsmål vil være til statsministeren **nu** ...

Kohæsivt *nu* kan derimod stå i fundamentfeltet og afgrænses på den måde fra de dialogiske partikler:

- (5’’) **Nu** er mit spørgsmål til statsministeren ...

Det kohæsive *nu* kan også instruere modtageren om at skabe en forbindelse mellem *nu*-sætningen og den følgende kontekst, dvs. fungere kataforisk. Hvordan forbindelsen mellem *nu*-sætningen og konteksten skal forstås, er ikke kodet i *nu*. Det kan fx være i form af en konflikt eller indrømmelse (6) eller en begrundelse (7). Ytringen i (6) står tekstinitial, og en overgangstolkning er derfor svær:

- (6) **Nu** er det med at stikke næsen frem ikke nødvendigvis noget, der huer danskerne. Hanne Boel gjorde det, lavede en “anderledes” plade og fik et kæmpehit.

(KorpusDK)

Eksempel (7) viser, at de forskellige kohæsive betydninger – altså overgangs-betydningen og den kataforiske funktion – selvfølgelig kan forekomme samtidig:

- (7) Det Fri Aktuelt kan i dag til glæde for katte-fans afsløre det længe ventede billede af USA's kommende førstekat. Navnet er "Socks", og den officielle ejer er Bill Clintons datter, Chelsea. Men **nu** har katte jo altid haft et afslappet forhold til det med ejerskab, og derfor er USA's medie-eksperter i mangel på mere presserende gøremål begyndt at spørge, om en kat nu er et passende kæledyr til Det Hvide Hus.
(KorpusDK)

Den egentlige argumentation for denne analyse, og hvorfor den er at foretrække over for GDS' analyse, kommer i forbindelse med analysen af det polyfone *nu*.

2.3. Polyfont *nu*

Det polyfone *nu* markerer ytringen som et tekstuel nyt modargument og "forudsætter [...] at der er et modsynspunkt repræsenteret i konteksten" (GDS: 1055), dvs. det har både kohæsive og polyfone træk. GDS eksemplificerer med følgende:

- (8) Der var en gang en mand som hed Viktor. Han boede på en ø.
Hans eneste ven var en tam måge.
– Det kunne **nu** være sjovt at træffe nogle mennesker, sagde Viktor.
(Löof, citeret i GDS 1056)

I (8) markeres gennem *nu*, at der findes et modsynspunkt ('det kunne ikke være sjovt'), som afvises. Det er underspecificeret, hvem der har modsynspunktet. Samtidigt markeres det, at afsenderens synspunkt først indføres med ytringen og derfor ikke er identificerbart.

I (9) står *nu* i fundamentfeltet, men lader til at have samme funktion. Gennem *nu*-ytringen afviser journalisten berettigelsen af statsministerens spørgsmål:

- (9) Statsministeren: Hvis man nu havde forestillet sig, at vi ikke havde lukket Danmark ned resolut (...), er du så sikker på, at det faktisk ikke kunne være gået galt? (...)

Journalisten: Men **nu** er det jo dig, der er statsminister, og mig, der er journalist.
(nyheder.TV2.dk 14.5.2020)

Der er utallige lignende eksempler. Jeg mener alligevel, at man bør holde fast i analysen af det polyfone *nu* som dialogisk partikel, dvs. som topologisk defineret variant. Det er der i hvert fald to argumenter for:

1. Renser man eksemplet for elementer med polyfon eller argumentativ betydning, ser svaret således ud:

(9'') **Nu** er du statsminister, og jeg er journalist.

(9'') virker ufuldstændig og kræver en fortsættelse, som tyder på, at der er tale om det kohæsive *nu*: Det kohæsive *nu* kan dog i ytringer som (9) bruges argumentativt. I så fald leverer *nu*-sætningen det argument, der skal legitimere det egentlige modsynspunkt – her: 'det behøver jeg ikke svare på', som så blot impliceres. Det kohæsive *nu* brugt argumentativt kræver derfor i modsætning til det polyfone *nu*, at taleren har et synspunkt, som er distinkt fra *nu*-ytringens proposition, og som der så med *nu*-ytringen argumenteres for. Sml. (10) - (11'), hvor mængden af opvasken er argumentet for talerens synspunkt 'det vil jeg ikke':

(10) Far: Kan du ikke tage opvasken i aften?
Bo: Der er **nu** ret meget.

(10') Bo: **Nu** er der ret meget.

(11) Bo: Det vil jeg **nu** ikke.

(11') ?*Bo: **Nu** vil jeg det ikke.

(10') er påfaldende, men ikke utænkelig. Man kan her tydeligt fornemme en underforstået fortsættelse – fx 'så det synes jeg ikke' el.lign. (11') fungerer derimod dårligt: Her er det nemlig svært at tænke sig til en følgesætning, som *nu*-sætningen skulle være et argument for.

2. Bruges det polyfone *nu* retorisk, kan det lægge op til en tolkning af ytringen som emotiv talehandling: Et synspunkt, der kan tilskrives et abstrakt 'man', modsiges, hvorved afsenderens synspunkt får emfase, og dette gør en emotiv tolkning oplagt:

- (12) Det er **nu** dejligt at komme hjem og se til landet, siger Morten og læner sig veltilpas tilbage i stolen.
(KorpusDK)

Her kan *nu* ikke placeres i fundamentfeltet, da *nu* på den position netop ikke kan udfolde sin polyfone betydning, og derfor ikke kan bruges som emotiv.

Distributionen i (10) - (11') er også det bedste argument for den foreslåede analyse af det kohæsive *nu*, da analysen er mere dækkende og konsistent. Ifølge GDS (1053f) fungerer det kohæsive *nu* som sætningens modstykke til den ubestemte artikel og udtrykker 'ikke-identificerbarhed'. Med GDS' beskrivelse af det kohæsive *nu* vil man dog a) få problemer med at forklare den skæve distribution i eksempler (10) - (11'), og b) man vil enten være nødt til at antage, at den dialogiske partikels placeringsmuligheder er større end ved de øvrige dialogiske partikler, eller være nødt til at argumentere for, hvilke pragmatiske mekanismer der er ansvarlige for, at en sætning med trækket 'ikke-identificerbar' systematisk kan tolkes som modargument.

Ifølge GDS forholder taleren sig med det polyfone *nu* til "et modsynspunkt til en fremsat konstativ sproghandling" (1055). Dette bør betyde, at der ikke kan være tale om det polyfone *nu* i interrogativer. Jf. dog (13):

- (13) er han **nu** så stendød, som myndighederne og præsten vil have de forvirrede efterladte til at tro?
(KorpusDK, renset for *men* og *også*)

Ifølge DDO (bet. 4) udtrykker ikke-tidsligt *nu* i interrogativer og spørgeformede ledsætninger "undren, tvivl eller overraskelse". Om end jeg ikke er direkte uenig i DDO's betydningsangivelse, mener jeg, at der ligger en mere abstrakt betydning bag.

Detges (2007) og Ollier (2000) argumenterer for, at oldfransk *or* og moderne tysk *jetzt* ('nu') i spørgsmål er udtryk for en konflikt mellem to synspunkter, dvs. er polyfone. På samme måde kan *nu* i ytringer som (13) betragtes som det polyfone *nu* i interrogativer. Her udtrykker *nu*, at der er et modsynspunkt til spørgsmålets proposition ('han er ikke stendød'), dette synspunkt tilskrives taleren.

Endelig findes det polyfone *nu* også i imperativer, hvor det ifølge DDO "bruges forstærkende eller som udtryk for utålmodighed i forbindelse med en opfordring, trussel, formaning el.lign." (DDO's bet 5). Ifølge GDS (1072) indsnævres imperativens betydningspotentiale til kun at kunne tolkes som ordre af *nu*, som derudover forudsætter en modvilje:

(14) Husk **nu** at ringe til mig når du er færdig (DDO)

I en tidligere version af artiklen behandlede jeg det polyfone *nu* i deklarativer, interrogativer og imperativer som tre distinkte varianter. Det var der to grunde til: 1. Mht. indholdssubstansen må ‘modsynspunkt’ og ‘modvilje’ siges at være væsensforskellige ting. Idet de dog begge udtrykker en form for modsætning, giver det mening, at de struktureres ens i sproget, hvorfor jeg nu behandler dem som kontekstbetingede betydninger.

2. Ytringer med *nu* har forskellige polyfone konfigurationer alt efter, om det drejer sig om interrogativer eller deklarativer. (13') er den deklarative pendant til (13):

(13') Han er **nu** så stendød, som de siger.

Afsenders synspunkt og modsynspunktet er byttet rundt ift. (13): I (13') har afsenderen synspunktet p ‘han er så stendød ...’, hvorimod afsenderen i (13) har synspunktet non-p ‘han er ikke så stendød ...’. Spørgsmål som (13'') er neutralt vendt:

(13'') Er han så stendød, som de siger?

Jeg kan derfor ikke se, hvordan omvendingen af polyfonikonfigurationen kan tilskrives interrogativen, men da samme omvendelse genfindes ved den nærtbeslægtede dialogiske partikel *da*, ser jeg bort fra dette.

(13''') Er han **da** så stendød, som de siger?

Forskellen i polyfoni-struktur forklares historisk i afsnit 5.

2.4. *Nu*'s grammatiske status i moderne dansk

Nu kan i ikke-tidslig betydning hverken modificeres eller fokuseres og kan således klassificeres som grammatisk (Boye & Harder 2012) fx:

(5''') Mit spørgsmål er netop **nu** til statsministeren: ...

(5''') Det er **nu**, mit spørgsmål er til statsministeren: ...

(5''''') Mit spørgsmål er **NU** til statsministeren: ...

(12') Det er **NU** dejligt at komme hjem og se til landet.

(12'') Det er **nu**, det er dejligt at komme hjem og se til landet.

Dannelsen af det kohæsive adverbium og den polyfone dialogiske partikel kan derfor betegnes som grammatikalisering. Dette skal anden del af artiklen belyse: Jeg vil først meget kort præsentere mit teoretiske afsæt for dernæst at præsentere kronologien af *nu*'s varianter. I afsnit 6 gives et bud på, hvordan den polyfone variant er opstået.

3. Brobygningskontekster, konventionalisering og metonymi

I sprogbugsbaserede tilgange (fx Traugott & Dasher 2002) antages det, at forandring sker på grund af omtolkninger af sproglige elementer i konkrete ytringer. Semantiske omtolkninger vil ofte være af metonymisk karakter. Koch (1999; sml. Blank 1997: 242f.) bestemmer metonymi som omvendning af figur-grund-konstellationer. I denne tilgang forstås *figuren* som tegnets konventionelle betydning, mens *grunden* er non-konventionelt indhold som fx den semantiske ramme, den pragmatiske kontekst og verdensviden. Det er på baggrund af grunden, at meningen med figuren forstås. Ved en figur-grund-omvendning bliver grunden tolket som det væsentlige, den bliver den nye figur, dvs. non-konventionel, situationel betydning omtolkes som tegnets konventionelle betydning.

Ved analysen af en semantisk udvikling må man derfor identificere historiske kontekster, hvor en figur-grund-ombytning er mulig, dvs. kontekster, hvor der i tillæg til den gamle konventionelle betydning er en non-konventionel merbetydning til stede, som kan tolkes som *nu*'s betydning. Disse kontekster er det, Heine (2002: 84 efter Evans & Wilkins 1998) kalder 'brobygningskontekster'.

En særlig metodisk udfordring er at afgøre, om en given betydning er konventionaliseret eller blot foreligger som inference, dvs. om den er semantisk eller pragmatisk indhold. Jeg vil antage, at betydningen er konventionaliseret, så snart den optræder i kontekster, hvor den gamle betydning udelukkes, og den nye betydning derfor ikke længere kan være en konversationel implikatur (Heine 2002: 85f.). I praksis er dette kriterie dog vanskeligt at oppebære ved *nu*, da de tidlige og kohæsive betydninger ofte er enormt svære at udelukke med sikkerhed.

4. *Nu*'s kronologi

Nu antages at gå tilbage til proto-indoeuropæisk **nu* og er belagt med tidlige betydninger i en lang række indoeuropæiske sprog. Kroonen (2013:

392) nævner også for protogermansk **nū* udelukkende en tidlig betydning. Denne må da antages at være *nu*'s historisk primære betydning.

4.1. Kohæsivt *nu*

Fritzner beskriver allerede for oldnordisk en kohæsive variant, som han kalder en "Indlednings- eller Overgangspartikel". Den svarer til den undertype, som jeg diskuterede i forbindelse med (5), og markerer lige som denne overgange til nye tekstpassager, nye betingelser m.m. Den findes i hobetal i lovtekster som følgende fra *Gulapings bók*:

- (15) Þat er **nu** þvi nest at ver skolom kirkium þeim ollom upphallda
 'Det næste er nu, at vi skal understøtte hele kirken'²
 (ONP)

Ifølge Fritzner kan *nú* også svare til forbindelsen *nú ef*, som han eksemplificerer med (16). Det kunne tyde på, at *nu* i oldnordisk også allerede kunne udtrykke den kataforiske kohæsive betydning:

- (16) **nú** kemr hann aprt ok (...), þá kanne hann Þing
 'men hvis han kommer tilbage og (...), da skal han lyse det tinget'
 (ONP)

Det er meget svært at afgøre, hvilken betydning *nú* bidrager med i (16), men tager man Fritznens beskrivelse (*nú = nú ef*) for gode varer, har det allerede i oldnordisk haft en form for kataforisk betydning. Entydige eksempler, hvor forbindelsen er en form for konflikt, finder jeg derimod ikke blandt Fritznens eksempler.

Det er påfaldende, at de danske love i modsætning til de vestnordiske kilder kun i ringe grad gør brug af det kohæsive *nu*. Godt nok optræder *nu* i de danske love med tekststrukturerende funktion, men næsten kun i forbindelse med andre metakommunikative midler såsom ytringsverb som i *som nw ær mælt* og yderst sjældent selvstændigt svarende til fx (16) i vestnordisk. Det kunne tyde på, at der er tale om uafhængige udviklinger i vest- og østnordisk. Det er dog med al sandsynlighed i sådanne eksplicit tekststrukturerende kontekster, at *nu* kan omtolkes som kohæsivt adverbium.

2 Oversættelserne er mine.

I de yngre gammeldanske tekster finder jeg også det kohæusive *nu* – også i kontekster, hvor den kataforisk kohæusive forbindelse kan tolkes som en konflikt:

- (17) **Discipulus** **Nw** sier *scripten* ath alt folk ær komet aff adam oc eua
Hwar mwinnæ soo wæræ ath the æræ soo skildhæ ath [forskellige]
 i there skapnet
 (Luc, s. 56r, ca. 1350)

Først i yngre nydansk finder jeg eksempler, hvor den kataforisk kohæusive forbindelse kan tolkes koncessivt:

- (18) **Nu** veed Prindsessen vel [godt], at I forstaaer,
 I et Svingom, at jage Sligt [en sygdom] paa Døren.
 Men hun vil ingen Opsigt gjøre med det,
 Thi Hoffet har sin Læge, seer I vel!
 (Aladdin, s. 356, 1805)

4.2. Polyfont *nu*

Det polyfone *nu* begynder at dukke op i mine ældre nydanske tekster. Det optræder ligesom på moderne dansk i imperativer (19), interrogativer (20) og deklarativer (21) og (22).

Da (19) indeholder en anden tidsbestemmelse (*en iiij eller vj dage, ffør en tu drager aff*), er det svært at tolke *nu* tidsligt, dvs. som ‘straks’:

- (19) Kere Crisstoffor, gør nu well oc skriff meg **nu** wisst tyil en iiij eller
 vj dage, ffør en tu drager aff
 (GBbreve, s. 60, 1565)

I (20) optræder den polyfone partikel i en spørgeformet ledsætning:

- (20) Der hun dog dagen tilforn Skriffelig Erbød siig at uille suerge, Siig
 aldrig at haffue kund tilforn mercke, at uy haffde nogen thuiffuel
 pa hinders øngste datterbarn, Och haffde hun merckt ded, da
 haffde hun ded inted uillidt haffue haftt y siit hus. Huorledis ded
nu Riimer sig, ded ma hun selffuer forklare
 (ChrBreve, bd. 4, s. 336, 1640)

Nu udtrykker her en konflikt mellem to synspunkter. Mere præcist udtrykker *nu*, at Christian IV har det synspunkt, at ‘det ikke rimer sig’, altså modsætningen af hv-sætningens præsupposition, mens andre (nemlig Ellen Marsvin) har den præsupponerede del som synspunkt.

(21) er det tidligste entydige eksempel, jeg har for det polyfone *nu* i deklarativer.³ Martyren Dorothea får tilbudt magt og ære for sin gunst. Hun har dog på intet tidspunkt givet udtryk for, at hun skulle være interesseret heri og afviser derfor tilbuddet med det polyfone *nu*:

(21) Ffabritius.

(...)

Jeg teg veldwg gjør offuer alt mit gotz

Oc teg skal vedes hedher oc roess,

(...)

Dorothea.

Meg tycker, tw sigher szom en affwe [abe],

Saa haffwer tw giord i mange daffue.

Jeg wiil **nw** ingen ere haffue,

Oc paess [bryde om] ieg ey paa tyne gaffue,

(DK, s. 115, ca. 1530)

Den tidlige læsning af *nu* udelukkes, da en sådan interesse ellers ville blive impliceret. *Nu* introducerer et modsynspunkt til Ffabritius’ tilbud om ære, magt osv. eller mere præcist dens forudsætning.

Forud for den citerede passage i (22) hører vi, at en tigger står ved døren og beder om almisser. Dørvagten kommer gentagende gange til kejseren og beder om almisser på vegne af tiggeren. Kejseren svarer anden gang irriteret:

(22) Du schall faa fanden och ingen thach,

Thi du støder mig saa thit aff min snach.

Dit maa **nu** vere en vnderlig [ualmindelig] thing,

At du est i munden saa møg[et] kreng [snild].

(Mundo: 69f, ca. 1600)

3 Entydige eksempler på det polyfone *nu* er endnu sparsomme i ældre nydansk, og jeg finder det udelukkende i dramaer på vers. Dette hænger formentlig sammen med, at dramaer primært er dialogbåret og derfor er en kontekst, der favoriserer brug af *nu* i modsætning til andre genrer. Jeg kan derfor ikke sige noget entydigt om topologien i dets tidligste stadier, om end de entydige eksempler, jeg finder, har DP-placering, jf. også (22).

Kombinationen af, at der tidligere har været tale om tiggeren, og det statiske prædikat, gør en tidlig læsning usandsynlig. *Nu* forudsætter modsynspunktet ‘det er en almindelig sag’. Eksemplet viser også, at det fra starten ikke har været kodet, hvem der er bæreren af modsynspunktet. Den mest oplagte tolkning i (22) er, at modsynspunktet har været kejserens.

Først i yngre nydansk finder jeg entydige eksempler på retorisk brug af den polyfone partikel i emotive talehandlinger:

- (23) *En Pomeranz bliver kastet ud af et Vindue, Aladdin griber den.*
 Selim: Du er **nu** altid lykkelig.
 (Aladdin, s. 79, 1805)

Enkelte eksempler kunne dog tyde på, at det allerede i ældre nydansk kunne bruges på denne måde. I følgende eksempel kan en tidlig tolkning dog ikke udelukkes med sikkerhed:

- (24) Det er nu schøt om Middags thide
 Och mine giester saa lenge bide
 Besønderlig min Glycylogus.
 Det var **nu** beder vj haffde en Russ
 (NC, s. 47, ca. 1600)

5. Fra tidlig kontrast til polyfoni

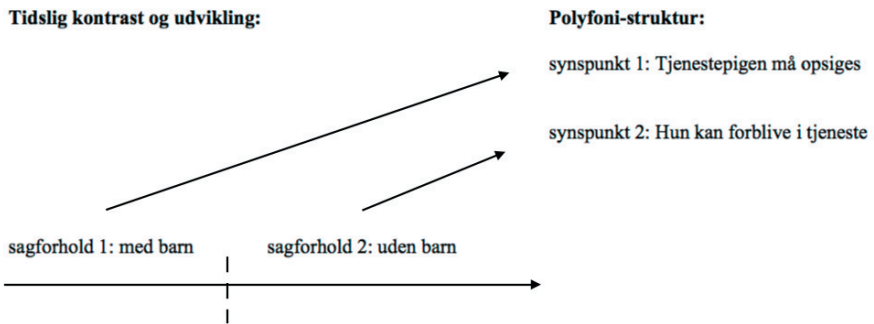
Ifølge Waltereit & Detges (2007: 76f.), som arbejder med fr. *bien* ‘godt’, kan polyfone betydninger opstå ved omtolkninger i situationer, hvor *common ground* – altså et fælles udgangspunkt – står til forhandling: I sådanne situationer benyttes sproglige elementer for at opnå forskellige argumentative effekter, og polyfonien kan da betragtes som en konventionalisering af disse argumentative strategier.

Ser man på eksempler som (25), virker denne tilgang også lovende som beskrivelsesramme for den semantiske udvikling af *nu*. Leonora Christinas tjenestepige er blevet gravid, men har netop fået foretaget en abort. Leonora er dog i forvejen træt af tjenestepigen og udnytter da, at hun er kommet i uføre:

- (25) [Tjenestepigen sagde:] »Nu bliffwer ded wel gott med mig.« Ded, ieg tenckte, wille ieg icke sige (thi ieg wiste, att dersom ieg haffde spurt hender om Aarsagen til henders onde Syen, hun da strax

skulle haffwe bekient ded altsammen, oc ded wille ieg intet wiide); sagde derfor: »Naar I kommer i Stilhed, saa bliffwer ded wel gott. I Afften kommer her en anden Quinde.« Ded behagede hender intet; hun meente att kunde **nu** wel [godt] bliffwe. (JM, s. 205, 1663-85)

I (25) bruges *nu* stadig tidsligt. Det er dog – på baggrund af den i 2.1. omtalte generaliserede kontrastimplikatur – et velegnet argumentativt middel, som tjenestepigen sammen med andre argumentative sproglige udtryk som *wel* udnytter i sin argumentation: I tjenestepigens optik er barnet den eneste valide grund for hendes opsigelse. Dette er fjernet, og hun mener derfor godt at kunne blive. Tjenestepigen argumenterer således for sin sag ved at henvise til en forandring, der er indtruffet, og som gør, at Leonora Christinas synspunkt ikke længere holder. Dette kan gengives som i følgende figur:

Figur 2: *Nu*'s semantiske og pragmatiske bidrag i (25)

Nu introducerer her således **både** en tidslig kontrast (på baggrund af *nu*'s semantik) **og** kontrasterer to samtidige synspunkter (den pragmatiske merbetydning). I eksempler som (25) kan der derfor på baggrund af denne dobbelthed finde et metonymisk skift sted: Det væsentlige i (25) er ikke, at der har fundet en tidslig overgang sted, men at der er to konkurrerende synspunkter, og at afsender ønsker at overbevise modtager om rigtigheden af sit eget synspunkt. Derfor kan baggrunden, altså den argumentative struktur, opleves som *nu*'s primære bidrag. Er det metonymiske skift først fuldført, behøver det synspunkt, *nu* introducerer, ikke længere at være forankret i en faktisk tidslig overgang. *Nu* kan så kontrastere to synspunkter, der ikke er forbundet tidsligt som i (22).

Afsenderens synspunkt i eksempler som (25) er motiveret af, at en ny situation er indtrådt. Derfor kan modtageren ikke forventes at være bekendt med afsenderens synspunkt eller dens forudsætninger, hvorved det polyfone *nu* får sin kohæusive betydning.

Nu går altså fra at betegne en tidlig kontrast eller overgang af to sagforhold til at betegne en kontrast af to samtidige synspunkter. På den måde kan man sige, at den tidlige kontrast projiceres på samtiden, som resulterer i polyfonien (sml. Hansen 2018: 136).

Det er også muligt, at det kohæusive *nu* i kataforisk brug udgør udgangspunktet for udviklingen af det polyfone *nu*, og der er flere konteksttyper, der kunne være relevante. Der er dog flere problemer forbundet med denne forklaring: Argumentative kontekster som (26) kunne være mulige brobygningskontekster, hvor den forbindelse, kataforisk kohæsvit *nu* skaber, kan tolkes som en konflikt:

- (26) = (17) **Discipulus Nw** sier *scripten* ath alt folk ær komet aff adam oc eua **H**war mwnnæ soo wæræ ath the æræ soo skildhæ ath [forskellige] i there skapnet
(Luc, s. 56r, ca. 1350)

Det kohæusive *nu* lægger her dog ikke på samme måde som det tidlige *nu* op til en underforstået kontrast, som kan omtolkes som modsynspunktet. I kontekster som (26) bruges *nu* godt nok i en argumentativ sammenhæng, men der er ikke noget impliceret modsynspunkt: Ingen mener, at der står andet i biblen. Det kataforisk-kohæusive *nu* kan implicere polyfoni, når den forbindelse, *nu* skaber, er indrømmende. Oplagte bud på koncessivt brugt kohæsvit *nu* dukker dog først op i yngre nydansk, dvs. efter dannelsen af det polyfone *nu*.

Ligeledes kunne det kataforisk kohæusive *nu*, hvor forbindelsen skal tolkes som en begrundelse, være udgangspunkt, dvs. ytringer svarende til (9). Her er problemet dog, at modsynspunktet ikke er modsætningen af *nu*-sætningens proposition, men af den konklusion *nu*-sætningen lægger op til, som illustreret med (9)–(10'), mens polyfont *nu* derimod har *nu*-propositionens modsætning som modsynspunkt. Det er selvfølgelig ikke udelukket, at der kan finde en forskydning i polyfoni-strukturen sted, men så må man sandsynliggøre, hvordan dette sker. Antages det tidlige *nu* som udgangs betydningen, kan den polyfone struktur direkte afledes af den tidlige kontrast, og det skal igen påpeges, at kohæusive kontekster som (9) er ekstremt få i ældre nydansk, hvis de overhovedet kan findes.

Det kohæsive *nu*'s betydning kan selvfølgelig have smittet af på det polyfone gennem analogi, men det er ikke nødvendigt for at kunne forklare udviklingen. Ligeledes er det i princippet svært at afgøre, om det polyfone *nu* i interrogativer og imperativer skyldes individuelle omtolkninger eller 'ekstension', dvs. analogidrevet spredning (fx Harris & Campbell 1995: kap. 5; Itkonen 2005: 110). Ved at analysere udviklingen af det polyfone *nu* i interrogativer som en selvstændig udvikling kan de forskelligt vendte polyfonistrukturer dog forklares.

Kong Harald har voldtaget en kvinde, som resulterer i et oprør:

(27) Skelm dicit Haraldo

(...)

Aff Danmarck saa skaltt du vige,
 Fare bort fuld snart och vere ey seen
 Eller du faar snart ath henge y Galge grenn,
 Wi ville dig alle bedrage och suige,

Haraldus

Skall ieg **nu** Danmarcks rige fly,
 Om ieg skal vere y liffue,

(LSC, s. 35, ca. 1500)

Ligesom ved (25) projiceres den tidlige kontrast på samtiden i form af to kontrasterende synspunkter. I interrogativerne hjælpes omtolkningen yderligere på vej, idet spørgsmålet selv etablerer en kontrast. De tidligt kontrasterende sagforhold og de to synspunkter i (27) er identiske: Det kronologisk tidligere sagforhold og kongens synspunkt er 'flugt er ikke nødvendig'. Efter voldtægten bliver et nyt sagforhold relevant 'flugt er nødvendig', som er de andres synspunkt, og som kongen problematiserer gennem sit spørgsmål (sml. Detges 2007 om oldfr. *or*).

Forskellen i polyfonistrukturen kan forklares på baggrund af, at det både i deklarativer og interrogativer er sætningens proposition (vs. dens kontrast), der er i illokutionens skopus: Bruges det tidlige *nu* argumentativt i deklarativer, asserterer taleren en ny proposition, og dennes synspunkt er derfor hægtet op på denne, da det ville være uvederhæftigt at assertere en ting, men mene noget andet. I interrogativer er der en ny situation, der påpeges af andre og så at sige kommer udefra. Taleren sætter altså – i modsætning til forholdene ved deklarativerne – spørgsmålstegn ved den nye situation (i (27) 'flugt er nødvendig'), mens den gamle situation forudsættes ('flugt er ikke-nødvendig').

For den **imperativiske** DP kan opfordringer som (28) betragtes som brobygningskontekst:

- (28) Orestes, hør **nw**, hwem er theer
(DK, s. 94, ca. 1530)

Der er intet, der taler imod en tidslig tolkning: Taleren hører nogen tale bag døren, og opfordrer modtageren, Orestes, til at lytte 'straks'. Tidsligt *nu* er redundant i imperativer som (25), da disse i forvejen er møntet på taletidspunktet. På baggrund af *nu*'s kontrastimplikatur fremhæves dog, at det ønskede sagforhold ikke gælder endnu. Kontrastimplikaturen i forbindelse med den tidlige redundans er derfor et godt udgangspunkt for en omtolkning af *nu* som den polyfone partikel i imperativer (sml. Hansen 2018: 136; Waltereit 2007: 462).

6. Afsluttende diskussion

Jeg har argumenteret for, at den polyfoni, den dialogiske partikel *nu* udtrykker, historisk er forankret i en generaliseret tidslig kontrastimplikatur. I megen forskning om grammatikalisering generelt og DP'er har man trukket på Traugott (fx 1989; Traugott & Dasher 2002), som i mange år har argumenteret for, at betydninger oftest bliver mere og mere subjektive under grammatikalisering (sml. Jensen 2000). Dette er også min undersøgelse i tråd med. Diewald (1997: 98; 2006: 412) hævder på baggrund af Traugotts (1989) historiske tendenser, at DP'er altid vil gennemgå et stadie, hvor de har tekst-konnektiv-funktion og opstiller følgende semantiske sti:

- (29) referential function > text-connective function > indexical-grammatical function
(Diewald 2006: 462)

Indeksikalsk-grammatisk funktion svarer i denne sammenhæng nogenlunde til den polyfone betydning. Ser man på kronologien, kunne det se ud til, at samme udvikling gælder for *nu*. Ifølge min analyse går *nu* dog direkte fra en referentiel (den tidslige) betydning til den polyfone betydning. Analysen er alligevel i vidt omfang i tråd med Diewalds hypoteser, da grunden til, at de dialogiske partikler må gennemgå det tekst-konnektive stadie, ifølge Diewald er, at de indeksikalsk-grammatiske betydninger dannes på bag-

grund af betydninger med en relationel struktur. Sådan en har *nu* med kontrast-implikaturen allerede som referentielt tidsligt adverbium.

Citerede kilder og tekstsamlinger:

Aladdin = Adam Oehlenschläger *Aladdin, eller den forunderlige lampe* 1805, i *Poetiske skrifter* udgivet af H. Topsøe-Jensen (1926-1930).

ChrBreve = *Kong Christian den fjerdes Egenhændige Breve, C.F. Bricka, J.A. Fridericia, Selskabet f. udg. af kilder t. dansk historie, Kbh., 1970, bind 8, supplement.* i uddrag fra DSST.

DK = *Dorothea Komædie*, i Christiern Hansen, *Tre skolekomædier fra tiden omkring 1530. En diplomatisk udgave af håndskriftet Thott 780 fol.*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2004.

GBbreve = *Breve til og fra Kristoffer Gøje og Birgitte Bølle* i Bang, Gustav (udg.) 1898-1899: *Breve til og fra Kristoffer Gøje og Birgitte Bølle.* i uddrag: 1560 – 1573.

JM = Leonora Christina Ulfeldt *Jammers Minde.* udg. af Rosenkilde og Bagger, København 1949.

KorpusDK = <https://ordnet.dk/korpusdk/>

LSC = *Ludus de sancto Canuto duce. Et spil om Hellig Hertug Knud Lavard. En diplomatisk udgave af håndskriftet Thott 1409, 4o*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2005, s. 13-107.

Luc = Lærebogen *Lucidarius* i håndskriftet *AM 76, 8o*. Udg. 1993-2008 i Kroon, Sigurd mfl. (udg.) 1993-2008: *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century (Cod. AM 76, 8o). Volume 1. Transcription and Facsimile. Addendum: The Gotfred of Ghemen Print of The Danish Lucidarius (1510). Volume 2. Commentary and Essays.*

Mundo = *Comoedia de mundo et paupere. Et dansk skuespil fra begyndelsen af det 17. aarhundrede.* udg. af S. Birket Smith. Thieles Bogtrykkeri. 1888.

NC = *Nabals Comædia*, ca. 1600. *Randershåndskriftet. En samling skolekomædier fra ca. 1600. En diplomatisk udgave af GkS 794, 2o*, udg. Leif Stedstrup, København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2001. Bd. 1, s. 15-138.

ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog.* ONP.ku.dk.

Om forfatteren

Lennert Westergaard, cand.mag. i lingvistik, ph.d.-studerende i nordiske sprog, Språk- och litteraturcentrum, Lunds Universitet.

Litteratur

- Aijmer, K., (1988): “Now may we have a word on this”: the use of ‘now’ as a discourse particle. I: *Corpus Linguistics, Hard and Soft: Proceedings of the Eighth International Conference on English Language Research on Computerized Corpora*. M. Kyto, I. Ossi & M. Rissanen, Amsterdam: Rodopi, 15–34.
- Bertin, A. (2001): *Maintenant: un cas de grammaticalisation ?* *Language française* 130, 42-64.
- Blank, A. ([1997] 2012): *Prinzipien des lexikalischen Bedeutungswandels am Beispiel der romanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Boye, K. & P. Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language*, 88(1), 1-44.
- Detges, U. (2007): Altfranzösisch *or* und deutsch *jetzt* in Fragen. I: *Romanische Syntax im Vergleich*. E. Stark, R. Schmidt-Riese & E. Stoll (red.). Tübingen: Narr, 418-436.
- Diewald, G. (1997): *Grammatikalisierung. Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen*. Tübingen: Niemeyer.
- Diewald, G. (2006): Discourse particles and modal particles as grammatical elements. I: *Approaches to Discourse Particles*. K. Fischer (red.). Amsterdam: Brill.
- Fritzner, J. (1886-1896): *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. 1-3. Tilgæet digitalt gennem ONP.ku.dk.
- GDS [Hansen, E. & L. Heltoft] (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, E.S. (2000): *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling. København: Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet.
- Jørgensen, H. (2014): Adverbiernes rækkefølge i henhold til Mikkelsen. I: *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*. O. Tøgeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.). Odense: Universitets-Jubilæets Danske Samfund, 90-115.
- Gonen, E., Zohar L. & N. Amir (2015): *Journal of Pragmatics* 89, 69-84.
- Grice, H.P. (1975): Logic and conversation. I: *Speech Acts*. P. Cole & J.L. Morgan (red). New York: Academy Press, 41-58.
- Hansen, M.-B.M. (2018): The Role of Inferencing in Semantic/Pragmatic

- Cyclicity: the Case of Latin *nunc* and French *or/maintenant*. *Open Linguistics* 4(1), 127–146.
- Harris, A.C., & L. Campbell (1995): *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heine, B. (2002): On the role of context in grammaticalization. I: *New Reflections on Grammaticalization*. I. Wischer & G. Diewald (red.). Amsterdam: John Benjamins, 83-101.
- Itkonen, E. (2005): *Analogy as Structure and Process: Approaches in Linguistic, Cognitive Psychology, and Philosophy of Science*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kroonen, G. (2013): *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden/Boston: Brill.
- Koch, P. (1999): Frame and contiguity: On the cognitive bases of metonymy and certain types of word formation. I: *Metonymy in language and thought* (Vol. 4). K.U. Panther & G. Radden (red.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 139-167.
- Nølke, H., K. Fløttum & C. Norén (2004): *ScaPoLine. La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Paris: Kimé.
- Ollier, M.-L. (2000): *Or dans l'énoncé interrogatif. L'information grammaticale* 86, 31-39.
- Traugott, E.C. (1989): On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. *Language* 65, 31-55.
- Traugott, E.C. & R. Dasher (2002): *Regularity in Semantic Change*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Waltereit, R. (2007): Evolution diachronique des marqueurs discursifs et des modalisateurs: points en commun et divergences. I: *Actes du XXIV Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes: Aberystwyth 2004*. D. Trotter (red.). Tübingen: Max Niemeyer, 455-464.
- Waltereit, R. & U. Detges (2007): Different functions, different histories. Modal particles and discourse markers from different points of view. *Catalan Journal of Linguistics* 6, 61-80.